

**T.C.**  
**KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**TÜRK ULUS DEVLETİNİN KURULMA SÜRECİNDE**  
**TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNİN ROLÜ VE ORDU SİYASET**  
**İLİŞKİLERİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan**  
**Sinan Burak KURT**

**Danışman**  
**Yrd. Doç. Dr. Nazlı YÜCEL BATMAZ**

**2016**  
**KIRIKKALE**



## KABUL-ONAY

Yrd. Doç. Dr. Nazlı Yücel Batmaz danışmanlığında Sinan Burak Kurt tarafından hazırlanan “TÜRK ULUS DEVLETİNİN KURULMA SÜRECİNDE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNİN ROLÜ VE ORDU SİYASET İLİŞKİLERİ” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim dalında Yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

.../.../2016

Doç. Dr. Hasan Yaylı (Başkan)

.....

Doç Dr. Çiğdem Erdem

.....

Yrd. Doç. Dr. Nazlı Yücel Batmaz (Danışman)

.....

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../2016

( )

Enstitü Müdürü

## KİŞİSEL KABUL SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “TÜRK ULUS DEVLETİNİN KURULMA SÜRECİNDE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNİN ROLÜ VE ORDU SİYASET İLİŞKİLERİ” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

30. 05. 2016

Sinan Burak Kurt

## ÖNSÖZ

Ulus devlet esasına dayanan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması, Türk milletinin yüzyıllardır sürdürdüğü çağdaşlaşma, kalkınma ve demokratikleşme çabaları için bir dönüm noktası olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşlarının liderliğinde yürütülen Milli Mücadele Hareketi ile kendi kaderini eline alan Türk milleti, bugün üzerinde güvenle yaşadığımız Türk Ulus Devleti'ni bizlere armağan etmiştir. Bu bakımdan Türk Ulus Devleti'nin kuruluş felsefesini gerçekçi bir şekilde kavramak, Türk milletinin bugününe ve geleceğine ışık tutacaktır.

Yüksek lisans tez konumu seçmemde ve çalışmalarımı sürdürdüğüm sırada bana verdiği destek ve eğitimle gelişimime katkı sağlayarak en iyiye ulaşma azmimi besleyen Sayın Hocam, Yrd. Doç. Dr. Nazlı Yücel Batmaz'a ve üzerimde emeği olan bütün Hocalarıma teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Kendisiyle tanıştığım ilk günden beri bütün kararlarımı tüm kalbiyle destekleyerek sıkıntılarımı paylaşan, en büyük yardımcım, sevgili eşim Şule Yılmaz Kurt'a, bugünlere gelmemi sağlayan anne ve babam ile akademik çalışmalarım nedeniyle kendilerine yeterince zaman ayıramadığım biricik kızlarım Selin ve Aysima'ya teşekkür ederim.

## ÖZET

Kurt, Sinan Burak, “TÜRK ULUS DEVLETİNİN KURULMA SÜRECİNDE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNİN ROLÜ VE ORDU SİYASET İLİŞKİLERİ”, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2016.

Bu tezin amacı, Türk siyasal hayatında konumu ve geleceği sıklıkla tartışılan Türk ulus devletinin kurulma sürecinde aktif görev alan Türk Silahlı Kuvvetleri ve ordu mensuplarının rolünü incelemektir. Ordunun Türkiye Cumhuriyeti'nin kurumsallaştırılması ve halk tarafından kabul edilmesi amacıyla yürüttüğü faaliyetler ve siyaset kurumu ile olan ilişkileri de tezde ortaya konulmuştur.

Bu bağlamda öncelikle ulus ve devlet kavramları ile bunların unsurları açıklanarak ulus devlet yapılanması tarihsel gelişim süreci ile birlikte ele alınmıştır. Milliyetçilik akımlarının Osmanlı İmparatorluğu üzerine olan etkileri incelenerek, İmparatorluk içerisinde ortaya çıkan Türk milliyetçiliği ve ulus devlet kurulum fikirleri değerlendirilmiştir. Daha sonra Milli Mücadele'den başlayarak Türk ulus devletinin kurulum sürecinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin rolü ve faaliyetleri ile ordunun siyaset ile olan ilişkileri incelenmiştir. Son olarak inkılâpların halka kabul ettirilmesinde ve resmi devlet ideolojisinin halka ulaştırılmasında, ordunun gerçekleştirdiği askerlik dışı çalışmalar ortaya konulmuştur.

Türk milletinin çağdaşlaşma, kalkınma ve demokratikleşmesinin temeli ve dönüm noktası, ulus devlet esasına dayanan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması olmuştur. Türk ulus devletinin kurulum sürecinde Milli Mücadele'nin başlatılması, milli egemenlik ilkesi doğrultusunda TBMM'nin açılması ve Kurtuluş Savaşı'nın yürütülmesi başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere asker kökenli vatansever aydınların liderliğinde gerçekleşmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri, ulus devlet esasına dayalı olarak kurulan Cumhuriyet rejiminin silahlı gücü olarak rejimin kurumsallaştırılması ve devlet otoritesinin sağlanmasında etkin rol oynamıştır. Ordu, halkın eğitilerek ulus bilincinin yaratılması, inkılâpların topluma kabul ettirilmesi ve resmi devlet ideolojisinin halka ulaştırılması gibi faaliyetlerle adeta bir okul gibi görev yapmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Ulus Devlet, Milliyetçilik, Türk Devrimi, Kurtuluş Savaşı,

Türk Silahlı Kuvvetleri, Ordu – Siyaset İlişkileri

## SUMMARY

Kurt, Sinan Burak, "THE ROLE OF TURKISH ARMED FORCES IN THE FOUNDATION OF TURKISH NATION STATE AND THE RELATIONS OF ARMY WITH POLITICS", MA Thesis, Kırıkkale, 2016.

The purpose of this thesis is to examine the role of Turkish Armed Forces and military men which has actively participated in the process of foundation of Turkish Nation State whose status and future have always been discussed in Turkish political life. Activities of Turkish Armed Forces in the aspect of the institutionalization of The State of Republic of Turkey and internalization of this State by people and the relations of Turkish Armed Forces with political institutions has also been presented in this thesis.

Within the scope of above mentioned aim, it has dealt with the establishment of nation state with its process of historical development by suggesting clarifications of nation and state concepts and elements of these concepts. Investigating the effects of nationalism movements on The Ottoman Emperory, the nationalism movement in the Ottoman Emperory and the idea of nation-state construction were taken into consideration. Starting from the era of national struggle, the role and activities of Turkish army in the process of Turkish nation-state construction and relation of Turkish army with the politics were examined. As the final remark, the non-military activities of army were also disclosed in the attainment of official ideology to the people and making the public admit the revolutions.

The most significant landmark of Turkish nation's becoming contemporary and democratic has been the foundation of the Republic of Turkey based on nation-state concept. In the historical process of the foundation of Turkish nation-state, the initiation of Turkish national struggle, the opening of Turkish Grand National Assembly in accordance with national sovereignty and running of Independence War were all carried out under the leadership of particular patriotic people like Mustafa Kemal Pasha with military origins. Turkish Armed Forces have played major roles in the fulfillment of state authority and institutionalization of Republic regime based on nation-state. In addition to those contributions of army, some activities like the creation of awareness of becoming a nation, having the revolutions recognized by the people, and the attainment of official state ideology to the people were realized by means of Turkish army's using its opportunity of

accessing to the public as a school.

**Key words:** Nation State, Nationalism, Turkish Revolution, Independence War,  
Turkish Armed Forces, The Relation between Army and Politics





## KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
Ed.	Editör
Çev.	Çeviren
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TDK	Türk Dil Kurumu
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
vb.	ve benzeri

# İÇİNDEKİLER

## TÜRK ULUS DEVLETİNİN KURULMA SÜRECİNDE

### TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ'NİN ROLÜ VE ORDU SİYASET İLİŞKİLERİ

ÖNSÖZ.....	i
TÜRKÇE ÖZET SAYFASI.....	ii
İNGİLİZCE ÖZET (ABSTRACT) SAYFASI.....	iii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi

GİRİŞ.....	1
------------	---

#### BİRİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. ULUS KAVRAMI.....	5
1.1.1. Ulus Tanımı.....	5
1.1.2. Ulusun Temel Unsurları.....	11
1.1.2.1. Dil Birliği.....	12
1.1.2.2. Soy Birliği.....	15
1.1.2.3. Kültür Birliği ve Tarih Birliği.....	17
1.1.2.4. Din Birliği.....	21
1.2. ULUS DEVLET KAVRAMI.....	23
1.2.1. Devlet Kavramı ve Devletin Tanımı.....	23
1.2.2. Ulus Devlet Kavramı ve Tanımı.....	26
1.2.3. Ulus Devletlerin Ortaya Çıkış ve Gelişme Süreci.....	27
1.2.4. Ulus Devletin Temel Unsurları.....	32
1.2.4.1. Ulusal Egemenlik.....	32
1.2.4.2. Ulusal Kültür ve Ulusal Kimlik.....	35
1.2.4.3. Merkezi Yönetim.....	37
1.2.4.4. Ortak Vatan (Teritoryal Yapı).....	38

**İKİNCİ BÖLÜM**  
**TÜRK ULUS-DEVLETİ FİKRİNİN ORTAYA ÇIKIŞ SÜRECİ**

<b>2.1. Milliyetçilik Akımlarının Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Olan Etkileri.....</b>	<b>41</b>
<b>2.2. Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk Milliyetçiliği ve Ulus Devlet Fikirlerinin Ortaya Çıkışı.....</b>	<b>46</b>
<b>2.2.1. Osmanlıcılık.....</b>	<b>47</b>
<b>2.2.2. İslamcılık.....</b>	<b>49</b>
<b>2.2.3. Türkçülük.....</b>	<b>51</b>
<b>2.3. Türk Ulus Devlet Kurulum Düşüncesinin Doğuşu.....</b>	<b>56</b>

**ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**  
**TÜRK ULUS DEVLETİNİN KURULUM SÜRECİNDE ORDUNUN ROLÜ VE SİYASET İLE OLAN İLİŞKİLERİ**

<b>3.1. Milli Mücadele Döneminde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Rolü.....</b>	<b>62</b>
<b>3.1.1. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Çıkışı ve Milli Mücadele'nin Başlatılması.....</b>	<b>62</b>
<b>3.1.2. Ulusal Kongreler Süreci ve Ordunun Etkisi.....</b>	<b>69</b>
<b>3.1.2.1. Amasya Tamimi.....</b>	<b>69</b>
<b>3.1.2.2. Erzurum Kongresi.....</b>	<b>72</b>
<b>3.1.2.3. Sivas Kongresi.....</b>	<b>74</b>
<b>3.1.3. Misak-ı Milli Kararları.....</b>	<b>76</b>
<b>3.1.4. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşu ve Ordunun Rolü.....</b>	<b>78</b>
<b>3.1.5. Kurtuluş Savaşı Döneminde Ulus Devlet Kurma Hareketleri ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Rolü.....</b>	<b>81</b>
<b>3.1.6. Saltanatın Kaldırılması ve Ordunun Rolü.....</b>	<b>86</b>
<b>3.2. Cumhuriyet Döneminde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Rolü.....</b>	<b>89</b>
<b>3.2.1. Cumhuriyetin İlanı ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Rolü.....</b>	<b>89</b>
<b>3.2.2. Ordu Mensubu Subay - Vekillerin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden Uzaklaştırılması.....</b>	<b>93</b>
<b>3.2.3. Halifeliğin Kaldırılması ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Rolü.....</b>	<b>95</b>

3.2.4. Milli Mücadele Komutanlarının Siyaset ve Yönetimde Etkin Olma Mücadelesi ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Tutumu.....	98
3.2.5. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Tutumu.....	101
3.2.6. Cumhuriyetin İlanından Sonra Türk Silahlı Kuvvetleri - Siyaset İlişkileri ve Mustafa Kemal Paşa'nın Tutumu.....	107

## DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

### TÜRK ULUS DEVLETİ VE CUMHURİYET REJİMİNİN SİLAHLI GÜCÜ OLARAK TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ'NİN KULLANILMASI

4.1. Ulus Devlet ve Rejim Karşıtı İsyanların Bastırılmasında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Rolü.....	112
4.1.1. Şeyh Said İsyanı ve Takrir-i Sükun Dönemi.....	113
4.1.2. Menemen Olayı ve Asteğmen Kubilay'ın Şehit Edilmesi.....	116
4.1.3. Dersim Ayaklanması ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Müdahalesi.....	118
4.2. İnkılâpların Halka Kabul Ettirilmesinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Rolü.....	122
4.3. Resmi İdeolojinin Halka Ulaştırılmasında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Rolü.....	125
4.4. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Halkta Ulus Bilinci Yaratma Faaliyetleri.....	127
4.4.1. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Zorunlu Askerlik Uygulaması Yoluyla Halkın Eğitime Katkıları.....	128
4.4.2. Ulus ve Ulus Devlet Bilinci ile Vatan Sevgisi ve Türk Tarihinin, Zorunlu Askerlik Hizmetini Yapan Erlere Aktarılması.....	133
SONUÇ.....	138
KAYNAKÇA.....	144

## GİRİŞ

Günümüzde küreselleşmenin hızla yükselerek dünya siyasi ve ekonomik düzenini derinden etkilemesiyle birlikte ulus devletlerin varlığı ve geleceği tartışılmaya başlanmış olup, ulus devlet yapılarının güç kaybettiği ve zamanla ortadan kaybolacağı ileri sürülmeye başlanmıştır. Türkiye’de de özellikle son çeyrek yüzyılda Türkiye Cumhuriyeti’nin üniter yapısı ve ulus devlet kimliği tartışılır hale gelmiştir. Günümüzdeki popüler siyasi tartışmalar ile yeni anayasa çalışmalarına ilişkin söylemler, Türk ulus devlet yapısının tasfiye edilerek yerine çok etnik yapılı, çok dilli, çok kültürlü bir yapıyı ortaya çıkarma arayışlarını da içermektedir. Radikal küreselleşmeciler ve milli yapı karşıtları tarafından ülkenin kökleşmiş sorunlarından Milli Mücadele Dönemi sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin ulus devlet yapısı sorumlu tutulmuş olup, sorunların çözümü ulus devlet yapısının ortadan kaldırılmasına indirgenmiştir.

Ulus devlet yapısını eleştiren ve değişimi öneren görüşlere karşın küreselleşme karşıtları, Atatürkçüler ve milliyetçiler, Türkiye’de ulus devlet yapısının kuruluş ve kurumsallaşması sürecini Türk milletinin çağdaşlaşma, kalkınma ve demokratikleşmesinin temeli ve dönüm noktası olarak görmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nun milliyetçilik akımlarının etkisi altına girmesiyle fikri ve manevi altyapısı oluşan ulus devlet bilinci, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurulum sürecinin temel etkenlerinden biri olarak karşımıza çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun I. Dünya Savaşı’ndan mağlubiyetle ayrılması ve topraklarının işgal edilmesi sonrası Türk ulusu, ordu mensupları ve aydınların öncülük ettiği ulusal kongrelerde esareti kabul etmeyerek milli egemenlik ve tam bağımsızlık ilkelerini kabul etmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda Ankara’da açılan Büyük Millet Meclisi ve milletin bağrından çıkan Türk Ordusu, Milli Kurtuluş Savaşı’nı birlikte yürüterek ülkeyi düşman işgalinden kurtarma mücadelesi vermiştir.

Türk Ulus Devleti, Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının ortaya koyduğu Türk Milliyetçiliği ideolojik eksenini ve çağdaşlaşma hedefi doğrultusunda kuruluş felsefesini şekillendirmiştir. Ulus devletin kurulma süreci, Türk Ordusunun içinden çıkarak siyasete atılan asker kökenli kadroların liderliğinde, ordunun açık destek ve

koruyuculuğu altında gerçekleştirilmiştir. Bu zorlu surete Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ve yönetici kadronun elindeki en önemli ve organize gücü oluşturan ordu, yeni Türk Ulus Devleti'nin otoritesini kurması ve kurumsallaşmasını sağlayan en önemli aktör olarak çalışmalar yrtmştir. TSK'nın çabaları bununla da sınırlı kalmamıştır. Ordu, ulus devlet ideolojisi ile inkılâpların halka ulaştırılması ve halkın eğitilerek ulusal bilinç oluşturulması konularında da önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte söz konusu dönemde Milli Mücadele'nin bazı önemli komutanları ile Mustafa Kemal Paşa arasında ülke yönetiminde ve ordu üzerinde etkin olma ekseninde ortaya çıkan çatışma ve mücadeleler de yaşanmıştır. Ordunun adı geçen dönemde siyaset kurumu, ulus ve ulus devlet mekanizmaları üzerinde sahip olduğu etki ve yönlendirme gücü, Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihine de damgasını vurmuştur.

Tez çalışmasının kuramsal çerçevesini Türk Ulus Devleti ve onun kurulum sürecindeki siyasi gelişmeler oluşturmuştur. TSK'nın incelenen dönemde hükümet ile olan yakın ve etkin ilişkileri, ulus devletin kurumsallaştırılması ve devlet otoritesinin tesis edilmesi yolundaki çalışmaları incelenmiştir. Bununla birlikte resmi devlet ideolojisinin halk tarafından içselleştirilmesi amacıyla ordunun siyasi alan dışında yrttğu eğitim faaliyetleri, ağdaş Cumhuriyet rejimini ve devlet otoritesini korumak yolunda baskı aygıtı olarak ortaya koyduğu müdahale, askeri harekât, yönlendirme ve çalışmalar araştırılmıştır.

Çalışmanın kuramsal çerçevesinin oturtulduğu temel varsayımlar:

1. Türk Ulus Devletinin kurulum sürecinde TSK ve Ordu mensubu yöneticiler etkin rol alarak, siyaset kurumunu yönlendirmiştir.
2. Türk Ulus Devleti ve Yeni siyasi rejimin kurumsallaşması ve devlet otoritesinin kurulmasında, TSK rejimin silahlı gücü ve baskı unsuru olarak önemli ve etkili bir rol almıştır.
3. Ulus devlet ve ulus bilinci ile inkılâplar ve resmi ideolojinin halka ulaştırılması ve kabul ettirilmesinde TSK bir eğitim kurumu rolü üstlenerek önemli çalışmalar yapmıştır.

Çalışmanın teorik çerçevesi dâhilinde; Ulus Devlet, Türk Silahlı Kuvvetleri, Türk İnkılâp Tarihi ve Türk siyasal hayatının uzman yazar, akademisyen ve araştırmacılarının ilk elden arşiv ve belge taramaları sonucu yazdıkları kitaplar, makaleler ve raporlardan yararlanılarak ulusal ve uluslararası süreli yayınlar, eser ve belgeler taranmıştır. Bu amaçla Kırıkkale Üniversitesi Kütüphanesi, Milli Kütüphane ve Harp Akademileri Komutanlığı Kütüphanesinde araştırma yapılarak elde edilen kaynaklar üzerinde çalışmalar yürütülmüştür. Bilimsel eser, arşiv ve belge taraması sonucu ulaşılan bilgi ve belgeler titiz ve bilimsel esaslara dayalı okuma ve incelemeler sonucunda karşılaştırmalı olarak analiz edilerek tez çalışması yazılmıştır.

Tezde, Türk Ulus Devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulma sürecinde TSK ve mensuplarının faaliyetleri ile ortaya koydukları eylem, düşünce ve etkiler incelenerek, ulus devletin kurulma ve kurumsallaşma sürecindeki ordu siyaset ilişkileri ve ordunun bu süreçte devlet yapısı içerisindeki çalışmaları değerlendirilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde ulus, devlet ve ulus devlet kavramları ile bunların temel unsurları incelenerek tanımlanmış ve ulus devletlerin ortaya çıkış süreci ile temel felsefesi ortaya konulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde Türk Ulus Devleti fikrinin ortaya çıkış süreci ele alınmıştır. Bu kapsamda öncelikle Avrupa'da Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan milliyetçilik akımlarının Osmanlı İmparatorluğu üzerine olan etkileri incelenmiştir. Daha sonra Osmanlı İmparatorluğu içerisinde ortaya çıkan Türk milliyetçiliği ve ulus devlet kurulum fikirleri ile İmparatorluğu dağılmaktan kurtarmak amacıyla ortaya konan fikir akımları değerlendirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Milli Mücadele'nin başlatıldığı 19 Mayıs 1919 tarihinden başlayarak Türk Ulus Devleti'nin kurulum sürecinde TSK'nın rolü ve çalışmaları incelenmiştir. Söz konusu dönemde özellikle Cumhuriyetin ilanından sonra ordunun siyaset ile olan ilişkileri ile devlet içerisindeki konumu ve önemli kararların alınmasındaki rolü incelenmiştir. Ordu içerisinde ve siyaset sahnesinde Mustafa Kemal Paşa ve ona muhalif olan komutanlar arasında yaşanan çekişme ve çatışmalar da bu bölümde ele alınmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde Türk Ulus Devleti'nin silahlı gücü olarak ordunun kullanılması ve bu kapsamdaki olaylar ele alınarak ulus devlet ve Cumhuriyet rejimi karşıtı isyanlar araştırılmış ve bunların bastırılmasında TSK'nın rolü incelenmiştir. İnkılâpların halka kabul ettirilmesinde ve resmi devlet ideolojisinin halka ulaştırılmasında ordunun gerçekleştirdiği çalışmalar ortaya konulmuştur. Son olarak TSK'nın halkta ulus bilinci yaratmak amacıyla zorunlu askerlik hizmetini yerine getiren askerlere uyguladığı eğitim öğretim faaliyetleri incelenerek sonuçları değerlendirilmiştir.

Tezin Sonuç bölümünde çalışma boyunca yapılan araştırma, okuma ve incelemeler neticesinde ulaşılan veriler ortaya konulmuştur.





# BİRİNCİ BÖLÜM

## KAVRAMSAL ÇERÇEVE

### 1.1. ULUS KAVRAMI

#### 1.1.1. Ulus Tanımı

İnsanoğlu, tarihin en eski çağlarından beri toplu halde yaşamaktadır. Dünyanın her yerinde insan toplulukları, nüfus ve ekonomik kaynaklar, askeri ve siyasal güç unsurları ile kültürel birikimleri bakımından büyük farklılıklar göstermelerine karşın ulus statüsünde olduklarını iddia etmektedirler<sup>1</sup>. Ulus olma iddiası son derece önemli ve tartışmalı bir konu olmakla birlikte hangi insan topluluğunun ulus, hangilerinin etnik topluluk olduğu ve gerçek anlamda ulusların, tarihin hangi döneminde ortaya çıktığı halen tartışılan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ulus ya da millet sözcüğü, Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlüğü'nde “Çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu” olarak ifade edilmektedir<sup>2</sup>. Sosyolojik açıdan ulus ise, “dil ve kültürel değerler yanında ortak duygularda uyum ve birliktelik sağlamak olup dil, kültür ve ortak duygu ulusun oluşumunda önemli bir yer tutmaktadır”<sup>3</sup>.

Ulus kavramını tanımlamak ve ortaya çıkış sürecini incelemek amacıyla çeşitli görüş, tez ve kuramlar ortaya atılmıştır. Ulus kavramı bakış açısına göre çeşitlilik ve farklılıklar sunan, çok boyutlu bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ulus kavramını açıklamak amacıyla ortaya konulan tezlerden biri, ulusun “Tarihdışılığını” savunan tez ile ulusun “Modernliğini” savunan tez arasındaki çatışma olarak ifade edilmektedir<sup>4</sup>. Bu kapsamda ortaya konulan ayırım

---

<sup>1</sup>Anthony D. Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, (Çev: Derya Kömürcü), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, s.21.

<sup>2</sup>[http://tdk.gov.tr/index.php?option=com\\_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5650ee98e759b7.64682504](http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5650ee98e759b7.64682504) Erişim tarihi:21.10.2015

<sup>3</sup>Orhan Türkoğan, **Türk Ulus-Devlet Kimliği**, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2005, s.16.

<sup>4</sup>Ozan Erözden, **Ulus-Devlet**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997, s.61.

ulusların evrensel ve doğal olduğunu savunarak dil, din, ırk ve toprağa dayalı bağların önemini vurgulayan “Primordialistler” ile ulusların modern çağlarda ortaya çıkan gelişmelerin ürünü olduğu tezini savunan “Modernistler” arasında gerçekleşmiştir<sup>5</sup>.

Ulusun “Tarihdışılığı” tezi, ulusal bilincin eski çağlardan beri insan topluluklarında mevcut olduğu ve tarihsel dönemler boyunca değişikliğe uğramadan kaldığı varsayımında bulunmakta olup, ulusun “tarihdışılığı” tezini savunanlar iki gruba ayrılmaktadır. Birinci gruptakiler, etnik grupların tarih boyunca süreklilik gösterdiğini ileri sürerken, ikinci gruptakiler siyasi yapılanmalardaki sürekliliği ön plana çıkarmaktadır<sup>6</sup>.

Etnik grupların sürekliliği tezi iki tür yaklaşımla ele alınmış olup birinci yaklaşımda salt biyolojik ya da sosyo-biyolojik veriler ön plana çıkarılarak etnik grupların tarih boyunca sürekliliklerini korudukları sonucuna varılmaktadır. Bu konuda çalışmalar yapan Geertz’e göre, “maddi ilerleme, sosyal reformlar, yurttaşlık gibi kavramlarda ifadesini bulan modern bir topluma erişme arzusuyla kan bağı, ırk, din, dil, bölge, örf ve adetler gibi ilkesel değerler sürekli birbirleriyle çatışma halindedir. Bu çatışmanın ortaya çıkardığı gerilim giderilemeyecek ve bireyin bilinçaltında bu ilksel değerler etki etmeye devam edecektir”<sup>7</sup>. Bununla birlikte modern öncesi dönemlerde topluluğun birliktelik oluşturması, bir aidiyet duygusu ve üyelik bilinci ile mümkün olmuştur<sup>8</sup>. Etnik grupların sürekliliği tezinin ikinci yaklaşımının temsilcilerinden ABD’li siyasal bilimci Walker Connor, etno-ulusçuluk üst başlığı altında özellikle kültürel ve sosyo-politik eksenli bir yaklaşımla etnik grupların sürekliliği tezini ileri sürmüştür. Connor, etnik bağların halen geçerli değerler olduğunu söylerken belli bir etnik grup ve ulus anlayışından hareket etmekte ve hatta ulusun tarihdışılığını savunan diğer kurumlarla uyumlu olarak, ulusla etnik grubu aynı içerikte kullanmaktadır. Ona göre ulus asıl olarak ortak bir atadan geldikleri inancına sahip olan insan topluluğu anlamına gelmektedir<sup>9</sup>.

---

<sup>5</sup>Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, s.28-31.

<sup>6</sup>Erözden, a.g.e., s.61-62.

<sup>7</sup>Erözden, a.g.e., s.63.

<sup>8</sup>Şenol Durgun, **Ulus İnşası ve Milliyetçilik**, A Kitap, Ankara, 2014, s.58.

<sup>9</sup>Erözden, a.g.e., s.64.

Siyasi yapılanmaların sürekliliği açısından ortaya konan bakış açısına göre ise özellikle konuya siyasi tarih eksenli yaklaşan çalışmalara rastlanmaktadır. Bu yaklaşımın savunucularından John Armstrong'a göre, "toplumsal gruplar, kendi türdeşliklerini kendilerine has olduğunu düşündükleri özellikleri vurgulama yoluyla değil, kendilerini çevreleyen diğer toplumsal gruplardan farklılaştıkları noktaları vurgulayarak sağlamaya çalışmaktadırlar"<sup>10</sup>.

Ulusun "modernliği" tezi ise, ulus olgusunun insanlık tarihinin en eski dönemlerinden bugüne miras kalmadığını öne sürerken ulusların modern dünyanın nesnel koşulları içinde oluştuğunu iddia etmektedir<sup>11</sup>. Tarihin ilk çağlarından itibaren çeşitli ulus altı ve etnik bağılıkları olan grupların var oldukları ortadadır. Bununla birlikte ulusların ortaya çıkış süreçleri incelendiğinde, belirli ülkelerdeki etnik gruplar arasında hangisi daha büyük ve güçlü ise uluslaşma aşamasında bu baskın etnik grubun, yeni ulus olarak ortaya çıktığı ve bu egemen etnik grup ile beraber aynı ülkede yaşayan diğer etnik gruplarında yeni oluşan ulusal yapının içinde yer alarak ulusun eşit ve özgür parçaları konumuna geldiği görülmektedir<sup>12</sup>. Modern milletlerin ve onunla bağlantılı her şeyin temel karakteristiği, modernlikleridir<sup>13</sup>. Uluslar ancak belirli bir ekonomik ve sosyolojik gelişim süreci sonucunda ortaya çıkmaktadır. Karl Deutch, ulusal kimlikteki belirginleşmenin ancak pazar ekonomisi, sanayi alanları, yüksek oranlı şehirleşme, okuma yazma bilenlerin oranı ve toplumsal iletişimdeki gelişmelerle ölçülebileceğini ileri sürmektedir<sup>14</sup>. Ernest Gellner ise ulusun ortaya çıkışını sanayi toplumuna geçişin zorunlu bir sonucu olarak görmektedir. Uluslar ve milliyetçiliğin tamamen modern olgular olduğunun en güçlü açıklaması Ernest Gellner'in büyüme yönelimli endüstriyel toplumun gerekliliğine dayalı teorisinde görülmekte olup, Gellner'a göre, modern öncesi "tarıma dayalı okur-yazar" toplumlarda millet ve milliyetçilik düşüncesinin yeri olmamıştır çünkü elitler ve yiyecek üreten kitleler kültürel açıdan sıkı şekilde birbirlerinden ayrılmışlardır ve bu tip bir toplum, böylesine derin bir bölünmüşlüğü üstesinden gelecek bir ideoloji

---

<sup>10</sup>Erözden, a.g.e., s.67.

<sup>11</sup>Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, (Çev:Büşra Ersanlı, Behar Günay, Göksu Özdoğan), İnsan Yayınları, İstanbul, 1992, s.9.

<sup>12</sup>Anıl Çeçen, **Ulus Devlet: Türkiye Cumhuriyeti**, Kilit Yayınları, Ankara, 2009, s.25-26.

<sup>13</sup>Eric J. Hobsbawm, **1789'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik** (Çev: Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, s.29.

<sup>14</sup>Erözden, a.g.e., s.68-69.

yaratamamıştır<sup>15</sup>. Diğer yandan modern endüstri hareketli, okur-yazar ve teknolojik bakımdan eğitilmiş bir nüfusa ihtiyaç duyar ve modern devlet, toplumsal ve zorunlu bir eğitim sistemini destekleyerek ihtiyaç duyulan kültürel türdeşliğe sahip iş gücünü ortaya çıkarabilir<sup>16</sup>. Bu açıklamalar da ulusların eğitim ve diğer etkenlere bağlı olarak ortaya çıkan gelişim süreçleri sonunda ortaya çıktıklarını ortaya koymaktadır.

Öne sürülen tüm bu görüş ve tezler incelendiğinde ulusun modernliği tezinin gerçekliğinin ön plana çıktığı görülmektedir. Anıl Çeçen'in de ifade ettiği gibi dünya üzerinde 6000'den fazla etnik grubun var olmasına karşılık Birleşmiş Milletlere üye olan 200 civarında devletin bulunması hususuna dikkat edilmelidir<sup>17</sup>. Bu durum her etnik yapının uluslaşma ya da kendi ulus devletini kurma şansına sahip olmadığını, sadece tarihi süreç içinde gelişimini tamamlayarak öne çıkan ve güçlenen etnik yapıların uluslaşma sürecini başarıyla tamamlayabildiğini göstermektedir.

Ulus kavramını tanımlamak amacıyla ortaya konulan görüşlerin en önde geleni "objektif benzerlikler" ve "sübjektif veya kültürel unsurlara" dayanan ulus anlayışı olarak karşımıza çıkmaktadır<sup>18</sup>. Bu görüşlerden birincisi "Objektif ulus anlayışı" olup, bu görüşe göre ulus, aynı ırktan gelen, aynı dili konuşan ve aynı dine inanan insanların meydana getirdiği bir topluluk olarak ifade edilmektedir<sup>19</sup>. Objektif ulus anlayışı görüşünü benimseyen düşünürlerin bazıları soy birliğini, bazıları dil birliğini, bazıları yurt birliğini, bazıları kan birliğini, bazıları din birliğini, bazıları da tarihi ortaklıkları ve ülkü birliğini, bireyleri birbirine bağlayan ana faktörler olarak göstermişlerdir. Fakat tarihsel olayların da ortaya koyduğu gibi ulus olgusunu sadece bu faktörlere indirgemek, çağdaş ulusal toplulukların oluşumunu sadece objektif benzerliklere dayandırmak yetersiz kalmaktadır<sup>20</sup>. Bu bakımdan ulusun oluşmasında sübjektif veya kültürel unsurların büyük öneme sahip olduğu göz ardı edilemeyecek bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Ernest Gellner'in ifadesiyle "Bir ulusun oluşabilmesi ve birliğini tamamlayabilmesi için onun öncelikle derin bir duygu ve his olarak

---

<sup>15</sup>Gellner, a.g.e., s.25-28.

<sup>16</sup>Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, s.32.

<sup>17</sup>Çeçen, a.g.e., s.26.

<sup>18</sup>Halis Çetin, **Siyaset Bilimi**, Orion Kitabevi, Ankara, 2012, s.485.

<sup>19</sup>Ergun Özbudun, **Atatürk ve Devlet Hayatı, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II**, Ankara, 1986, s.46.

<sup>20</sup>Çetin, a.g.e., s.485.

gönüllerde ortaya çıkması gerekmektedir”<sup>21</sup>. Bu gerçek birçok düşünürü ulusun oluşum kriterini subjektif veya manevi unsurlarda aramaya yöneltmiştir. Ernest Gellner, ulusa ilişkin biri kültürel diğeri de iradi duruma ilişkin iki tanım yapmış olup ortaya koyduğu kültürel tanımına göre, “iki insanın ancak ve ancak düşünceler, işaretler ve çağrışımlar, davranış ve iletişim biçimleri anlamında bir kültürü paylaşıyorsa aynı ulustan sayılacağını”, ikincisinde ise “ancak ve ancak birbirlerini aynı ulusun üyesi olarak tanıyorlarsa aynı ulusun üyesi sayılacaklarını”, ifade etmektedir”<sup>22</sup>.

Subjektif ulus anlayışını ilk defa ve güçlü bir şekilde ortaya koyan düşünürlerden biri olan ünlü Fransız düşünür Ernest Renan, 1882 yılında verdiği “Bir Ulus Nedir?” isimli konferansında ulusun bireyleri arasındaki, “birlikte yaşama duygusuna, bir ortak kültüre, bir ruh birliğine” dayandığını söylemiştir<sup>23</sup>. Gerd Bauman ulusu, “üyelerinin bir devlete sahip olduğunu düşünen veya bir şekilde düşündürten, yani buna karşı özel bir sorumluluk taşıyan bir ya da birden fazla etnik gruptur” şeklinde ifade etmiştir<sup>24</sup>. Sovyetler Birliği’nin kurulmasından sonra Lenin tarafından Milletler Komiserliği görevine atanan Joseph Stalin 1913 yılında yazdığı “Marksizm ve Ulusal Sorun” isimli makalesinde ulusu, “yerleşik halde bulunan, tarihsel bir süreç içinde dil, ülke, ekonomik yaşam birliği ile kültür birliği biçiminde ortaya çıkan psikolojik etkenle oluşmuş bir insan topluluğu” olarak tanımlamıştır<sup>25</sup>.

Türk Ulus Devletinin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk ise büyük bir kısmını bizzat kendisinin yazdığı, kalan kısımlarını da kendisinin dikte ettirerek Afet İnan’a yazdırdığı, Atatürk’ün görüş ve düşüncelerini ortaya koymasına karşın Afet İnan’ın ismiyle yayımlanan “Medeni Bilgiler” isimli kitapta ulus kavramını “Ulus dil, kültür ve mefkure birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği siyasi ve içtimai heyettir.” şeklinde ifade etmiştir<sup>26</sup>. Bu tanıma göre Mustafa Kemal Atatürk’ün ortaya koyduğu ulus anlayışının ırk yani soy esasına değil; ortak geçmiş, tarih, ahlak ve

---

<sup>21</sup>Gellner, a.g.e., s.23.

<sup>22</sup>Gellner, a.g.e., s. 28.

<sup>23</sup>Çetin, a.g.e., s.486.

<sup>24</sup>Gerd Baumann, **Çok Kültürlülük Bilmecesi** (Çev:İşıl Demirakın), Dost Yayınevi, Ankara, 2006, s.36.

<sup>25</sup>Erözden, a.g.e., s.104.

<sup>26</sup>Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları**, XVI. Seri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1969, s.18.

hukuka dayandığı açıkça görülmektedir. Atatürk ulusu tarif ederken tarih, kader, ülkü birliği ve birlikte yaşama arzusu gibi subjektif özellikler üzerinde durmaktadır. Türk vatandaşlarını dini farklılıklar ve etnik kökenlerine göre ayırmayan Mustafa Kemal Atatürk, Türk milletini “Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türkiye halkına, Türk milleti denir.” şeklinde ifade etmiştir. Bu söz aynı zamanda, kökeni ne olursa olsun Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarından bir ulus yaratma amacını da ortaya koymaktadır. Atatürk’ün milliyetçilik anlayışı aynı ortak geçmişe, , kültürel haklara sahip bulunan, ulusun ortak ideallerini benimseyen bütün Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını Türk kabul etmektedir. Bu düşünce 1924 Anayasası’nın 88. maddesine “Türkiye’de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese ‘Türk’ denir.” şeklinde yansımıştır<sup>27</sup>.

Atatürk, Türk Milleti’nin oluşumunda etkili olan faktörleri ise şu maddeler halinde saymıştır<sup>28</sup>:

- Siyasi varlıkta birlik,
- Dil birliği,
- Yurt birliği,
- Irk ve menşe birliği,
- Tarihi karabet (yakınlık - akrabalık),
- Ahlaki karabet (yakınlık - akrabalık)

Bu tanımlar bizzat kurucusu tarafından Türk Ulus Devletinin temelini oluşturan ulus kavramının, subjektif özellikler ve manevi değerler çerçevesinde kabul edildiğini de açıkça ortaya koymaktadır. Mustafa Kemal’in kabul ettiği ulus anlayışı ortak geçmişe, birlikte yaşama arzusuna ve ortak gelecek ülküsüne sahip olmayı öngörmektedir. Kan, soy ya da din birliğine dayanan bir sınıflandırmaya gidilmemiştir.

Türkçülük akımının önde gelen düşünürlerinden ve Türk Ulus Devletinin kurulum sürecinin önemli aydınlarından olan Ziya Gökalp, “Türkçülüğün Esasları” isimli eserinde millet tanımını “ millet ne ırki, ne kavmi, ne coğrafi, ne siyasi, ne de

<sup>27</sup><https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm> , Erişim Tarihi: 03.12.2015.

<sup>28</sup>İnan, a.g.e., s.22.

iradi bir zümre değildir. Millet; dilce, dince, ahlakça ve bediiyatça (güzel sanatlarca) müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan(oluşan) bir zümredir.” şeklinde yapmıştır<sup>29</sup>. Bu tanım Gökalp’ın milleti tanımlarken ortak değerler etrafında beraber yaşayan ve kuvvetli bağlara sahip bir insan topluluğu düşüncesini kabul ettiğini ortaya koymaktadır.

Adına ulus denilen topluluğu oluşturan bireylerin, bu topluluk içinde kendi istek ve özgür iradeleriyle bir arada yaşamaları, kendi düşünce ve amaçlarını ortaklaşa paylaşımları ile beraber yaşama istek ve iradesinden ileri gelmektedir<sup>30</sup>. Bu bağlamda ulus, Yusuf Sarıınay’ın da altını çizdiği gibi “toplumsal dayanışmanın meydana getirdiği toplumsal bir gerçekliktir”<sup>31</sup>. Bu tanımlamalardan yola çıkarak ulusu; ortak bir geçmişi ve kültürel değerleri bulunan, geleceğe ilişkin amaç birliğine ve birlikte yaşama arzusuna sahip olan insan topluluğu olarak tanımlamak mümkündür.

### 1.1.2. Ulusun Temel Unsurları

Ulus kavramını açıklamaya yönelik yapılan çalışmalarda ulus olgusunu ortaya çıkaran temel unsurlar konusunda çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Ulus ve ulusçuluğu açıklamak için ekonomik, etnik, teritoryal, siyasi ve kültürel bağlar araştırılmış ve düşünürler tarafından incelenmiştir<sup>32</sup>. İlk dönemlerde kan ve ırk bağının etkili olduğu varsayımları öne çıkarken, gelişen zaman içerisinde kültürel ve sosyal gelişmelerin etkisi ile ilk toplumsal ve kültürel değerlerin uluslaşma olgusunda daha fazla öneme sahip oldukları görülmüştür. Geleneksel toplumlarda aile bağlarının sıkı olması nedeniyle daha çok ırk ve kan bağı öne çıkmakta iken modern toplumlarda ise eğitimin rolü ile toplumsal ve kültürel faktörler uluslaşmanın yapısını belirlemektedir<sup>33</sup>. Alman tarihçi Friedrich Meinecke, bir ulusun varlığının kabul edilebilmesi için gerekli olan unsurları “ortak bir dil, ortak kan bağı, ortak anavatan yani ülke, ortak entelektüel yaşam ve ortak bir devlete sahip olmak” şeklinde sıralamıştır<sup>34</sup>. Anthony Smith ise

<sup>29</sup>Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014, s.37-38.

<sup>30</sup>Çetin, a.g.e., s.486.

<sup>31</sup>Yusuf Sarıınay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2008, s.9.

<sup>32</sup>Ahmet Yıldız, **Ne Mutlu Türküm Diyebilene**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 32-36.

<sup>33</sup>Çeçen, a.g.e., s.21.

<sup>34</sup>Erözden ,a.g.e., s.36.

“hiçbir uluslaşma çabasının bir anavatan, ortak köken ve ortak soy mitleri olmadan ayakta kalamayacağını” ileri sürmüştür<sup>35</sup>.

Ozan Erözden’e göre ulus, dördü içsel ve biri de dışsal olan beş unsur çerçevesinde tanımlanmakta olup, içsel unsurlar ulusun kendi tanımlamasında var olan, dil, din, soy ile kültür ve tarih birliği unsurları, dışsal unsur ise ulusun “düşman imajı”dır<sup>36</sup>. Aynı dili konuşmak, ortak kültürel değerlere bağlı olmak ve bu değerlere saygı göstermek, uluslaşmanın hem içeriğini hem de gelişme yönlerini belirlemektedir<sup>37</sup>. Türk milliyetçiliğinin önemli düşünürlerinden Ziya Gökalp ulusu tanımlarken dilce, dince, ahlakça ve kültürel ortaklığı ön plana çıkarmıştır<sup>38</sup>. Türkçülük akımının önemli aydınlarından Mehmed Emin Yurdakul ise dil, din ve ırk birliğini bir ulus inşa etmenin zorunlu temelleri olarak belirtilmiştir<sup>39</sup>.

Ulus meydana getiren unsurlar, yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere yazardan yazara, düşünürden düşünüre farklılıklar göstermektedir. Ancak hemen herkesin üzerinde ortak olarak birleştiği unsurlar da bulunmaktadır. Aynı topraklarda yaşayan, benzer etnik kökenden gelen, aralarında tarih, dil, din, kültür ve ortak yaşam düzeni ile gene ortak bir gelecek amacı olan toplumlar “ulus” adını alabilmektedir<sup>40</sup>. Bu tanımdan da destek alarak ulusu meydana getiren söz konusu ortak unsurları Erözden’in de saydığı gibi: dil birliği, soy birliği, kültür ve tarih birliği ve din birliği olarak sıralamak mümkündür.

### 1.1.2.1. Dil Birliği

Ulus olgusu ile dil arasında her zaman sıkı bir ilişki olmuştur<sup>41</sup>. İnsanların aynı dili konuşmaları neticesinde ortak kültürle yoğrulması, aynı hedefler etrafında

---

<sup>35</sup>Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, s.194.

<sup>36</sup>Erözden, a.g.e., s.106.

<sup>37</sup>Çeçen, a.g.e., s.21.

<sup>38</sup>Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, s.37-38.

<sup>39</sup>Kemal Karpat, **Osmanlıdan Günümüze Asker ve Siyaset**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.217.

<sup>40</sup>Çeçen, a.g.e., s.199.

<sup>41</sup>Y. Furkan Şen, **Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus-Devlet**, Yargı Yayınevi, Ankara, 2004, s.57.



birleşmelerini sağlamıştır. Bir insan topluluğunun ulus oluşturabilmesi için dil birliğine sahip olması gerektiği, pek çok ulusçu düşünür tarafından savunulmuş ve neredeyse genel bir kanı haline gelmiştir<sup>42</sup>. Türkçülük akımının önderlerinden Ziya Gökalp, Türk ulusunun oluşumunda Türkçeye yani dil unsuruna büyük önem göstererek milletimizin adının Türk olduğunu bundan dolayı da dilinin sadece Türk dili olacağını söylemiştir<sup>43</sup>. Ziya Gökalp ulus tanımını yaptıktan sonra, Türk insanının sahip olduğu ve yaşantısında sıklıkla ön plana çıkardığı “dili dilime uyan, dini dinime uyan” anlayışının altını çizerek insanların kanca ortak olduğu insanlar yerine, dilde ve dinde müşterek bulunduğu insanlarla beraber yaşamak isteyeceğini belirtmiştir<sup>44</sup>. Hobsbawm, “ilkesel nitelikte bir ulus düşüncesinin filizlenebilmesi için en azından seçkin bir kitle tarafından konuşulan ortak bir dilin var olması gerektiğini ileri sürmekte” ve İtalyan birliğinin en önemli temelini İtalyan dili olduğunu belirtmektedir<sup>45</sup>.

Bir ulusun varlığının kabul edilebilmesi için, ulusu oluşturan fertler arasında dil birliği bulunması gerektiği fikrinin özellikle Almanya ve İtalya gibi iki köklü halkın tek devlet çatısı altında ulusal birliklerinin sağlanması çabalarıyla beraber 19. yüzyılın başlarında vurgulanmaya başladığı görülmektedir<sup>46</sup>. Dil birliği unsuru, 1789 Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan ilk ulus anlayışı içinde de yer almış olup, dil birliğinin sağlanması, gerçekleştirilmesi gerekli bir hedef olarak Devrim projesinde yer almıştır<sup>47</sup>. Eric Hobsbawm, yazılı bir ulusal dil vasıtasıyla o devlette yaşayanların homojenleştirildiğini ve standartlaştırılmasının sağlandığını öne sürmektedir<sup>48</sup>. Ozan Erözden'e göre ulusçuluğun temel hedefi sınırları belli bir devlet yapısı içinde yaşayan insan unsurunun türdeşliği düşüncesini kabul ettirmek olup, insan unsurunun türdeşliği ve dışa karşı farklılığı dil birliği kurgusuyla vurgulanmaktadır<sup>49</sup>. Dil birliği, gerek ulus öncesi homojen dil kullanan insan toplulukları gerekse ulus devlet inşa etme çabaları içerisindeki topluluklar için büyük önem arz etmektedir<sup>50</sup>. İlber Ortaylı, ulus olgusunun oluşumunda dil unsurunu merkeze koymuştur. Ortaylı, “insanoğlunun aynı

---

<sup>42</sup> Erözden, a.g.e., s.106.

<sup>43</sup> Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, s.24.

<sup>44</sup> Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, s.38.

<sup>45</sup> Hobsbawm, a.g.e., s.80-81.

<sup>46</sup> Furkan Şen, a.g.e., s.58.

<sup>47</sup> Erözden, a.g.e., s.106-107.

<sup>48</sup> Hobsbawm, a.g.e., s.117.

<sup>49</sup> Erözden, a.g.e., s.107.

<sup>50</sup> Furkan Şen, a.g.e., s.59.

dili konuştuğu türdeşleriyle aynı toplum ve duyguyu paylaşmak zorunda olduğunu, dilin temel iletişim aracı olmasının yanı sıra buna dayalı üretim ve toplumsal dayanışma aracı işlevi gördüğünü ve bu nedenle aynı dili kullananların farklı coğrafyalarda yaşasalar bile, dil aracılığıyla iletişim kurduklarını, toplumun kaderini paylaştıklarını ve toplumla dayanışma içine girebildiklerini” öne sürmektedir<sup>51</sup>.

Türk ulus kimliğinin yaratılması ve Türk Ulus Devletinin inşa edilmesinde kullanılan en önemli araçlardan biri Türk Dili yani Türkçe olmuştur. Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışının ilk somut adımları dil üzerinden gerçekleşmiştir. 1876 Anayasası’nda devletin resmi dilinin Türkçe olduğu kabul edilmiş ve Anayasanın 18. maddesi “devlet tarafından işe alınacak olan Osmanlı vatandaşlarının devletin resmi dili olan Türkçe’yi bilmeleri şarttır” şeklinde düzenlenmiştir<sup>52</sup>. Jöntürk aydınlarının Türk milli kültürünün kitlesel temellerini güçlendirmek amacıyla geliştirdikleri “Halka Doğru” kavramı çerçevesinde 1911-1912 yıllarında Türk dilini ön plana çıkaran milliyetçi dernek ve yayınlar hızla faaliyete geçmiş olup, 1911 yılında kurucuları arasında Yusuf Akçura, Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Ağaoğlu’nun bulunduğu “Türk Yurdu” ve “Halka Doğru” dergileri, Türkçülük ve milliyetçilik hareketinin en etkili yayın organları olmuştur<sup>53</sup>. Aynı fikri paralelde 1912’de kurulan “Türk Ocağı Derneği” ise dönemin bütün milliyetçi fikir ve faaliyetlerinin merkezi ve Türk milliyetçiliği üzerine inşa edilen Türk Ulus Devletinin önemli bir temel taşı olarak tarihteki yerini almıştır<sup>54</sup>. Türk Ocakları ve derneğin yayın organları yaptıkları çalışmalarla Türk dilinin halk arasında yaygınlaştırılması ve halka benimsetilmesinde bir okul vazifesi görmüştür.

Türkçenin, Türk milleti ve ulus devletin inşa sürecinde ana aktörlerden biri olarak kullanılması, Jön Türkler tarafından dilde öze yani Türkçeye dönüş hareketi olarak başlamıştır. Türk Ulus Devletini yaratma yolunda devam eden süreçte Cumhuriyet rejiminin kültürel bakış açısı, en anlamlı ifadesini dil ve kültür alanında bulmuş olup, Cumhuriyet aydınları halka ulaşmak için dili araç olarak

---

<sup>51</sup>İlber Ortaylı, “Millet Kimliği”, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, Mart- Nisan 1998, s.6.

<sup>52</sup>Mehmet Ulusoy, *Türk Devrimi ve Milliyetçilik*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, s. 94.

<sup>53</sup>Mohammad Sadıq, *Türk Devrimi*, (Çev.: Funda Keskin Ata), Destek Yayınevi, İstanbul, 2013, s.142-143.

<sup>54</sup>Ulusoy, a.g.e., s. 127.

kullanmışlardır<sup>55</sup>. Bu amaçla Türk Dil Devrimi gerçekleştirilerek Türk Ocakları, Halk Evleri, Millet Mektepleri, TSK'nın eğitim-öğretim faaliyetleri ve Köy Enstitüleri gibi ulusal eğitim öğretim kurumları kurularak Türk dili vasıtasıyla millete ulaşılmaya ve ulus bilinci yaratılmaya çalışılmıştır.

### 1.1.2.2. Soy Birliği

Soy yani ırk birliği, ulusun ortaya çıkmasını sağlayan unsurlar arasında en karmaşık içeriğe sahip olan ve somut anlamda belirlenmesi en zor olanı olarak karşımıza çıkmaktadır<sup>56</sup>. Soy birliğinin kabile, etnik grup gibi tanımlanması zor ve subjektif nitelikte unsurlar içermesi soy birliği konusunu net bir biçimde açıklamayı da engellemektedir<sup>57</sup>. Ulus devletler, ulusun kültürel ve etnik açıdan homojenleştirilmesini ve bütün farklılıklara rağmen ortak ulusal kimlik ve vatandaşlık statüsü içerisinde eşit haklar ve yükümlülüklerle donatılmasını istemektedirler<sup>58</sup>. Ortak bir ulusal kimlik yaratılması ve toplumun bu kimlik etrafında aidiyet duygusu ile birleştirilmesi soy birliğinin önemini artırmaktadır.

Ulusun varlığıyla onun içinden çıktığı varsayılan soy arasında bir bağlantı kurma, kan bağına atıf yapma çabaları tüm milliyetçiliklerde görülmektedir. Milliyetçiliğin adlandırılmasında bir soya atıf yapılarak ulusun varlığı, meşruiyeti ve geleceğe ait hedefleri o soyun varlığı ile açıklanmaya çalışılmaktadır<sup>59</sup>. Soya yapılan atıflar, efsane ve mitlerle ön plana çıkarılabilmektedir. Anthony Smith'e göre, "birçok açıdan etnik yapının üyeleri için etnik bağların ve duygudaşlığın temelini oluşturan anlamların ana unsuru yaradılışa ve soya ilişkin mitler olup, bunlar bir topluluğun kökenleri, gelişimi ve kaderini açıklayan imtiyaz beratları olmuştur"<sup>60</sup>. Türk tarihindeki Ergenekon Destanı ve Yaratılış Destanı bu mitlere en tanınmış örneklerdendir. Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkarılması ve geliştirilmesinde bu destanlara atıflar yapılmıştır. Gerçekten de milliyetçiliklerin anlam kazanabilmesi için modern öncesi dönemle bağlantılı bir etnik unsura ya da unsurlara dayanması

---

<sup>55</sup>Sadiq, a.g.e., s.140-143.

<sup>56</sup>Furkan Şen, a.g.e., s.64.

<sup>57</sup>Erözden, a.g.e., s.113.

<sup>58</sup>Yusuf Tekin, Çağatay Okutan, **Türk Siyasal Hayatı**, Orion Kitabevi, Ankara, 2012, s.92-93.

<sup>59</sup> Furkan Şen, a.g.e., s.64.

<sup>60</sup>Anthony D. Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, s. 48-49.

gerekmektedir<sup>61</sup>. Özellikle Doğu Avrupa ve Asya toplumlarında etnik ulustan devlete doğru giden bir yol bulunmakta olup buna göre uluslar, daha önceden varolan etnik bağlar temelinde kurulurlar<sup>62</sup>. Bu nedenle tarihin ilk dönemlerinden itibaren geçmişin ulusa tanıtılması ve geçmişle bağlantı kurulması uluslaşma süreçlerinde sıklıkla başvurulan bir yöntem olmuştur.

Soy birliği konusunda ulusların hangi kökenden geldiği ve bu birlikteliğin hangi tarihsel koşulların sonucunda ulusa dönüştüğü konusunda etnik kimlik veya etnik grup kavramları ön plana çıkmaktadır. Anthony Smith etnik grubu, “soya ait mitlerin rolünü ve tarihi anıları vurgulayan din, gelenek, dil ya da kurumlar gibi bir veya birden fazla kültürel farklılığa göre tanınan ve ayırt edilen bir kültürel kolektif tip” olarak tanımlamakta ve etnik köken olmadan uluslaşma sürecinin yarım kalacağını vurgulamaktadır<sup>63</sup>. Soy birliği unsurunun muğlak içeriği yanında ulusun diğer belirleyici unsurlarından farklı bir yönü daha bulunmaktadır. Buna göre soy birliği unsuru henüz devlet oluşturamamış uluslarda güçlü bir şekilde vurgulanmakta ancak ulus, bir kez devlet halinde örgütlendikten sonra genellikle yerini hukuki açıdan tanımlanan vatandaşlık unsuruna bırakmaktadır. Avrupa’daki ulus devletlerin vatandaşlık düzenlemelerinde soy birliğine atıf yapan kan bağı esasının ağırlıklı bir yer kapladığı somut biçimde görülmektedir<sup>64</sup>.

Soy birliğini Mustafa Kemal Atatürk kendi ulus tanımlamasında “ırk ve menşe (köken) birliği” olarak Türk ulusunun oluşumuna katkıda bulunan doğal ve tarihi unsurlar arasında saymış olup bu doğrultuda Türk Ulus Devleti de Türk milli kimliği çerçevesinde inşa edilmeye çalışılmıştır<sup>65</sup>. Türk uluslaşma sürecinde ulus devlet esasına dayalı Cumhuriyet rejimi tarafından egemen etnik topluluk olan Türk etnik topluluğunun temel kimlik esasları etrafında, özellikle 1930’lu yıllarda geniş kapsamlı bir şekilde çalışmalar yapılmıştır<sup>66</sup>. Bu doğrultuda Türk ulusunun soy bağlarını araştırarak Türk milli tarihini ortaya çıkarmak, Türklüğün milli özgüvenini halka yeniden kazandırmak ve Anadolu’yu Türk ulusal vatani olarak tespit etmek gibi

---

<sup>61</sup>Süleyman S. Ögün, “Türk Milliyetçiliğinde Hakim Millet Kodunun Dönüşmesi”, **Türkiye Günlüğü Dergisi**, Sayı 75, 2003, s.54.

<sup>62</sup>Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, s.180.

<sup>63</sup>Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, s.47.

<sup>64</sup>Erözden, a.g.e., s.113.

<sup>65</sup>Yıldız, a.g.e., s. 156-164.

<sup>66</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.91-92.

amaçlarla Türk Tarih Tezi ortaya konulmuştur<sup>67</sup>. Türk Tarih Tezine göre Türk milletinin, brakisefal (kısa kafalı) ve yüksek medeniyet kudretine sahip bir ırka mensup olduğu; bu ırkın Mısır, Mezopotamya ve Anadolu topraklarında Sümer, Elam ve Akadlar gibi kavimler olarak büyük medeniyetler kurduklarını ileri sürülmüştür<sup>68</sup>. Bu amaçla 2-11 Temmuz 1932 tarihleri arasında Birinci Türk Tarih Kongresi toplanarak Türk ulusunun ırki kökenleri ve özellikleri araştırılmış, Nisan 1932’de Türk Tarih Kurumu’nun temeli olan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kurularak, Cemiyet tarafından “Türk Tarihinin Ana Hatları” adını taşıyan bir araştırma kitabı yazılmıştır<sup>69</sup>. Yapılmış olan tüm bu çalışmalardan anlaşıldığı üzere Türk Ulus Devletinin kurulum sürecinde Türk ulusal kimliğinin ortaya çıkarılması ve ulusal birliğin sağlanması gibi amaçlarla yüzyıllardır ihmal edilmiş olan soy birliği unsuru etkin şekilde kullanılmıştır.

### 1.1.2.3. Kültür Birliği ve Tarih Birliği

Kültür ve tarih birliği, Mustafa Kemal Atatürk’ün ortaya koyduğu ulus tanımında “zengin bir hatıra mirası” olarak yer bulan ve “Türkiye Cumhuriyeti’nin temeli, kültürdür”<sup>70</sup> sözüyle vurgulanan subjektif ulus anlayışının önde gelen unsurlarından birisidir. Aynı ortak kültürel değerleri paylaşmak ve yaşamak ile ortak bir geçmişe ve tarihe sahip olmak, milletin oluşmasında ve devamının sağlanmasında hayati öneme sahiptir. Kültür ve tarih birliği, Ernest Renan’ın geliştirdiği ulus düşüncesinin temel unsurların birisi olup, pek çok düşünür tarafından ortaya konulan ulus tanımlarının içerisinde de yer almıştır<sup>71</sup>. Ozan Erözden, kültür ve tarih birliği unsurunu “genel olarak ulusal olarak nitelendirilen bir tarihsel ve kültürel birikimin, ulus olarak nitelendirilen toplumsal grubun hafızasında yer etmek suretiyle türdeşlik bilinci yaratması” şeklinde tarif etmektedir<sup>72</sup>. Ernest Gellner, kültür kavramının ulusu ve ulusal kimliği oluşturmadaki işlevinin oldukça önemli olduğunu vurgulayarak “modern zamanlarda bütün dünyada giderek hız kazanan bir süreç olan yaygın yüksek kültürlerin, okuryazarlığa ve eğitime dayalı iletişim sistemlerinin kurulmasıyla birlikte

---

<sup>67</sup>Yıldız, a.g.e., s.162.

<sup>68</sup>Yıldız, a.g.e., s.162.

<sup>69</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.95.

<sup>70</sup>Afet İnan, Atatürk Hakkındaki Hatıralar ve Belgeler, Ankara, 1959, s.261.’den aktaran Müjgan Cunbur, **Atatürk ve Milli Kültür**, Trabzon Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul,2008, s.9.

<sup>71</sup>Furkan Şen, a.g.e., s.60.

<sup>72</sup>Erözden, a.g.e., s.110.

insanlara ulusal kimliğin ortak kültürle tanımlanabileceği hissini verdiğini” ileri sürmektedir. Gellner’a göre, “modern insan bir krala, ülkeye ya da dine değil, bir kültüre bağlılık göstermektedir”. Buna ek olarak Gellner, “kültürün toplumsal düzeni süsleyen, onaylayan ve ona meşruiyet sağlayan bir araçtan ibaret olmadığını; adeta toplum üyelerinin sadece onunla soluk alabildiği, hayatını idame ettirebildiği asgari ortak bir atmosfer niteliğinde olduğunu” belirtmektedir<sup>73</sup>. Kültürün önemime ilişkin benzer tanımlama Anthony Smith tarafından da ortaya konulmuş olup, Smith “Milli Kimlik” isimli eserinde ulusal kültürü, “Çağdaş dünyada kim olduğumuzu, müştereken paylaşılan eşsiz bir kültür aracılığıyla bilebiliriz. Bu kültürü keşfederek kendimizi yani otantik kendimizi keşfederiz ya da modern dünyanın devasa değişiklik ve belirsizlikleriyle cebelleşmek zorunda kalmış, bölünmüş ve yolunu pek çok kişiye öyle gelir.” cümlesiyle açıklanmıştır<sup>74</sup>.

Ulus devlet yapılanmasının oluşması ya da böyle bir yapılanmayı gerçekleştirme hedefinin somut bir siyasi projeye dönüşmesiyle birlikte, tarih ve kültür yeniden yorumlanarak ulusal niteliğe büründürülmüştür<sup>75</sup>. Smith’e göre “bireyler kendilerini bağlı hissettikleri topluluğun gelenekleri, tarihi ve kaderi ile kişiliklerini koruyup unutulmamalarını sağlayacak bir ölümsüzlük vasıtası elde etmeye çalışırlar. Bu süreç, geçmiş anılar üzerinden kendini yeniden yaratan bir ulusu ortaya çıkarmaktadır”<sup>76</sup>. Giddens’in ifadesine göre, “ulus devlet geleneksel devletlerin olmadığı şekilde bir ‘kavramsal toplum’ olup, ortak bir dilin paylaşılması ve ortak sembolik tarihsel içerik bunu başarmanın en kestirme yollarıdır”. Ona göre ulus inşa etme sürecinde dil ve ortak bir tarih kültürü oluşturmanın önemi çok büyüktür<sup>77</sup>. Bu sürecin araçları, ulus devlet kurumu tarafından ortaya konulmaktadır. Smith’e göre, “eskiden etnik hatıraların kuşaklar arasındaki aktarımı papazlar ve din yorumcuları tarafından yapılırken günümüzde modern toplumlarda ve ulus devletlerde tarihsel sembol ve mitlerin yeniden keşfedilip genç kuşaklara aktarılması işlevi ordu, burjuvazi ve entelektüeller tarafından gerçekleştirilmektedir”<sup>78</sup>. Türk Ulus Devletinde TSK’nın ulusal tarih ve kültür aktarımı görevini ve askerlik çağına gelip orduya katılan gençlere

---

<sup>73</sup>Gellner, a.g.e., s. 113-116.

<sup>74</sup>Furkan Şen, a.g.e., s.61.

<sup>75</sup>Erözden, a.g.e., s.110.

<sup>76</sup>Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, s. 226.

<sup>77</sup>Anthony Giddens, **Ulus Devlet ve Şiddet**, (Çev: Cumhur Atay), Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2008, s.287.

<sup>78</sup>Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, s. 273.

milli tarih, kahramanlık destanları ve marşlarının öğretilmesi, ulusal törenlerin düzenlenmesi şeklinde gerçekleştirdiğini söylemek mümkündür.

Tarih birliği düşüncesinin oluşturulmasında kullanılan başlıca araç, milliyetçi tarih yazımcılığı olmuştur<sup>79</sup>. Ulusal tarih yazımcılığı, ulusların tarihin önceki dönemlerindeki bağımsızlığa dair siyasi anılarının ve geçmiş anavatanlarının ortaya çıkarılarak topluma aktarılması; ataların geçmiş yaşantı ve kültürlerinin izinin sürülerek geçmiş kültürün yüceltilmesiyle tarihin yeniden yazılması şeklinde gerçekleştirilerek etnik bağların ve duyguların canlandırılmasıyla tamamlanmaktadır<sup>80</sup>. Ulusal bilincin oluşmasında başarı ve yenilgileriyle aynı tarihi paylaşma hissinin sağlayacağı katkı büyük öneme sahiptir. Bununla birlikte hemen hemen bütün toplumlar tarihi başarıları ile tanınmak istemekte ve bu nedenle ulus devletlerin kurulum süreçlerinde yazılan tarih, çoğunlukla ulusun başarıları ve kahramanlıklarıyla dolu olmaktadır<sup>81</sup>. Özellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru Fransız tarih yazımcılığına egemen olan akım ve bu akımın en önemli temsilcisi olan Lavisseye, tarih çalışmalarını ve tarih eğitimini, milliyetçilik akımının ihtiyaçları doğrultusunda ulusal türdeşlik düşüncesinin yaratılması ve yerleştirilmesi yolunda birer araç olarak görmüştür<sup>82</sup>.

Türk Ulus Devleti olan Türkiye Cumhuriyeti ise uluslaşma sürecinde tarih birliği unsurunu, Türk milleti ortaya çıkarma ve milli kimlik yaratma yolunda etkin bir şekilde kullanmıştır. Mustafa Kemal'in millet ve milliyetçilik anlayışında tarih birliği ana öğelerden biri olarak yer almaktadır. Atatürk'ün ulusu oluşturan unsurlar arasında saydığı "Zengin hatıra mirasına sahip olma" ögesi, Türk milletinin oluşmasında tarihsel yakınlığı ön plana çıkardığını göstermektedir<sup>83</sup>. Atatürk'ün özel önem verdiği ulusal tarih çalışmaları kapsamında Türk milletinin ulusal tarihini ortaya çıkarmak amacıyla ortaya konulan Türk Tarih Tezi, Türk Tarih Kongreleri ve Türk Tarih Kurumu'nun ulusal tarih çalışmaları ve gerçekleştirdikleri araştırmalar bu alandaki önemli örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır.

---

<sup>79</sup>Erözden, a.g.e., s.110-111.

<sup>80</sup>Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, s.190.

<sup>81</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.94.

<sup>82</sup>Erözden, a.g.e., s.110-111.

<sup>83</sup>Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi III**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996, s.91.

Kültür birliği düşüncesinin oluşturulması sürecinde güzel sanatlar alanında çalışmalar yapan sanatçıların eserlerinde işledikleri temalar yanında, ulus devletin kuruluşundan önce yapılmış olan sanat eserlerinin topluma sunuluşu önemlidir. Bu doğrultuda özellikle halka açık olarak sergilenen eser ve anıtlarda ulusal tarih ön plana çıkarılarak ulusal türdeşlik fikri işlenmiştir. Aynı zamanda birer ulusal kültür mirası olan bu eserler müzelerde toplanarak, ulusal mirasın varlığı sürekli olarak ulusun üyelerine hatırlatılmakta ve böylelikle müzeler kanalıyla ulusal kültürel miras ve ulusal tarih birliği bir arada vurgulanmaktadır<sup>84</sup>. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Türk Ulus Devletinin başkenti Ankara’da açılan Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Etnoğrafya Müzesi, Osmanlı ve İslam mirasının sergilemesi amacıyla İstanbul’da açılan Topkapı Sarayı Müzesi ve Ayasofya Müzesi bu konudaki en önemli örneklerdir. Belirtilen ulusal müzeler aracılığıyla Türk uluslaşma sürecinde, millete ait kültürel ve tarihi miras bir arada sergilenerek Türk toplumu üzerinde ulusal kültür ve tarih bilinci oluşturulmaya çalışılmıştır. Ulus devletin sonraki dönemlerinde kurularak halkın ziyaretine açılan Çanakkale Şehitliği, Anıtkabir Kurtuluş Savaşı Müzesi, ülkenin dört bir yanındaki Şehitlik ve Şehitler Abideleri ile ulusal tarihe atıf yapılarak ulusal birlik ve beraberlik duygusu canlı tutulmuştur.

Toplumsal değişime ve yeni fikirlere rağmen toplumları oluşturan insanların büyük kısmı önceki yaşam tarzlarına, geleneklerine ve hatıralarına karşı özlem duyarlar<sup>85</sup>. Ulusal kültür mirasının ortaya çıkarılması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında, şarkı, türkü, şiir, destan gibi edebiyat öğeleri ile halk arasında yüzyıllardır canlı bir şekilde yaşanarak günümüze kadar ulaşan gelenek, görenek ve adetlerin önemi büyüktür.

Türk Ulus Devletinin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, kültür birliğinin bir milleti millet yapan, ona var olmasını sağlayan yaşama gücünü veren, diğer milletler arasında ulusal bir kişilik kazandıran başlıca unsur ve büyük bir değerler manzumesi olduğunu işaret ederek 1 Kasım 1932 günü TBMM’de yaptığı açılış konuşmasında, “Milli kültürün her çığırda açılarak yükselmesini Türk Cumhuriyeti’nin temel direği

---

<sup>84</sup>Erözden, a.g.e., s.111.

<sup>85</sup>Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, s. 224.



olarak temin edeceğimiz” demiştir<sup>86</sup>. Atatürk, kültür gibi sağlam ve uzun süreçler sonucu ortaya çıkmış olan bir temele dayanmayan ulusal varlıkların uzun ömürlü olamayacağı düşüncesinden hareketle Türk kültürünün ortaya çıkarılması, halka ulaştırılması ve geliştirilmesine özel önem vermiştir. Bu söz ve çalışmalar Türk Ulus Devletinin kurulum sürecinde inşa edilmeye başlanan yapının temel direğinin ulusal kültür olduğunun açık bir ifadesidir.

#### 1.1.2.4. Din Birliği

Ulus meydana getiren unsurlarından bir diğeri din birliği unsurudur. Teorik olarak din kurumu evrenselci ve pek çok etnik unsura hitap eden bir yapı iken, ulus kavramı yerelliği esas almakta olup, bu iki kavram arasında temelde bir çelişki bulunmaktadır<sup>87</sup>. Buna karşın milli kimlik duygusunun oluşturulmasında ve toplumun türdeşleştirilmesinde din kurumu etkin bir rol oynamıştır. Din adamları, toplumsal belleğin kuşaklar arasında aktarılması ve ortak kimlik duygusunun oluşturulmasında çok önemli çaba harcamışlar; tapınaklar ve bunlara adanmış kişiler art arda gelen nesillerin kimliklerinin ortaya çıkmasını sağlayan efsane, sembol ve hatıraların oluşturulması ve etnik ritüellerin devam ettirilmesinde önemli görevler üstlenmişlerdir<sup>88</sup>.

Ulus olarak tanımlanmaya çalışılan bir topluluğun türdeşliği din unsuruna da atıf yapılarak kurgulanmakta olup ulusal birlik açısından din birliğinin de bir unsur olarak kabul edilebileceği düşüncesi, reform hareketi sonrasında Alman prensliklerinde ortaya atılan “cujus regio, ejus religio”, yani “uyruklar prensin dinini benimsemelidir” ilkesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır<sup>89</sup>. Bu ilke sonucunda siyasi sınırlarla dinsel sınırların ilk defa örtüşerek, ilkenin pratik olarak uygulandığı Norveç ve Danimarka’da Kilise bir devlet kurumu haline dönüştürülmüş ve din adamları da devlet memuru yapılmışlardır<sup>90</sup>. Türkiye Cumhuriyeti’nde de bana benzer bir durumun ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın

---

<sup>86</sup>Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1981, s.372.

<sup>87</sup>Erözden, a.g.e., s.112.

<sup>88</sup>Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, s. 204.

<sup>89</sup>Erözden, a.g.e., s.113.

<sup>90</sup>Erözden, a.g.e., s.113.

konumunu ve din adamlarının memur statüsünde olarak devlet tarafından atanıp görev yapmaları bu duruma benzerlik göstermektedir. Günümüzde başta İslam coğrafyası olmak üzere İran, Suudi Arabistan, Tibet, İrlanda, Polonya, İsrail gibi ülkelerde din ve din adamlarının siyaset kurumu ve devlet yönetimi üzerindeki etkisi ve yaptırım gücü bulunmaktadır<sup>91</sup>.

Siyasi sınırlar içinde oluşan türdeşliğin, aynı sınırlar içinde tek bir dinsel inancın egemen olmasıyla gerçekleşeceği düşüncesinin daha sonraki aşamalarda ortaya çıkan siyasi yapılanmalarda belli bir ölçüde etkili olduğu söylenmektedir. Bu söyleme örnek olacak durumlar incelendiğinde; Yugoslavya Federasyon'unu oluşturan Slav kökenli halklar arasındaki ulusal bölünmeler din unsuru temelinde gerçekleşmiş olup, aynı dili konuşan ve aynı etnik kökenden gelen Boşnak, Sırp ve Hırvat uluslarını birbirinden ayıran tek ölçüt inandıkları dinlerin farklı olması olmuştur. 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasında ülkeyi oluşturan iki halk olan Rum ve Türk toplulukları tanımlanırken din farklılığı ölçütüne başvurulmuştur<sup>92</sup>. Bu örneklerden de görüldüğü üzere aynı coğrafya üzerinde yaşayan toplulukların inandığı dini değerlerle ilgili farklılıklar, aynı dini inanca sahip insanların ortak değerler etrafında bir araya gelmelerini sağlamıştır.

Din kurumu etnik topluluğun birleştirilmesinde ve varlığının korunmasında da etkin rol oynamıştır. Polonya ve İrlanda gibi ülkelerde Hıristiyan din adamları hem iç gerilimlere hem de dış baskılara karşı siyasal topluluğun ve ulusal kimliğin koruyucusu olmuştur<sup>93</sup>. Özellikle ulus olarak tanımlanmak istenen topluluğun türdeşliğinin yoğun bir biçimde vurgulanmasının gerektiği kriz dönemlerinde, din unsuru diğer dönemlere kıyasla çok daha fazla gündeme getirilmiştir<sup>94</sup>. Türk Ulus Devletinin kurulum sürecinin en önemli safhalarından olan Kurtuluş Savaşı dönemi ve Cumhuriyetin ilk yılları bu yargıya önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Milli Mücadele dönemindeki politikaların belirlendiği Amasya Tamimi, Erzurum ve Sivas Kongreleri ile Misak-ı Milli gibi resmi belgelerde, ulusal topluluk Osmanlı ve

---

<sup>91</sup>Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, s.206.

<sup>92</sup>Erözden, a.g.e., s.113.

<sup>93</sup>Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, s. 206.

<sup>94</sup>Erözden, a.g.e., s.113.

Müslüman olma kriterleri ile tanımlanmıştır<sup>95</sup>. Bu dönemde yapılan ulus tanımları ile askeri ve siyasi liderlerin konuşmalarında din unsuru önemli bir yer edinmiş olup, Hacı Bayram Camii'nde kılınan Cuma namazından sonra Hz. Muhammed'in sancağı ile yürüyüş yapılmış ve İlk Meclisin açılış töreni 23 Nisan 1920 Cuma günü dualarla ve Kuran-ı Kerim okunarak gerçekleştirilmiştir<sup>96</sup>. Toplumunu birleştirme ve ortak hedef doğrultusunda harekete geçirmenin en önemli araçları olarak dini mesajlar, fetvalar ve hutbelerden yararlanılmıştır. İlk meclisin açılışından sonra Mustafa Kemal Paşa meclis kürsüsünde yaptığı konuşmasında “Burada maksut olan ve Meclis-i Alinizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir, yalnız Çerkez değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Laz değildir. Fakat hepsinden mürekkep Anasır-ı İslamiye'dir, samimi bir mecmuadır.”<sup>97</sup> sözleri ile Türk ulusunun oluşumunda İslam birliğine vurgu yapmıştır.

## **1.2. ULUS DEVLET KAVRAMI**

### **1.2.1. Devlet Kavramı ve Devletin Tanımı**

Toplumunu oluşturan bireylerin doğuştan gelen fiziksel ve sosyal farklılıkları nedeniyle birbirine eşit yapıda olmaması, gücün kötüye kullanılması sonucu haksızlık ve hak ihlallerinin ortaya çıkması gibi durumlar ile topluluğun dıştan gelen saldırılara karşı korunması gibi zorunluluklar, toplumlarında teşkilatlanma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır<sup>98</sup>. Bu zorunluluk ve toplumsal ihtiyaçlar neticesinde, insanların üzerinde bir toplumsal gücün ortaya çıkması zorunluluğu doğmuş ve bu zorunluluk devlet denilen kurumun doğmasını sağlamıştır.

Toplum tarafından sosyal ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıkarılan devlet, insan hayatını derinden etkileyen karar ve uygulamalarıyla her zaman belirleyici bir öneme sahip olan siyasi ve sosyolojik bir varlık olarak, toplumunu yöneten iktidarı ve iktidarın sahip olduğu gücün kaynağını temsil etmiştir<sup>99</sup>. Belirli bir insan topluluğunun

---

<sup>95</sup>Yıldız, a.g.e., s.98.

<sup>96</sup>Tekin,Okutan, a.g.e., S.119.

<sup>97</sup> Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, a.g.e., s.304.

<sup>98</sup>Çeçen, a.g.e., s.13.

<sup>99</sup>Süleyman Özeren, **Devlet Güvenliği**, Polis Akademisi Yayınları, Ankara,2012, s.13.

siyasi örgütlenmesinden oluşan devlet, ülke sınırları içinde egemenliği kullanma tekeli elinde bulundurması ile de rakipsiz bir siyasal aygıt olmuştur<sup>100</sup>. Bu bakımdan devlet kurumu, ülke sınırları içerisindeki tek egemen güç olup, diğer bütün otoritelerden üstün bir konuma sahiptir.

Devlete ilişkin kavram ve konular ilkçağlardan beri gündemde olmasına karşın günümüzdeki anlam ve unsurlarıyla ele alındığında devletin modern ve yeni bir kurum olduğu görülmektedir. Devlet sözcüğü ve günümüzdeki modern devlet yapısı ilk defa 15. ve 16. yüzyıldan itibaren Avrupa’da feodalitenin çöküşü ve Kilisenin siyasal nüfuzunun kırılışı ile başlayan bir süreç içerisinde Avrupa siyasetinde ortaya çıkarak zamanla dünyaya yayılmıştır<sup>101</sup>. Bu dönemde devlet kavramını, modern açıdan siyaset literatürüne kazandıran Nicolo Machiavelli olmuştur. Ortaya koyduğu düşüncesinin temelini “raison d’etat” yani devlet aklı prensibini yerleştiren düşünür, siyasetin amacının devletin gücünü genişletmek olduğunu ifade etmekte ve amaca ulaşmak için akılcı sayılan şartlar dâhilinde her şeye izin vermektedir. Machiavelli’ye göre devlet, devlet adamının başarısı ve zekâsının ürünü olan bir sanat eseridir<sup>102</sup>. Jean Bodin devleti, “birçok ailenin ve bu ailelere ortak olan nesnelere egemen güç tarafından doğruluk ve adaletle yönetilmesi” olarak tanımlamıştır<sup>103</sup>.

Devleti felsefi bir söylem olarak ilk defa değinenlerden biri olan Platon’a göre devlet, “filozof kralın bilgisinin ve insan ruhunun ideal bir form halinde somutlaşması”; Aristoteles için “bireyin siyasi olarak mensup olduğu organik yapı”; Thomas Hobbes için “insanın varlığını güvence altına alan siyasi güç”; Friedrich Hegel’e göre “Tanrının yeryüzündeki yansıması”; Karl Marx için ise “egemenlerin baskı aracı”dır<sup>104</sup>. Hegel, devleti “ebedi bir varlık” olarak görürken, Marx devleti “tarihsel bağlamına yerleştirmiş ve maddeci bir tarih anlayışıyla toplumu şekillendirenin devlet olmadığını, aksine devleti şekillendirenin toplum olduğu” görüşünü ileri sürmüştür<sup>105</sup>. Max Weber devleti, “meşru şiddet tekeli” olarak görerek “zor kullanmayı sadece devlete özgü ve ayırt edici bir özellik” olarak kabul

---

<sup>100</sup>Çetin, a.g.e., s.77.

<sup>101</sup>Özeren, a.g.e., s.16.

<sup>102</sup>Furkan Şen, a.g.e., s.29.

<sup>103</sup>Çetin, a.g.e., s.78.

<sup>104</sup>Jürgen Habermas, **Küreselleşme ve Millî Devletlerin Akıbeti**, (Çev: Medeni Beyaztaş), Bakış Yayınları, İstanbul, 2008, s. 7-8.

<sup>105</sup>Martin Carnoy, **Devlet ve Siyaset Teorisi**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2013, s.70.

etmektedir<sup>106</sup>. Weber'in ortaya koyduğu devlet tanımı, "şiddet araçlarının denetimi üzerindeki meşru tekel iddiasını destekleyebilecek; verili bir toprak parçasında bu tekeli onaylayabilecek ve düzene sokulmuş idari bir kadronun mevcudiyetini içeren" üç ana unsurdan oluşmaktadır<sup>107</sup>. Weber'in bu tanımı, devleti şiddet araçlarının denetimi açısından tanımlamaktadır. Gerçekten de şiddet araçlarının devlet tekeline alınması ve devlet dışında hiçbir kişi ya da kurumun diğerine şiddet uygulayamayacağını öngörülmesi, modern devletlerin en temel özelliklerinden biri olmuştur<sup>108</sup>. John Locke sınırlı bir devleti savunmakla birlikte ona göre devlet, yasa yapmak ve uygulamak, ölüm cezası vermek, mülk edinme ve mülkün korunmasına yönelik düzenlemeler yapmak, ülkeyi dış düşmanlara karşı korumak gibi amaçlarla halkın iyiliği adına kamu güçlerini kullanma hakkına sahip olan kurum olarak ifade edilmektedir<sup>109</sup>. Devlet, modern dünyanın şekillenmesinde, en büyük katkıya sahip olan temel kurum olarak dünya tarihindeki yerini almıştır<sup>110</sup>. Hobsbawm modern devleti, "politik düzlemde kendi halkı üzerinde, ara yöneticilere gerek duymadan doğrudan egemenliğe sahip olarak topraklarında yaşayan herkese aynı kurumsal ve idari düzenlemeleri uygulamanın yollarını arayan bir aygıt olarak" tanımlamıştır<sup>111</sup>. Türk Ulus Devletinin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'e göre devlet, "Belirli bir yerde yerleşmiş ve kendisine has bir kuvvete sahip olan fertlerden teşekkül etmiş olan bir mevcudiyettir"<sup>112</sup>. Atatürk'ün bu devlet tanımında her şeyden önce bir insan topluluğunu yani ulusu ön plana çıkartması ve bu doğrultudaki ulus devleti kurma ideali dikkat çekicidir. Tüm bu tanımlama çabaları ışığında en genel tanımıyla devlet; sınırları belirli bir ülkeye yerleşmiş, vatandaşları üzerinde zorlayıcı güce ve kural koyucu yetkiye sahip olan, üstün bir iktidar tarafından yönetilen bir insan topluluğunun oluşturduğu siyasal kuruluş olarak tanımlamak mümkündür.

---

<sup>106</sup>Çetin, a.g.e., s.79.

<sup>107</sup>Giddens, a.g.e., s.30.

<sup>108</sup>Hamit Emrah Beriş, **Küreselleşme Çağında Egemenlik**, Lotus Yayınları, Ankara, 2006, s.105.

<sup>109</sup>Çetin, a.g.e., s.78.

<sup>110</sup>Habermas, a.g.e., s. 8.

<sup>111</sup>Hobsbawm, a.g.e., s.102-103.

<sup>112</sup>İnan, a.g.e., s.26.

### 1.2.2. Ulus- Devlet Kavram ve Tanımı

Modern çağın en çok öne çıkan siyasal birimi ulus devletler olmuştur. Ulus devletler, toplumun gelişen ve değişen ihtiyaç ve isteklerine göre şekillenerek günümüzün ideal siyasi yönetim biçimi haline gelmiştir. “Etki alanı ve gücü giderek artan milliyetçilik akımları ve liberal düşüncenin gelişmesinin etkisiyle toplumun birleştirici kutsalı ve devletin meşruiyet kaynağı olan ulusun siyasi yapılanmalara damgasını vurması, ülkesel bir yaklaşım üzerine bina edilen modern devletleri ulus devlet formuna sokan başlıca gelişme olmuştur”<sup>113</sup>. Ulus devlet, “ulusların kendi kaderlerini, ulusal siyasi kurumlar aracılığıyla belirledikleri” bir devlet modelidir<sup>114</sup>. Etnik topluluklar, kent devletleri, kral devletler, eski imparatorluklar ve feodal toplumların tamamı, birbirinden oldukça farklı ilkeler doğrultusunda kurulmuşlardır<sup>115</sup>. Buna karşın ulus-devlette ise gelenek, teamül ve kişisel ayrıcalıkların yerini bütünleşmiş, toplumun tamamını kapsayan, bilimsel ilkelerle yapılan yasalarla yönetilen, temeli ulusa dayanan bir düzen ortaya çıkmıştır. Bu nedenle “modernizm en güçlü ifadesini ulusta bulmuştur”<sup>116</sup>. Modernleşme süreci sonunda oluşumunu tamamlayan ulus devletler, “hem milli birlik ve beraberliğin tek temsilcisi, hem de sosyal sözleşmeden kaynaklanan iktidar tekeli” halini almıştır.<sup>117</sup>. Bu bakımdan ulus devlet düzeninin, milliyetçilik aracılığıyla oluşturduğu ortak bir ulusal kimliği, bütün topluma yayarak ulusal bütünleşmeyi sağladığını söylemek yerinde olacaktır.

Ulus, ulusçuluk ve ulus devlet kavramlarına ilişkin yapılmış olan bilimsel araştırmaların öncülerinden olan ve Alman ulus devlet sistemine geçişle ilgili çalışmalar ortaya koyan Alman tarihçi Friedrich Meinecke, “insanlık tarihinde ulus devlet şeklindeki siyasi yapılanmaya ve ulusal olarak adlandırılan değerler sistemine ulaşılması son derece doğal bir yönelimin sonucunda gerçekleştiğini” belirtmiştir<sup>118</sup>. Gerd Baumann’a göre ulus devlet, “güven verici ve sıcak bir duygusal düşünce olan

---

<sup>113</sup>Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, s. 193.

<sup>114</sup>Erözden, a.g.e., s.47.

<sup>115</sup>Tom Bottomore, **Siyaset Sosyolojisi**, (Çev.: Erol Mutlu), Teori Yayınları, Ankara, 1987, s.59.

<sup>116</sup>Alain Touraine, **Modernliğin Eleştirisi**, (Çev.: Hülya Tufan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s.155.

<sup>117</sup>Gellner, a.g.e., s.19.

<sup>118</sup>Erözden, a.g.e., s.36.

ulusla devletin biraz mesafeli ve soğuk gerçekliğini birleştirmektedir”<sup>119</sup>. Yaşar Sarıbay ise ulus devleti, “16. yüzyılda başlayan ve özellikle 18. yüzyılda ortaya çıkan, egemenliğin somutlaşması ve her türlü topluluğu egemenliği etkisi altına alarak kendisine sadakat isteyen en önemli kurum” olarak ifade etmektedir<sup>120</sup>.

Ulus devletin amacı, devleti ya da siyasi gücü merkezileştirmek, milli kültürü standartlaştırmak, hukukta eşitlik ve ekonomide bütünleşmeyi sağlamaktır. Bununla birlikte ulus devlet, toplumdaki heterojenliği ve toplumsal kutuplaşmaları homojenleştirmektedir. Bu süreç kapitalizm ile gelişmiş olup bu bakımdan ulus devletler sistemi, o zamana kadar ortaya çıkmış olan siyasi yapılardan farklı olarak, toplumun merkezileşmesi ve türdeşleşmesi esaslarına dayanmaktadır.

Aynı dili konuşan, aynı soydan gelen, aynı kültürel değerleri paylaşarak yaşatan, aynı tarihi geçmişi paylaşan bir insan topluluğu olan ulusun siyasi olarak örgütlenmiş biçimi olan ulus devletler, meşruiyet kaynağı olan ulusun etrafında birleşmekte olup, ulus devletin temel dayanağı ve toplumsal temeli olarak ulus kabul edilmektedir<sup>121</sup>. Yeni bir egemenlik biçimine ve iktidar yapısına sahip olan ulus devlet, vatandaşlar üzerindeki denetimi sağlayabilmek için uygulamalarını meşru kılacak bazı kurumsal ve kavramsal mekanizmalara ihtiyaç duymakta olup, ulus devletin kendisini meşrulaştırmada kullandığı bu temel kavram, ulus olmuştur<sup>122</sup>. Bir ulusal bilincin oluşumuyla birlikte temeli atılan ulus devletler, temelde ulusal değerlere ve hedeflere uygun olarak ortaya çıkarlar.

### 1.2.3. Ulus Devletlerin Ortaya Çıkış ve Gelişme Süreci

Modern döneme ait bir yapılanma biçimi olan ulus devletlerin ortaya çıkış ve gelişim süreci zorluklarla dolu bir tarihsel süreç sonucunda gerçekleşmiştir. Ortaya çıkmasının ardından dünya siyasi düzenine damga vuran ulus devlet yapılarının oluşum sürecinin, Avrupa’da feodalitenin çöküşü ve kilisenin siyasi nüfusunun kırılışı ortaya ile başladığını söylemek mümkündür<sup>123</sup>. Avrupa’da ulus devletlerin

---

<sup>119</sup>Baumann, a.g.e., s.35.

<sup>120</sup>Ali Yaşar Sarıbay, **Siyasal Sosyoloji**, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s.4.

<sup>121</sup>Erözden, a.g.e., s.105.

<sup>122</sup>Furkan Şen, a.g.e., s.51-52.

<sup>123</sup>Jurgen Habermas, a.g.e., s.8.

ortaya çıkması uzun ve yıkıcı savaşlardan sonra gelen bir süreç sonunda mümkün olmuştur. 1648 tarihli Westphalia Barış Antlaşması da bu önemli savaşların birini oluşturan Otuz Yıl Savaşı'nın sonucunda imzalanarak, ulus devletlerin tarih sahnesine çıkışının ilk adımı olmuştur. Bütün Avrupa kıtasını saran ve siyasi düzeni derinden etkileyen Otuz Yıl Savaşı'nı sona erdiren bu antlaşma ile batı dünyasında modern ulus devletinin temelleri atılmıştır. Öncelikle devletin bağımsızlığı ve eşitliği ilkesi kabul edilmiş ve daha sonra siyasi dengeye dayanan bir devletler topluluğu oluşturulurken din savaşlarını önlemek için dinsel farklılıkların sağlanan barışı bozmaması için gereken önlemler alınmıştır<sup>124</sup>. Westphalia Barış Antlaşması ile birlikte Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun hâkimiyetini yitirmesiyle imparatorluklar devri sona ermiş; İsviçre ve Hollanda ulusal nitelikteki bağımsız devletler olarak ortaya çıkmıştır. Bu itibarla Westphalia'nın Avrupa haritasının yeniden düzenlenmesi bakımından bir dönüm noktası olduğu ve 21. yüzyıla kadar devam eden ulus devletler çağını başlattığı kabul edilmektedir<sup>125</sup>. Westphalia'dan sonra gelişen 1789 Fransız Devrimi ile, devletlerin ulusal egemenliğe dayandığı varsayımı, ulus ile devletin özdeşleştirilmesini sağlayarak Fransız ulusunun siyasi ve kültürel bütünleşmesini sağlamış olup, bundan sonra milliyetçilik akımları Fransa'dan diğer Avrupa ülkelerine yayılmaya başlamıştır<sup>126</sup>. Milliyetçilik akımları, durdurulamaz bir şekilde toplumlar arasında yayılmasını sürdürmüştür. Bu yeni durum özellikle çok uluslu imparatorlukları derinden etkilemiştir. Ulus bilincinin ortaya çıkması ve ulusal bütünlüğü sağlama çabaları özellikle Avrupa kıtasında yüzyıllar boyunca sürece isyan, savaş ve göçlerin de ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Ulus devlet olgusunu ortaya çıkaran yaklaşımları siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmeler şeklinde sıralamak mümkündür. Siyasi açıdan ulus devlet, kurumsallaşmış siyasi iktidarın belli bir tarihsel aşamada büründüğü yapısal biçim; ulus, bu yapılanmanın meşruiyet kaynağı olan kurgu; milliyetçilik ise, bu meşruiyet kaynağını tek geçerli siyasi değer olarak kabul ettirmeyi hedefleyen bir siyasi akım olarak kabul edilmektedir<sup>127</sup>. 1789 Fransız Devrimi'nden sonra egemenliğin tek yetkin

---

<sup>124</sup>Çeçen, a.g.e., s.20.

<sup>125</sup>Habermas, a.g.e., s.9.

<sup>126</sup>Durgun, a.g.e., s.2.

<sup>127</sup>Erözden, a.g.e., s.47.



şekli olarak “ulusal egemenlik” ilkesi belirmiş, egemenliğin ulusa aktarılması ile birlikte modern devlet ile ulus devlet özdeş hale gelmiştir<sup>128</sup>. Ulus devletler, iktidarlarını somut bir kavram olan ülke ve vatan kavramı üzerinde uygulamaktadırlar. Bu uygulama ulus devletlerde toprağa verilen önem ve değeri artırdığı gibi kutsal vatan kavramının ortaya çıkmasının da temelini oluşturmuştur. Bu bağlamda ortaya çıkan vatanseverlik kavramı ulus devletlerin varlıklarını savunmak ve ordularını ülke savunmasına yönlendirmek için kullandıkları temel dayanak noktası haline gelmiştir.

Ulus devleti oluşturan toplumsal gelişmelerin içerisindeki milliyetçilik ideolojisi, ulus devletin oluşmasında en belirleyici etmen olarak karşımıza çıkmakta olup, ulus devlet biçiminde örgütlenen siyasi iktidarın dayandığı meşruiyet ilkesi olan ulus kavramının içeriği, milliyetçilik akımı tarafından belirlenmektedir<sup>129</sup>. Anthony Smith’in ifade ettiği gibi “ulus devlette, devletin egemenlik alanı olarak tanımlanabilecek ülke ile ulus arasında milliyetçi ideolojiden kaynaklanan moral ve siyasi nitelikteki bağlar bulunmakta olup moral ağırlıklı bağ; ülkenin atalardan kalan, onların hatıraları ile dolu vatan olarak sisteme yerleştirilmesi sağlanmakta, bu şekilde ülke kutsal mahiyeti olan, önemli sadakat noktası olarak ortaya çıkmaktadır”<sup>130</sup>. Ulus ile ülke arasında oluşturulan siyasi bağ ise; ülkenin, ulusun kesin olarak tanımlanmış egemenlik alanının sınırlarını çizmesinden kaynaklanmaktadır. Jurgen Habermas’a göre ulus, “ulus devlet modelinde, bir yandan homojen kültürel birim olarak toplumsal yapının; diğer yandan da egemenliğin kaynağı ve sahibi olarak siyasi sistemin temelinde yer almaktadır. Bu husus modern anlamda ulus fikrinin doğmasıyla modern devletin ulus devlet şekline büründüğünü göstermektedir”<sup>131</sup>. Ulus devletler sisteminin ortaya çıkmasıyla birlikte, sınır kavramının içeriğinde siyasi, hukuki ve manevi yönden önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Ulus devletlerle birlikte antlaşmalarda ülke sınırları harita üzerinde net ve tartışmasız şekilde çizilmiş ve diğer ülkelerden bu sınırlara saygı gösterilmesi istenmiştir. Bu doğrultuda sınır kavramı ve sınırın saldırılara karşı korunması kutsal bir anlama bürünmüştür. Ulus devlet yapısı içinde ulus, ülke ve vatan arasında ideolojik bir ilişki yaratılmıştır. Böylece vatan kavramı

---

<sup>128</sup>Gencay Şaylan, **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.45’den aktaran Hamit Emrah Beriş, a.g.e., s.98.

<sup>129</sup>Erözden, a.g.e., s.79.

<sup>130</sup>Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, s.196.

<sup>131</sup>Habermas, a.g.e., s. 80-81.

yapının bir parçası olarak bütünün içine yerleştirilmiş olup sınırlar, bütünün içinde yer alan vatani çevreleyen çizgiler olarak dokunulmazlık ve kutsallık kazanmıştır<sup>132</sup>.

Kapitalizm, modern zamanlarda ulus devletlerin temel ekonomik düşüncesini oluşturmuş olup, kapitalizmin doğuşu ve gelişimi ulus devlet yapılarının varlığı ve işleyişi ile birlikte ilerlemiştir<sup>133</sup>. Bir ülkede yaşayan halkın her türlü ihtiyacının karşılanmasıyla doğrudan doğruya görevli olan ulus devletler, hem milletlerin gelişmesi ve kalkınmasını sağlamakla hem de ülkelerine dış dünyaya karşı temsil etmekle yükümlüdürler<sup>134</sup>. Bu yükümlülük ulus devletleri ideal ekonomik sistemi kurmaya ve koruyarak başarılı şekilde işletmeye zorlamıştır. Ulus devletlerin ekonomik anlayışlarının arka planını merkantilizm oluşturmaktadır<sup>135</sup>. Merkantilizm, devlet gücünü ve güvenliğini artırmak için bir ulusun ekonomik yaşamını düzenleyen hükümet uygulamaları ve ekonomi felsefesi anlamına gelmektedir<sup>136</sup>. Temel mantığını ticaretin gelişmesi ve güçlenmesinden alan merkantilizm, Orta Çağ'ın toprağa dayalı üretim yapıları ve kendi kendine yeten imalat birikimlerinde yaşanan dönüşümler sayesinde, ulus devletler için önemli bir ekonomik ihtiyaca cevap verirken merkantilistler, tüccarın karının milli menfaatlerle aynı olduğunu ve ülkenin gücünü temsil ettiğini söyleyerek devleti yanlarına çekmeyi başarmışlardır<sup>137</sup>. Ticaretin önemli ölçüde gelişmesiyle başlayan hızlı gelişmelere feodalite ayak uyduramamış ve yeni dinamiklerin takip edilebilmesi için yeni bir düzene ihtiyaç duyulmuştur<sup>138</sup>. Artan ticaret ve genişleyen piyasaların önündeki engellerin kaldırılması gerekliliği ortaya çıkmıştır<sup>139</sup>. Bu ihtiyaç sonucunda merkezi devlet ile tüccarın menfaatleri örtüştürülmüş ve merkantilist felsefe, ulus devletlerin ekonomi politikasını temsil etme hakkına sahip olmuştur<sup>140</sup>. Habermas'a göre, "ulus devletlerde siyasi faaliyetler ekonomik faaliyetleri izleyerek merkezileşmiş olup gittikçe artan ekonomik ihtiyaçlara cevap verebilecek olan merkantilist politikaları hızlandıracak modern devlet yapıları kurulmuştur." Habermas "modern devletin bir vergi devleti" olduğunu

---

<sup>132</sup>Erözden, a.g.e., s.117.

<sup>133</sup>Habermas, a.g.e., s.10.

<sup>134</sup>Çeçen, a.g.e., s.31.

<sup>135</sup>Habermas, a.g.e., s.9.

<sup>136</sup>Furkan Şen a.g.e., s.42.

<sup>137</sup>Habermas, a.g.e., s.9.

<sup>138</sup>Beriş, a.g.e., s.98.

<sup>139</sup>Ellen Meiksins Wood, **Kapitalizmin Kökeni** (Çev.: Cevdet Aşkın), Epos Yayınları, Ankara, 2003, s.179.

<sup>140</sup>Habermas, a.g.e., s.80-81.

da vurgulamaktadır<sup>141</sup>. Bu nedenle kapitalizmin ortaya çıkışı ile ulus devletin doğuşu arasında ilişki kurulması ya da kapitalizmin bir ulus devletler sistemi olarak tarif edilmesi oldukça yaygın bir kanı olarak karşımıza çıkmaktadır<sup>142</sup>.

Ulus devlet kavramı içindeki devlet yapısının ulus olgusu ile örtüşmesi, ulusal egemenlik ilkesinin bir sonucudur. Ulus devlet yapısı içindeki devletle, ulusun ilişkisi iki yönlü olarak gerçekleşmekte olup buna göre; bir taraftan devlet, varlığına meşruiyet sağlamak için ulusun sınırlarını kendi meşruiyet sınırları olarak kabul ederek kendi sınırlarıyla örtüştürmekte, diğer taraftan da birey, devlet ile bütünleşip siyasi bir yapının üyesi olarak vatandaş sıfatını almaktadır<sup>143</sup>. Modern dünyada sadakat ve bağlılıkların temelinde ulus devlet bulunmakta olup modern vatandaşlık, ulus devlete üyelik olarak tanımlanmaktadır<sup>144</sup>. Vatandaş kavramı ve vatandaşlık bağı, ulus devletin en büyük siyasal projelerinden biri olup, eğer ulus devlet bir bina olarak düşünülürse vatandaşlık bağını, ulus devlet binasını ayakta tutan temel direklerden biri olarak kabul etmek yerinde olacaktır<sup>145</sup>. Ulus devlet yapılanması, ülke içindeki bütün toplulukları egemenliği altına alarak devleti ve siyasal iktidarı merkezileştirmeyi, kültürü standartlaştırmayı, hukukta eşitliği ve ekonomide bütünleşmeyi sağlamayı amaçlamaktadır<sup>146</sup>. Bu bağlamda ulus devletin sınırları içerisinde yaşayan tüm bireyler soy, din, dil, cinsiyet, mezhep, vb. farklılıkları gözetilmeden vatandaşlık bağı çerçevesinde bir potada eritilerek türdeşleştirilirler<sup>147</sup>. Bu türdeşleştirme sonucu ortaya çıkan toplumsal bütünleşme ve kültürel standartlaşma, ulus devletlerin dayandığı temel dinamiklerden olup, bunlar toplum içindeki farklılıkları dışlarken aynı zamanda ulusun üyelerini kanun önünde eşit vatandaşlar haline getirmektedir.

Önemli bir savaş sonrası ortaya çıkan ulus devletlerin, dünya genelinde yaygınlaşması da yine büyük bir savaş sonrasında gerçekleşmiş olup II. Dünya

---

<sup>141</sup>Habermas, a.g.e., s.78-79.

<sup>142</sup>Meiksins Wood, a.g.e., s.179.

<sup>143</sup>Furkan Şen, a.g.e., s.56.

<sup>144</sup>Ayşe Kadıoğlu, "Türkiye'de Vatandaşlığın Anatomisi", **Küreselleşme, Avrupalılaşma ve Türkiye'de Vatandaşlık** (Ed.: Fuat Keyman - Ahmet İçduyu), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s.111.

<sup>145</sup>Çiğdem Erdem, "Küreselleşme ve Ulus Devlet", **Demokrasi Platformu Dergisi**, Sayı 15, Yaz 2008, ss.61-80.

<sup>146</sup>Furkan Şen, a.g.e., s.43.

<sup>147</sup>Erdem, a.g.e., ss.61-80.

Savaşı'nın sona ermesini takip eden süreçte gerçekleşmiştir. Ulus devlet esasına dayalı olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin inşası ise I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasıyla Mustafa Kemal birlikte hareket eden Türk aydınlarının ortaklaşa eseri olarak gerçekleşmiştir<sup>148</sup>. Osmanlı İmparatorluğu içindeki farklı etnik yapılarının milliyetçilik akımı neticesinde ard arda isyan ederek kendi ulus devletlerini kurmak amacıyla ayrılmaları sonucu elde kalan ve Türklerin yoğun olarak yaşadığı topraklar Misak-ı Milli olarak kabul edilmiştir. Misak-ı Milli toprakları üzerinde Türk Ulus Devletinin kurulum savaşı, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları tarafından verilmiştir. Anadolu'nun işgal edilmesi sonrasında Mustafa Kemal'in önderliğinde başlatılan Milli Mücadele ve Ulusal Kurtuluş Savaşı, zorluklara milletçe göğüs gerilerek kurulan milli ordunun zaferiyle sonuçlanmıştır. Zafer sonrasında ulusal egemenlik ilkesi çerçevesinde Osmanlı hanedanına ait olan Saltanat kaldırılarak, yerine ulus devlet ve ulusal egemenlik ilkelerine dayalı Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Mustafa Kemal'in fikri altyapısı ise; Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Fuat Köprülü ve Ahmet Ağaoğlu gibi Türk milliyetçisi aydınlar tarafından kurulan Türk Ocağı ve Türk Yurdu Dergisi ile şekillenmiştir.

Günümüzde Avrupa kıtasında Katalan ve Bask halklarının da içerisinde olduğu siyasal bağımsızlık için hareket eden birçok milliyetçi ve ayrılıkçı grubun da bir ulus devlet kurma hedefiyle hareket ettiği söylenebilir. Bu örnekler ulus devlet kurma idealinin devam ettiğini göstermektedir. Devletlerin ulus devlet statüsünde var olmaları, uluslararası hukuku da ulus devlet merkezli bir konuma taşımıştır. Ulusların sürekliliği, ulus devletlerin varlıklarını korumaları ile mümkün olabilecektir.

#### **1.2.4. Ulus Devletin Temel Unsurları**

##### **1.2.4.1. Ulusal Egemenlik**

Egemenlik kavramı, bir devletin olmasa olmaz unsurlarındandır. Ulus devletin temel unsuru olarak kabul edilen ulusal egemenlik ilkesinin ortaya çıkışı ve tüm dünyaya yayılışının, Fransız Devrimi ile birlikte gerçekleştiği genel bir kabul olup devrimden sonra egemenliğin tek yetkin şekli olarak “ulusal egemenlik” ilkesi ortaya

---

<sup>148</sup>Orhan Türkoğlu, **Türk Ulus-Devlet Kimliği**, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2005, s.432.

çıkıştır<sup>149</sup>. Devrim, krallık rejimine karşı yapıldığı için tek adam iktidarına son verilerek onun yerine burjuvazinin önderliğinde bir ulusal yapının ülkede kendi kendini yönetmesi istenmiştir. Kentlerde örgütlü ve zengin burjuvazi tek adam iktidarına karşı çıkarken, kendisi yalnızca tek başına bir siyasi varlık olarak devlet yönetimine el koymaktan çekinmiş ama ulusun bütününi temsil eden bir ulusal egemenlik düzeninin kurulmasına giden yolu açmıştır. Bu bakımdan modern devlet, kendi halkının ihtiyaçlarını karşılayan fakat aynı zamanda bu kitleyi denetimi altına alan siyasal yapıyı kurmuş olup, tek adam iktidarından milletin tamamının iktidarı olan ulusal egemenlik düzenine geçilirken ulus devlet modeli bu temel üzerine oturtulmuş ve böylece tek başına kralların egemen olduğu kral devletlerden, ulusal egemenlik ilkesine dayanan ulus devletlere doğru bir geçişi gerçekleştirmiştir<sup>150</sup>.

Ulus devlet kurgusu içinde, devlet yapısının ulusla örtüşmesi zorunluluğu, ulusal egemenlik ilkesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış olup ulusun egemen olduğu sistemde, bir yandan ulusun sınırları siyasal iktidarın erişebildiği sınırlarla örtüşürken diğer yandan toplum üyesi bireyler açısından siyasal bütüne dâhil olmak için vatandaş sıfatını almış olmak bir zorunluluk haline gelmektedir<sup>151</sup>. Bu bağlamda vatandaşların bilinçli siyasal tercihleri ile yarattıkları ulus, haklarıyla devlete bağlanarak kolektif bir özne halinde devlet ile kendini bütünleştirmiştir<sup>152</sup>. Egemenlik kuramcılarında Jean Jacques Rousseau'ya göre devletin var olabilmesi, egemenlikle bezenmiş olmasına bağlıdır. “Siyasal yaşamın ilkesi egemen güçtedir. Bir devlette mutlak üstün bir gücün, her şeyin ona bağlı olduğu bir merkezin, her şeyin ondan kaynaklandığı bir ilkenin olması gerekir” diyen Rousseau, egemenliğin özelliklerini: “Egemenlik bölünemez; egemenlik devredilemez, egemenlik bir başkası tarafından temsil edilemez, egemenlik mutlaktır” şeklinde sıralamaktadır<sup>153</sup>. Fransız Devrimi'nin en önemli ideologlarından olan ve 1791 Anayasası'nın hazırlanışında etkin bir rol oynayan Kurucu Meclis üyesi Emmanuel Sieyes, Devrimden bir yıl önce yayınladığı ve büyük ilgi uyandıran “Üçüncü Tabaka Nedir?” (Qu'est-ce que le tiers etat?) adlı eserinde, ulusal egemenlik

---

<sup>149</sup> Beriş, a.g.e., s.108.

<sup>150</sup>Çeçen, a.g.e., s.19-20.

<sup>151</sup>Erözden, a.g.e., s.118.

<sup>152</sup>Hobsbawm, a.g.e., s.110-111.

<sup>153</sup>Mehmet Ali Ağaoğulları, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s.100-105.

fikrini ortaya koyarak, halkın her şey olduğunu söylemiş ve bu nedenle devleti yönetme hakkının ve egemenliğin de millete ait olması gerektiğini savunmuştur<sup>154</sup>.

Ulus devlet egemenliğinin iki esas üzerinde yükseldiğini söylemek mümkündür. Bunlardan birincisi, siyasal otoritenin kendi yetkilerini ve temel hukuk kurallarını serbestçe belirleyebilme hak ve yeteneğidir. İkincisi ise, egemenliğin kaynağı olarak ulusun kabul edilmesiyle devletin halk egemenliği esasına dayandırılmasıdır. Ulus devletle birlikte, teokratik veya aristokratik unsurlar siyasal anlamda meşruiyet zemini olma vasfını tamamen kaybetmiş olup siyasi iktidarın kaynağı olarak ulus, en yüce egemenlik olarak da ulusal egemenlik ilkesi benimsenmiştir. Buna göre ulus, egemenliğin tek ve gerçek sahibidir ancak bunu doğrudan değil, kendi adına yetkilendireceği organlar aracılığıyla kullanmaktadır<sup>155</sup>. Ulusal egemenlik anlayışı ile temsili rejim arasında sıkı bir ilişki mevcuttur. Eğer egemenlik, belli bir anda belli bir ülkede yaşayan insanların toplamı anlamına gelen halk kavramından farklı olarak, geçmişi ve geleceği de içine alan bir ulus tüzel kişiliğine aitse, ulusun egemenliğini doğrudan doğruya değil ancak seçilmiş organları veya temsilcileri aracılığıyla kullanacağı açıktır. Bu ise, doğrudan doğruya veya yarı doğrudan demokrasi yerine temsili rejimi zorunlu kılmaktadır<sup>156</sup>. Bu zorunluluk temsili rejimin bir uygulayıcı aracı olarak içerisinde halk tarafından seçilmiş ve ulusu temsil eden ulusal meclis ve parlamentoları ulusal egemenlik ilkesinin uygulama yeri haline getirmiştir.

Fransız Devrimi ile getirilen ulusal egemenlik ilkesi ile yerel ve bölgesel ayrıcalıklar yok edilerek, bütün ülkeyi ulusal sınırlar içinde elde tutacak derecede bir merkezi devlet anlayışı benimsenmiştir. Devrim sonrası dönemde uluslar güçlenerek devletlerin önüne geçmişler, ulusal devletler ulusun içinden çıkan ulusal egemenlik anlayışı ile yönetilmeye başlanmışlardır. Batı ülkelerinde ortaya çıkan devletlerin kalıcı ve kurumsallaşan bir yapıya sahip olmalarıyla birlikte uluslaşma olgusu da hız kazanmıştır<sup>157</sup>.

---

<sup>154</sup>Murat Sarıca, **100 Soruda Fransız İhtilali**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1970, s.20.

<sup>155</sup>Beriş, a.g.e., s.109.

<sup>156</sup>Özbudun, a.g.e., s. 83-84.

<sup>157</sup>Çeçen, a.g.e., s.20-21.

#### 1.2.4.2. Ulusal Kültür ve Ulusal Kimlik

Bir ulusu diğerlerinden ayıran ana unsur, sahip olduğu ulusal kimlik ve kültürüdür. Ulusal kimliğin farkına varılması ve güçlendirilmesi ulus devletler tarafından uluslaşma bilincinin geliştirilmesi bakımından önem arz etmektedir. Ulus devlet, aslında oluşumu itibariyle bir inşa süreci olup ulus inşa süreci aynı zamanda ortak bir kültür geliştirilmesi sürecini de gerektirmektedir<sup>158</sup>. Tarihsel süreç içinde bir ülkede yaşayan halk topluluğu, uzun süren beraberlik içinde ortak özelliklere sahip olursa, öncelikle uluslaşma aşamasına gelir ve kendi kendini yönetme olgunluğuna eriştiğinde siyasal ve hukuki düzeyde örgütlenerek kendi ulus devletini kurmaktadır<sup>159</sup>. Bu nedenle ulusal kimlik ögesi ulus devlet modelinin temel unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. Kimlik kavramı toplumun sosyal sisteminin en temel ve en önemli kökenini teşkil etmekte olup kimlik, bireylerin gerek kültürel gerekse yaşadıkları çevrelerdeki sosyal konumlarının karşılığı olan inanç, tutum, değer yargıları gibi yaşam biçimini sembolize eden bir kapsamın alt başlığıdır. Kimlik, kişilerin ve çeşitli büyüklük ve nitelikteki toplumsal grupların “kimsiniz, kimlersiniz?” sorusuna verdikleri cevaplardır<sup>160</sup>.

Ulus devletleşme sürecinin aracı olan ulusal kimlik kavramı, birçok modern düşünce gibi özellikle Fransız Devrimi ve sonrasında oluşarak ortaya çıkmıştır. Modernleşmenin ortaya çıkardığı ulusal kimlik oluşumu, aslında ulus devletleşme sürecinin bir aracıdır. Bu itibarla imparatorluklar çağı sonrası hem vatandaşlık ile toplumsal homojenlik, hem de siyasi iktidarın merkezileşmesi sağlanmıştır<sup>161</sup>. Fransız Devrimi sürecinde burjuvazinin, devleti kendi meşruiyetine dayandırdığı halk kavramını tanımlamaya kalktığında, belirli bir toprakta daha sonra sınırları kendisinden önce belirlenmiş ve tarihsel süreçte birleşmiş topraklar üzerinde yaşayan halka, yani ulus kavramına varılmıştır. Ulus devletlerin ortaya çıkışı ile birlikte, ulusal sınırlar içinde yaşayan vatandaşların ulusal kimlikleri en önemli kimlik odağını oluşturmaya başlamış ve o zamana kadar önemini koruyan dini ve etnik kimlikler eski işlevini yitirmişlerdir. Devlet, vatandaşlarını tek bir kimlik altında toplamaya yönelik

<sup>158</sup>Durgun, a.g.e. , s.3.

<sup>159</sup>Çeçen, a.g.e., s.199.

<sup>160</sup>Bozkurt Güvenç, **Türk Kimliği**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s.3.

<sup>161</sup>Çetin, a.g.e., s. 51.

politika gütme yoluna gitmiş olup, bireylerin ortak bir ulusal kimlik altında toplanma aracı ise, ulusal dil ve kültür olmuştur<sup>162</sup>. Mustafa Kemal Atatürk, “Türkiye Cumhuriyeti’nin temeli kültürdür.” diyerek kurulmasına öncülük ettiği ulus devletin, bir milli kültür yapısı üzerinde inşa etmek istemiştir. Ulus devletlerde ve özellikle Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş döneminde tarih ve dil çalışmalarına verilen önem bunun göstergesidir. Türk Ulus Devletinin kurulumunun öncesinde ve sonrasında Türk Ocakları aracılığıyla ulusal kültür halka aktarılmaya ve Türk ulusal kimliği oluşturulmaya çalışılmıştır.

Anthony Smith, ulusal kimliğin temel özelliklerini şu şekilde sıralamıştır<sup>163</sup>:

- Tarihi bir toprak/ülke, ya da yurt,
- Ortak mitler ve tarihi bellek,
- Ortak bir kitlesel kamu kültürü,
- Topluluğun bütün fertleri için geçerli ortak yasal hak ve görevler,
- Topluluk fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket imkânına sahip oldukları ortak bir ekonomi

Ulusal kimliğin en belirgin işlevlerinden biri, millete özgü karakteristik özellikleri ve değerleri tanımlayarak halkın gelenek ve adetlerini yansıtan, ortak yasal hakların ve yasal kurumların meşrulaştırıcısı olmasıdır. Her ulusun kurucu ataları, ulusun çağlara yayılan sürekliliğini sağlayan ulusal bir tarihi, ulusal değerleri şahsında somutlaştıran kahramanları, ulusal bir dili, kültürel ve tarihi heykelleri, anı mekanları, folkloru ve giysileri, yemek kültürü ve ulusal mutfağı, sembolik hayvanları gibi temel ortak unsurları bulunmaktadır<sup>164</sup>. “Bayrak, para, marş, üniforma, anıt ve kutlama gibi sembollerle topluluk üyelerine ortak mirasları, kültürel yakınlıklarını hatırlatır, ortak kimlik ve aidiyet duyguları güçlendirilir. Ulus, engelleri aşmaya, meşakkatleri göğüslemeye muktedir ‘iman-teknesi’ bir grup haline gelir”<sup>165</sup>. Bu ortak unsurların öne çıkarılarak ulusal kimlik ve kültür öğeleri olarak kabul edilmesi, topluluğun ulusal aidiyetini artırmış ve ulus inşa sürecinin temel aşamalarından biri olmuştur. Ulusal kimlik, toplumsal düzen ve dayanışmanın meşruiyeti bakımından büyük öneme sahiptir.

---

<sup>162</sup>Furkan Şen, a.g.e., s.133-134.

<sup>163</sup>Anthony D. Smith, **Milli Kimlik** (Çev.: Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.31-32.

<sup>164</sup>Durgun, a.g.e., s.46-47.

<sup>165</sup>Smith, **Milli Kimlik**, s.35.



Türk Ulus Devletinde ulusal kimlik, siyasal bütünlüğü sağlayacak bir bütünleştirme projesi olarak idealize edilmiş olup Türk ulusal kimliği resmi ideoloji doğrultusunda Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlı olan ve Türk dilini, kültürünü ve milli idealini benimseyen herkesi kapsayacak şekilde kurgulanmıştır<sup>166</sup>. Milli kimlik yaratma ve halka benimsetme çalışmaları diğer uluslaştırma çalışmalarında olduğu gibi Türk Ulus Devletinin de en çok önem verdiği alanlardan biri olmuştur. Bu amaç doğrultusunda eğitim faaliyetleri kapsamlı şekilde yürütülmeye çalışılmıştır.

### 1.2.4.3. Merkezi Yönetim

Ulus devletlerin kuruluş ve gelişim sürecinde devlet hızla merkezileşerek egemenlik alanının tamamında gücünü aynı oranda hissettirmiştir. Mutlakıyetçi imparatorluklarla başlayan merkezileşme eğilimi, ulus devletler sistemiyle ivme kazanmıştır. Ulus devlet modeliyle feodal yapının ürünleri olan kurumlar tasfiye edilerek iç gümrükler kaldırılmış, tüm ülke tek pazar haline gelmiş ve siyasal erkin tekliği ilkesi benimsenerek iktidar güçlendirilmiştir. 18. yüzyılın sonunda, artık pek çok ulus devletin, sınırları belirli bir bölgede, merkezileşmiş yasal ve idari örgütler geliştirebilme olanağına sahip hale geldiği görülmektedir<sup>167</sup>. Modern ulus devlet, siyasal alanda kendi halkı üzerinde ara yöneticilere ihtiyaç duymadan, doğrudan bir egemenliği ve yönetimi uygulayarak, egemenliği altında yaşayan her vatandaşına aynı kurumsal ve idari düzenlemeleri uygulamıştır<sup>168</sup>. Özellikle Fransız Devrimi sonrasında ülkede güçlü merkezi yönetimin oluşturulması ve cumhuriyet yönetimi altında bütün bölgelerle kent devletçiklerinin toparlanabilmesi ancak merkezi ve üniter bir devlet yapısı altında mümkün olabilmiştir. Cumhuriyet yönetiminin dayandığı akılcılık ilkesi, ülkenin tamamının merkezi yönetime bağlanmasını zorunlu kılarken, ülke topraklarında düzensizliğe yol açan ve merkezi karşısına alabilecek derecede başıbozuk davranan feodal bölge yönetimlerini hizaya getirebilmesi için merkezde güçlü bir yönetim ile üniter devlet düzeninin kurulmasını zorunlu kılmıştır<sup>169</sup>. Bu açıdan merkezi devletler bir ve bütün olup farklı yapı ve güç unsurlarını içinde barındırmaları mümkün değildir.

---

<sup>166</sup>Durgun, a.g.e., s.192-193.

<sup>167</sup>Çeçen, a.g.e., s.42.

<sup>168</sup>Hobsbawm, a.g.e., s.102-103.

<sup>169</sup>Çeçen, a.g.e., s.53.

Ulus devletlerin merkezileşmesi özellikle 19. yüzyılda toplum hayatını etkisi altına almıştır. Hobsbawm'a göre, bu dönemde modern ulus devlet toplum hayatında öylesine kök salmıştır ki, devletle ve onun temsilcileriyle düzenli bir ilişki kurmak istemeyen bir ailenin, kimsenin uğramadığı bir yerde yaşamak zorunda kalmaktan başka çaresi kalmamıştır<sup>170</sup>. Merkezileşen ulus devletlerde bir devlette bulunması gereken temel unsurlar olan tek hükümet, tek bayrak, tek vatan, tek anayasa ve tek hukuk düzeni ülke genelinde egemen hale gelmiştir<sup>171</sup>. Ülkenin tamamında egemenliğini tesis eden ulus devlet, düzenli periyodik nüfus sayımları, zorunlu ilköğretim ve askerlik uygulamalarıyla yurttaşlarını büyük ölçüde kontrol etmiştir. İlk kez nüfus sayımının yapılarak yeterli bürokratik kurumlara sahip olan devlet, doğum, evlilik ve ölüm gibi güncellemelerle yurttaşlarını kontrol altında tutmaya başlamıştır<sup>172</sup>. 19. yüzyılda tipik örnekleri demiryolu ve telgrafta görülen ulaşım ve iletişim devrimleri sayesinde, ulus devlet, merkezi otorite ile onun en uzak kontrol noktaları arasındaki bağı sıkılaştırıp rutinleştirmiştir<sup>173</sup>.

20. yüzyılda ise devletin rol ve görevlerindeki artışlar ve devlete biçilen yeni roller, ulus devletin merkezileşme eğilimini artırmıştır. Çok uluslu imparatorlukların yıkıldığı bu yüzyılda merkezi devletler ön plana çıkarken devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesi önem kazanmıştır<sup>174</sup>. Ulus devletlerde egemenlik tek ve bütün olduğu için, egemenliğin kullanım sahası ulusal sınırlar içerisindeki bütün ülke olup egemenliğin kaynağı ve kullanım biçimi bütün ülke için aynı düzeyde geçerlidir. Bu durum ulus devletlerin geleceği için oldukça büyük öneme sahiptir.

#### **1.2.4.4. Ortak Vatan**

Ulus devletler, sınırları belirli olan bir toprak parçasının siyasal ifadesi olan vatan toprakları yani ülkeler üzerine kurulurlar. Ulus devletin kurgulanışında ülke, üzerine büyük değer yüklenerek kutsallaştırılan bir kavram olan vatan ile eşanlamlı hale gelmiş olup, geleneksel dönemde, vergi toplamanın başlamasıyla topraklar bir

---

<sup>170</sup>Hobsbawm, a.g.e., s.102.

<sup>171</sup>Çeçen, a.g.e., s.42.

<sup>172</sup>Hobsbawm, a.g.e., s.103.

<sup>173</sup>Hobsbawm, a.g.e., s.103.

<sup>174</sup>Çeçen, a.g.e., s.58.

siyasi değer haline dönüşmüş, izleyen dönemlerde de bu topraklar insanların uğruna canını feda ettikleri ve savunulması kutsal bir gereklilik olan bir vatan haline gelmiştir<sup>175</sup>.

Smith'e göre, bir anavatan ihtiyacı, milliyetçiliğin temel prensibi ve ulus olmanın ön koşuludur. Etnik topluluğun üyeleri, sadece bir anavatanda siyasal birlik ve bağlılıklarını hissedebilirler ve devletler vatandaşlarını yalnızca bir vatan kavramı üzerinden harekete geçirebilirler<sup>176</sup>. Thomas Hobbes, "Leviathan da dâhil hiçbir devletin yapamayacağı tek şeyin, insanları ölmeye ve öldürmeye razı olduğunu, ne var ki modern devletin anavatan kavramının kutsallığı yardımıyla bunu başardığını" ifade etmiştir<sup>177</sup>. Smith, anavatan kavramının siyasal ve sembolik kullanımlarının yanı sıra kendi kendine yeterlik anlamına gelen ekonomik otarşı amacı ile kullanımının varlığını ileri sürmüştür<sup>178</sup>.

Ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte, sınır kavramının içeriğinde de değişiklikler meydana gelmiş olup özellikle Fransız Devrimiyle birlikte, doğrusal sınır anlayışı yani herhangi bir coğrafi nirengi noktası olmaksızın kesintisiz devam eden ve türdeş bir toprak parçasını çevreleyen sınır anlayışı tek geçerli sınır anlayışı haline gelmiş ve bu kavramsal değişiklik ve yeni sınır kavrayışıyla birlikte, sınırların çevrelediği toprak parçasının türdeş bir bütün oluşturduğu düşüncesi yerleşmiştir<sup>179</sup>. Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan ilkelerle birlikte bütün ülkeyi ulusal sınırlar içinde elde tutacak derecede bir merkezi devlet anlayışı benimsenmiştir<sup>180</sup>.

Vatan kavramı, Türk ulusu için eski Türk devletlerinden günümüze oldukça değer verilen bir kavram olmuştur. Ziya Gökalp, "Türkçülüğün Esasları" isimli eserinde vatani "töreden yani milli kültürden gelen bir kavram" olarak tanımlamış ve Türk ulusunun fertlerinin vatani ve milleti için hayatını ve en sevgili şeylerini feda etmekten çekinmeyeceğini vurgulamıştır<sup>181</sup>.

---

<sup>175</sup>Erözden, a.g.e., s.52-53.

<sup>176</sup>Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, s.211.

<sup>177</sup>Hobsbawm, a.g.e., s. 43.

<sup>178</sup>Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, s.211.

<sup>179</sup>Erözden, a.g.e., s.116-117.

<sup>180</sup>Çeçen, a.g.e., s.20.

<sup>181</sup>Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, s.168-169.

Sınır kavramı kutsal bir anlam kazanan vatan kavramıyla bütünleşerek ulus devlet kurgusu içerisinde ulus ile vatan arasında ideolojik bir ilişki yaratılmış ve vatan kavramı, kurgunun bir parçası olarak bütünün içine yerleştirilmiş olup sınırlar, vatani çevreleyen kutsal çizgiler olarak dokunulmazlık ve kutsallık kazanmıştır. Kutsal vatan kavramı çerçevesinde bütünleşen ülke, vatan ve sınır kavramlarının kutsal içeriklerini topluma benimsetip içselleştirmek amacıyla vatandaşlara zorunlu askerlik hizmeti uygulamasını getirilmiş olup, bu yolla vatan toprakları ve sınırlarının savunulması görevi millete yüklenmiştir<sup>182</sup>. Vatan ve ulusal sınırlar uluslaşma ve ulus devlet kurulum süreçlerinde ideolojik olarak kullanılmıştır. Bu konudaki en büyük örnek Türk Ulus Devletinin sınırlarını belirten Misak-ı Milli olarak karşımıza çıkmaktadır<sup>183</sup>. Mondoros Mütarekesi'nin imzalandığı tarihte Türklerin elinde bulunan ve daha işgale uğramamış Osmanlı İmparatorluğu topraklarını çevreleyen sınırlar, 28 Ocak 1920'de son Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından kabul edilen Misak-ı Milli Antı ile ulusal sınırlar olarak kabul edilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti ulus devletin kuruluşunda ideolojik bir içeriğe büründürülmüştür<sup>184</sup>. Misak-ı Milli'de belirtilen sınırlar Türk Ulus Devletinin milli sınırları olarak kabul edilerek bu sınırlara ulaşmak için zorlu savaşlar verilmiştir. Misak-ı Milli ile kabul edilen vatan sınırları, bazı topraklar dışında Kurtuluş Savaşı sonrasında kurulan yeni Türk Ulus Devletinin milli sınırları olmuştur.

---

<sup>182</sup>Erözden, a.g.e., s.117.

<sup>183</sup>Çeçen, a.g.e., s.103.

<sup>184</sup>Erözden, a.g.e., s.117.

## İKİNCİ BÖLÜM

### TÜRK ULUS-DEVLETİ FİKRİNİN ORTAYA ÇIKIŞ SÜRECİ

#### 2.1. Milliyetçilik Akımlarının Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Olan Etkileri

Milliyetçilik, ortaya çıktığı zamandan günümüze kadar adından ve etkisinden sıkça söz ettirirken, birçok siyasal ve toplumsal hareketin başlatıcı gücü olmuştur. Avrupa'da Fransız Devrimi sonrası 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyılın başlarındaki ilk dönemlerinde, kavrayıcı ve bütünleştirici bir içerikle devrimci ve ilerici bir fikir akımı olarak ortaya çıkan milliyetçilik, 19. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde ise dışlayıcı ve parçalayıcı bir akım haline gelmiştir<sup>185</sup>. 19. yüzyılda sosyopolitik örgütlenme için yeni bir egemenlik ve meşruiyet kaynağı öneren milliyetçi akım, hanedanlar tarafından yönetilen siyasi yapılar için büyük bir tehdit oluşturarak ve yeniden yapılanmayı zorunlu kılmıştır<sup>186</sup>. Milliyetçilik akımı sürecinde Avrupa halklarının kökenine ilişkin antropolojik ve bilimsel araştırmalar yapılmaya başlanmış olup hem eski büyük uygarlıkların birikimlerini yağmalamak hem de Osmanlı, Çin, İran, Hindistan ve Ortadoğu coğrafyalarında yaşayan halkları parçalayıp sömürgeleştirmek için emperyalistler tarafından özel olarak desteklenen bu çalışmalar ayrılıkçı hareketlerin yayılmasını sağlamıştır<sup>187</sup>. Batıda ortaya çıkan liberal düşünceler ve milliyetçilik akımları, bünyesinde pek çok etnik ve dini unsuru barındıran emperyal imparatorluk ve devletleri ve özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'nu derinden etkilemiştir. Bu güçlü etkilerin yüzyıllardır kaybettiği savaşlar ve bozulan sosyal, askeri ve ekonomik düzen nedeniyle zaten gerileme döneminde olan ve İmparatorluk topraklarında günden güne otoritesini yitiren Osmanlı İmparatorluğu üzerinde adeta durdurulamaz bir sarsıntı ve yıkıma yol açtığını söylemek mümkündür.

Orta Asya'dan gelerek dünyanın merkezi olarak kabul edilen topraklarda büyük devletler kurmuş olan Türk milletinin son imparatorluğu olan Osmanlı

---

<sup>185</sup>Hobsbawm, a.g.e., s.132.

<sup>186</sup>Yıldız, a.g.e., s. 58.

<sup>187</sup>Mehmet Ulusoy, a.g.e., s. 48-49.

İmparatorluğu'nun, zayıf ve sürekli kan kaybeden bir devlet konumuna düşmesiyle birlikte İngilizler ve Ruslar bu devlete "Hasta Adam" adını takarak İmparatorluğun topraklarını ele geçirmek için çalışmalar yapmışlardır<sup>188</sup>. Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan liberal ve özgürlükçü fikirlerden etkilenerek bağımsız ulus devletler kurmak amacıyla isyan edip savaşılmaya başlayan Hıristiyan azınlıklara en büyük destek yine İngiltere ve Rusya tarafından verilmiştir<sup>189</sup>. Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflaması üzerine "Hasta Adam" olarak ilanı, dünyanın merkezi coğrafyasında da otorite boşluğu doğurmuş olup bu boşluğu hangi emperyal gücün dolduracağı tartışması ve Osmanlı'nın Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlardaki topraklarının paylaşılması kavgası dünya siyaset gündemine "Şark Meselesi ya da Doğu Sorunu" olarak oturmuştur<sup>190</sup>. Bu kapsamda Osmanlı topraklarının nasıl bölüşüleceği, imparatorluk içerisinde yaşayan toplumların kimin himayesi altına gireceği, nüfuz alanları, paylaşım planları uluslararası siyasetin gündemini oluşturmuştur<sup>191</sup>. Milliyetçilik akımının cazibesi, özellikle gayrimüslim toplulukları etkisine almış ve Avrupalı güçlerin destek ve himayesinde etnik ayrılıkçılığa teşvik etmiştir<sup>192</sup>. Rusya, Osmanlı egemenliği altında yüzyıllardır huzur içerisinde yaşayan Balkan ve Kafkaslardaki Slav kökenli etnik toplulukları etnik milliyetçilik fikirleri ile kıskırtmıştır. Rusların Osmanlı topraklarını ele geçirmesi ihtimalini kendileri için tehlike olarak gören ve Karadeniz'den sonra Akdeniz'in de Rusların egemenliğine girmesini engellemek isteyen Batılı ülkeler, Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki baskılarını arttırarak, Osmanlı coğrafyasında küçük ulus devletçiklerin kendilerine bağımlı bir yapıda ortaya çıkabilmesi için girişimlerde bulunarak Ortadoğu ve Balkanlarda ulus devlet esasına dayalı ve arka planda kendilerine bağımlı yeni siyasi yapılanmaları gündeme getirmişlerdir<sup>193</sup>. Bu tür dış etki ve kıskırtmaların yanında Osmanlı egemenliği altında yaşayan halkların etnik, kültürel ve dini açıdan türdeş olmayan yapısı da ayrılıkçı milliyetçi fikirlerin özellikle gayrimüslim toplumlar arasında yayılarak isyan ve bağımsızlık hareketlerinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

---

<sup>188</sup>Çeçen, a.g.e., s.89.

<sup>189</sup>Karpat, a.g.e., s.211.

<sup>190</sup>Çeçen, a.g.e., s.89.

<sup>191</sup>Aliyar Demirci, "Osmanlı Meşrutiyet Dönemi", **Yakın Dönem Türk Politik Tarihi** (Ed.: Süleyman İnan, Ercan Haytaoğlu), Anı Yayıncılık, Ankara, 2007, s.11.

<sup>192</sup>Yıldız, a.g.e., s. 59.

<sup>193</sup>Çeçen, a.g.e., s.91.

Fransız Devrimi sonrasında bütün Avrupa kıtasına yayılan liberal ve özgürlükçü fikirlerin yol açtığı milliyetçilik rüzgarı, Osmanlı İmparatorluğu toprakları içinde yer alan ve yüzyıllardır devlete sadık bir şekilde yaşamış gayrimüslim toplumlari derinden etkilemiştir. Osmanlı'nın geleneksel millet sistemi, İmparatorluk halklarına milliyetçiliğin nüfuzu ve bu akımın gayrimüslim topluluklar tarafından benimsenmesi sonucunda radikal bir dönüşüm yaşamıştır<sup>194</sup>. Özellikle 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkaslar, Balkanlar ve Ortadoğu'daki toprakları yoğun saldırılara uğramış, bölge halkları özellikle Rusların milliyetçilik akımını kullanarak uyguladığı etnik ve dinsel kışkırtma politikalarının etkisiyle birbiri ardına Osmanlı İmparatorluğu'na karşı isyan etmişlerdir<sup>195</sup>. Milliyetçilik akımları daha sonra İmparatorluğun Müslüman azınlıkları olan Araplar üzerinde de etkisini göstermiş olup, bir süre sonra da Araplar arasında İngilizlerin kışkırtmalarıyla başlayan bağımsızlık hareketleri yayılmış, bunun sonucunda Osmanlı'nın çöküş süreci hızlanmıştır<sup>196</sup>. Bu süreç boyunca devam eden devletin gerileyişini engellemek amacıyla Osmanlı İmparatorluğu içinde uygulamaya konulan reform programları, batılı düşünce akımlarının Osmanlı aydınları arasında tartışılmaya başlanmasına yol açmıştır. Milliyetçilik akımlarının bütün Avrupa'yı sardığı bu dönemde, Osmanlı egemenliği altındaki toplumlar Batı'dan gelen birçok kavram gibi milliyetçilik akımlarının parçalayıcı etkisi altına girmekten kurtulamamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki ilk milliyetçilik hareketleri 1768-1774 Osmanlı Rus Savaşı sırasında Rusya'nın Mora Halkını isyana teşvik etmesi, Napolyon'un 1797'de Rumların Osmanlı yönetimine karşı ayaklanmayı desteklemesi gibi Batılı devletlerin sömürgeci, yayılmacı amaçlarla Hıristiyan halkı Osmanlı'ya karşı kışkırtmasıyla başlamıştır<sup>197</sup>. Osmanlı İmparatorluğu'nda, milliyetçilik akımlarının ilk etkisini gösterdiği halk Sırp olmuştur. 19. yüzyıl başlarında Avusturya ve Rusya, milliyetçi ve ayrılıkçı duyguları besleyerek Sırp halkını Osmanlı egemenliğine karşı kışkırtma siyaseti uygulamaya başlamışlardır. Bu ortamda Sırp Kara Yorgi'nin önderliğinde ayaklanarak 13 Aralık 1806'da Belgrad'a girmişlerdir. 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Belgrad, Kara Yorgi'nin önderliğindeki

---

<sup>194</sup>Yıldız, a.g.e., s. 52-53.

<sup>195</sup>Çeçen, a.g.e., s.91.

<sup>196</sup>Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, Cilt I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993, s.41-42.

<sup>197</sup>Sarınay, a.g.e., s.41-42.

isyancıların elinde kalmıştır. 1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı'nı kaybeden Osmanlı İmparatorluğu, Ruslarla imzaladığı Edirne Antlaşması'yla Sırbistan'ın yarı bağımsız bir hale gelmesini kabul etmiştir. 1875'te Hersek'te Müslümanlar isyancı Hristiyan azınlıklar tarafından katledilmeye başlanmış olup isyan ve kargaşa bütün Bosna ve Hersek'e yayılmıştır. Bosna'daki ayaklanmayı fırsat bilen Sırp Prensi Milan, 2 Temmuz 1876'da Osmanlı Devletine savaş ilan etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı kaybedince Ruslarla imzaladıkları Berlin Antlaşması'yla Sırbistan tamamen bağımsız hale gelmiştir<sup>198</sup>.

Bağımsızlık amaçlı isyan hareketlerinde Sırp'ları, Avrupa desteğiyle Osmanlı İmparatorluğu'na karşı başlattıkları isyan sonucunda 1829'da bağımsızlıklarını kazanan Yunanlılar izlemiştir. 1821'de Mora yarımadasında patlak veren Yunan Ayaklanması kısa sürede Orta Yunanistan ve Girit'e de sıçramış olup 1829'a kadar devam etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'na savaş açan Rusya'nın baskısıyla Eylül 1829'da imzalanan Edirne Antlaşması Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasına yol açmıştır. Ortodoks toplumunun birliğini bozan ve Fener Patriğinin otoritesini zayıflatan 1821 Yunan İsyanı hem Osmanlı İmparatorluğu hem de uluslar sistemi için bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemden sonra Hristiyan halk Osmanlı toplumu için şüpheli hale gelirken, Hristiyan topluluklar milliyetçilik akımının yörüngesine girmişlerdir<sup>199</sup>.

Etkisini hızla artıran milliyetçilik akımları ve yabancı devletlerin kışkırtmalarıyla büyüyen özgürlük talepleri, Osmanlı İmparatorluğu idarecilerini üzerlerindeki baskıyı azaltmak amacıyla çeşitli tedbirler almaya ve reformlar yapmaya itmiştir. 1839 yılında Sultan Abdülmecid döneminde ilan edilen Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümayunu) ve 1856'da ilan edilen ve bütün vatandaşları eşit kabul eden Islahat Fermanı ile bütün tebaaya tanınan yasal eşitlik ve inşa edilecek ortak Osmanlı vatandaşlığıyla milli birlik için belli bir temel yaratmak amaçlanmıştır<sup>200</sup>. Gerek Tanzimat Fermanı gerekse Islahat Fermanı dönemin koşulları itibarıyla temel hak ve özgürlükler açısından Osmanlı İmparatorluğu egemenliği altında yaşayan halklara önemli kazanımlar getirmiştir.

---

<sup>198</sup>Karpat a.g.e., s.76-78.

<sup>199</sup>Yıldız, a.g.e., s.53.

<sup>200</sup>Karpat, a.g.e., s.212.



Tanzimat döneminde modernleşme çabaları Batı tarzı reformları benimseyebilecek tek kurum olan Ordu ile başlamış olup batıdan teknolojik ve modern askeri bilgilerin alınmasının yanında, askerler içinde siyasal bir bilinç de gelişmeye başlamıştır<sup>201</sup>. Karpat'a göre Sultan III. Mustafa ve I. Abdülhamid tarafından hayata geçirilen askeri reformlar her ne kadar yeni bir elitin oluşmasını sağlayan dayanak noktası ve Batı dünyası ile iletişim kanalları kurulmasının temeli olarak görülse de gerçekte askeri reformların amacı iç ve dış tehditlere karşı devleti ayakta tutmak olarak görülmüştür<sup>202</sup>. İmparatorluğun dağılma ve çözülmesini önlemek için merkeziyetçi yönetim biçimi güçlendirilirken bürokrasi ve eğitim alanlarında atılımlar yapılmıştır<sup>203</sup>. Bu çabaların esas olarak gerçek bir milli birliği sağlayacak kültürel ve dinsel temeller tarafından desteklenmedikleri ve uygulamada yeterince kararlı davranılmadığı için başarısız olduğu söylenebilir<sup>204</sup>. Her dönemde imparatorluğun nimetlerinden faydalanan gayrimüslim ve Türk olmayan tebaa, 19. yüzyılın sonlarına devletin zayıf düşmesiyle birlikte sosyal ve ekonomik olarak çözülmeye ve nihayetinde daha kuvvetli olan Batılı devletlerin himayesi altına girme isteklerini artırmışlardır<sup>205</sup>. Ülke içerisinde de modern askerlik bilgileriyle eğitilmiş, Avrupa'daki çeşitli düşünce akımlarından haberdar olan genç subaylar devletin kötüye gidişine ve merkezi iktidarın mutlaklığına yönelik hoşnutsuzluk sergilemeye başlamışlardır<sup>206</sup>.

1829 yılından itibaren Balkanlar'da başlayan parçalanma, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın oldukça ağır bir yenilgi ile kaybedilmesi sonrasında Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın tam bağımsız olarak Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılması ile devam etmiştir. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda alınan yenilgi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa kıtasındaki topraklarının %20'sini kaybetmesi ile sonuçlanmış ve bu topraklarda yaşayan beş milyon nüfus Osmanlı'dan kopmak zorunda kalmıştır<sup>207</sup>. "93 Felaketi" olarak da isimlendirilen bu savaş sonrası Tuna Nehri'nin güneyi ve güneydoğusu ile Kafkaslarda büyük ölçüde Müslüman ve Türk halkın yaşadığı toprakların kaybı büyük bir göç dalgasına sebep olmuş ve

---

<sup>201</sup>Levent Ünsaldı, **Türkiye'de Asker ve Siyaset**, Kitap Yayınevi, 2008, s.28.

<sup>202</sup>Karpat a.g.e., s.20.

<sup>203</sup>Demirci, a.g.e., s.12.

<sup>204</sup>Karpat, a.g.e., s.212.

<sup>205</sup>Türk Ocağı Türk Tarihi Heyeti-1930, **Türk Tarihinin Ana Hatları**, Kaynak Yayınları, Ankara, 2014, s.465.

<sup>206</sup>Levent Ünsaldı, a.g.e., s.28.

<sup>207</sup>Demirci, a.g.e., s.11.

imparatorlukta Hıristiyan-Müslüman dengesi ortadan kalkmıştır<sup>208</sup>. Yunanlıların, Sırpaların, Ermenilerin, Arnavutların, Bulgarların ve Arapların yaşadığı etnik seferberlik ayrılıkçı eğilimleri beslemiş ve zorlu süreç imparatorluğun yıkılmasıyla sonuçlanmıştır<sup>209</sup>. 19. yüzyılın geri kalan kısmında ve 20. yüzyılda devlet yıkılana kadar Osmanlı'nın Türk milletine mensup halkı, birbiri ardı ortaya çıkan milliyetçi hareketleri bastırmaya çalışmışlar ve sonunda onlar da milliyetçiliğin etkisi altına girmişlerdir. Türk milleti, I. Dünya Savaşı sonunda emperyalist devletler tarafından işgal edilen Anadolu topraklarında kendi ulusal kurtuluş mücadelelerini vermişler ve Türk milletine ait bir ulus devlet olan bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır.

## **2.2. Osmanlı Devletinde Türk Milliyetçiliği ve Ulus Devlet Fikirlerinin Ortaya Çıkışı**

Ulusal birliklerini tamamlamayı başaran ulus devletlerin ortaya çıktığı ve çok uluslu imparatorluk yapılarının çözülmeye başladığı 19. yüzyılda, pek çok sıkıntıyla karşı karşıya kalmış olan Osmanlı İmparatorluğu içerisinde bu dönemi atlatmayı hedefleyen ve “Bu devlet nasıl kurtulur?” sorusuna yanıt arayan fikir akımları ve kurtuluş çareleri ortaya atılmıştır<sup>210</sup>. Türkiye’de milliyetçilik fikri, “Osmanlı Devleti’ni içine düştüğü zayıf durumdan kurtarma girişimleri nedeniyle devlet ideolojisinin İslami evrenselcilikten, çok milletli Osmanlıcılığa ve sonrasında tek milletli Türkçülüğe doğru geçirdiği evrimle yakından ilişkili” olarak ortaya çıkmıştır<sup>211</sup>. Ziya Gökalp’e göre, Osmanlı’da milliyetçilik ülküsü önce Müslüman olmayanlarda, sonra Arnavut ve Araplarda ve en sonunda da Türklerde ortaya çıkmıştır<sup>212</sup>. Bunda Türklerin kendilerini imparatorluğun sahibi ve asli unsuru olarak görmesinin etkisi büyüktür. Kemal Karpat’a göre, Osmanlı İmparatorluğu’nda Osmanlı milliyetçiliği fikri, bir özgürlük hareketi olarak başlamamış, aksine, 19. yüzyılda Fransız Devrimi’nden ve diğer devletlerin kışkırtmalarından etkilenecek bağımsız ulus devletler kurmak için ayaklanan Hıristiyan azınlıklara karşı bir tepki olarak doğmuştur<sup>213</sup>.

---

<sup>208</sup>Karpat, a.g.e., s.55.

<sup>209</sup>Yıldız, a.g.e., s.59.

<sup>210</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.48.

<sup>211</sup>Karpat, a.g.e., s.210.

<sup>212</sup>Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, s.12.

<sup>213</sup>Karpat, a.g.e., s.210-211.

19. yüzyılda ortaya çıkan bu düşünce akımlarını Yusuf Akçura 1904 yılında kaleme aldığı “Üç Tarzı Siyaset” isimli çalışmasında Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük olarak tanımlamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan bu üç eğilim, Osmanlı ulusu inşa projesi olarak Osmanlılık, İslam ulusu ve devleti inşa projesi olarak İslamcılık ve ırk esasına dayalı bir Türk devleti ve ulusu kurma projesi olarak Türkçülük, “Üç Tarz-ı Siyaset” olarak ortaya konulmuştur<sup>214</sup>. Bu üç siyaset tarzını faydacı bir yaklaşımla ele alarak uygulanabilirlik ve faydalılık açısından değerlendiren Akçura, buradan hareketle en makul ve tavsiyeye değer siyaset tarzı üzerine değerlendirmeler yapmıştır<sup>215</sup>. Böylece, Türkçülüğü de ilk defa siyasi bir proje olarak adlandıran Yusuf Akçura olmuştur. Bu fikirlerden Osmanlılık, devlet bürokrasisi; İslamcılık, muhafazakârlar ve Türkçülük fikri genç kuşak tarafından benimsenmiş olup, her üç ideoloji de farklı seviyelerde İslam’a önem atfetmiştir. Muhafazakârlar ve Osmanlılar İslam’ı devletin temel ilkesi olarak görürken, Türkçüler İslam dinini ulus inşa etmenin unsurlarından biri olarak değerlendirmişlerdir<sup>216</sup>.

### 2.2.1. Osmanlılık

Osmanlı İmparatorluğu içindeki bütün millet, cemaat ve unsurları din, mezhep ve etnik farklılıkları gözetilmeksizin adalet, hürriyet, eşitlik ortamında Osmanlılık ruhu içinde birleştirmeyi amaçlayan ve Osmanlılık adı verilen düşünce akımının temel başlangıç noktası olarak, Sultan II. Mahmut’un “Ben tebaamın Müslüman’ını camide, Hıristiyan’ını Kilisede, Musevi’sini havrada fark ederim. Aralarında başka bir fark yoktur. Cümlesi hakkındaki muhabbet ve adaletim kavidir ve hepsi hakiki evladımdır” şeklindeki birleştirici ve kapsayıcı sözleri kabul edilebilir<sup>217</sup>. Sultan’ın bu sözleri klasik Osmanlı toplumsal siyasal düzenindeki “millet-i hakime” ve “millet-i mahkume” anlayışının yerine eşit siyasal hak ve ödevlere sahip bir Osmanlı vatandaşlığı yaratma amaçlı dönüşümün başlangıç noktası olmuştur<sup>218</sup>. Tanzimat döneminden başlayarak Osmanlı devlet adamları, modernleşmenin de etkisiyle üst milliyetçilik olan Osmanlılık fikrini düşünerek bu kavramı pekiştirecek Tanzimat ve

<sup>214</sup>Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.20.

<sup>215</sup>Yıldız, a.g.e., s.70.

<sup>216</sup>Karpat, a.g.e., s.217.

<sup>217</sup>Akçura, a.g.e., s.20.

<sup>218</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.48.

Islahat Fermanları gibi düzenlemelere girişmişler ve 1876'de ilan edilen Kanuni Esasi ile anayasal bir tanıma kavuşturmuşlardır<sup>219</sup>.

Osmanlı milleti inşa edilerek Osmanlılık üzerine kurgulanacak birliğin temellerinin nasıl olacağı sorusuna ilk cevap Namık Kemal tarafından verilmiş olup, Namık Kemal, vatan kavramı etrafında oluşacak birlik duygusunun devletin geleceğini kurtaracağına inanmış ve konuyu işlediği yazılarında, devletin eğitim ve hukuk alanında yapacağı icraatlarla bu birlikteliği sağlayabileceğini ifade etmiştir<sup>220</sup>. Namık Kemal'in 1873 yılında yazdığı "Vatan Yahut Silistre" adlı oyunu, vatan kavramını ve Osmanlıların ona yönelik vazifelerini tanımlayan temel eser olarak karşımıza çıkmakta olup, günümüze dek bütün milliyetçiler üzerinde sürekli bir etkiye sahip olmuştur. Eserde Namık Kemal'e göre vatan "kafası başka, gövdesi başka, bacakları başka kıtaya yaslanmış kutsal bir vücut" olarak tanımlanırken, en büyük erdem, "insanın vatan toprağından yaratılmış vücudunu vatan için feda etmesi"dir<sup>221</sup>. Namık Kemal ve Osmanlıcılar tarafından ortaya konulan vatan fikri, duygusal olarak Müslümanlara hitap etmeyi başarırken Hıristiyan tebaa üzerinde bir etkisi olmamıştır. Batıda ırk esasına dayalı ulus anlayışının gelişmesiyle bu akım beklenen faydayı sağlayamamıştır.

Tanzimat döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun kötü gidişine karşı aydınlar yeni bir siyasi yapılanma ortaya çıkarmış olup, 1865 yılında Genç Osmanlılar Cemiyeti kurulmuştur. Suphi Paşazade Ayetullah, Ahmet Beyzade Mehmet, Yusuf Paşazade Hacı Nuri, İskender Beyzade gibi isimler cemiyetin ilk kurucuları iken daha sonra Namık Kemal, Şinasi ve Ziya Paşa da bu cemiyete katılmışlar ve cemiyetin öncüleri olmuşlardır. Osmanlı milliyetçiliğini savunan aydınların fikirleri Tasvir-i Efkâr, Tercüman-ı Ahval, Muhbir, Hürriyet gibi gazeteler yoluyla halka iletmeye çalışılmıştır. Bu cemiyet devletin parçalanmasını önlemek ve birliği korumak için "İttihat-ı Anasır" fikrini Osmanlıcılık politikası aracılığıyla üstlenmiştir<sup>222</sup>. Yeni Osmanlıların Osmanlı milleti yaratma yolundaki çabaları bütün Osmanlı tebaasının

---

<sup>219</sup>Demirci, a.g.e., s.15.

<sup>220</sup>Tekin - Okutan, .a.g.e., s.49.

<sup>221</sup>Karpat, a.g.e., s.213.

<sup>222</sup>Nevin Yazıcı, **Osmanlılık Fikri ve Genç Osmanlılar Cemiyeti**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s.60-61.

temsil edildiği bir parlamenter monarşi talebini ortaya çıkarmış olup onlara göre din, mezhep ve ırk ayrımı gözetmeden, tüm vatandaşların seçme ve seçilme hakkına sahip olması bu politikanın bir gereği olarak ifade edilmiştir. Aynı düşünce 1876 Kanun-i Esasi'sinde anayasaya girmiş olup, 1877'de Meclis-i Mebusan açılmıştır<sup>223</sup>. Tanzimat dönemiyle birlikte devletin resmi politikası olarak benimsenen Osmanlıcılık politikasına karşı açıktan önemli bir muhalefet olmamıştır fakat politikanın yalnızca hukuki-siyasi bir nitelik taşıması ile heyecan yaratıcı ve toplumu harekete geçirici bir etkisinin olmaması istenen sonuçları vermemiştir<sup>224</sup>.

Yusuf Akçura, “Üç Tarz-ı Siyaset” isimli eserinde Osmanlıcılık akımının yararlı olacağını düşünse de eyleme geçince bazı sıkıntıların ortaya çıkacağına inanarak birlik için sadece devletin sınırlarının korunmasının yeterli olamayacağını savunmuş ve imparatorluk içindeki etnik unsurların birbiriyle kaynaşmak istemeyeceğinden dolayı bu fikrin gerçekleşmeyeceğini düşünmüştür. Akçura, böyle bir denemeye Rusya'nın siyasal ve mezhepsel nedenlerle ve bir bölüm Avrupa kamuoyunun dinsel sebeplerle direneceğini öne sürmüş olup bütün bu kanıtlara dayanarak Osmanlıcılık konusunda Yusuf Akçura'nın vardığı sonuç kendi ifadesiyle, “Zannımca artık Osmanlı milleti meydana getirmekle uğraşmak boş bir yorgunluktur” sözü olmuştur<sup>225</sup>. Gerçekten de Osmanlı devlet adamları ve aydınlarının bu iyi niyetli girişimleri, dönem olarak geç kalınmasının yanında Avrupalı emperyalist devletlerin etnik temelli ulus devletlerin ortaya çıkması sürecini desteklemeleri nedeniyle başarısız kalmış ve İmparatorluğun dağılmasına çare olamamıştır.

### 2.2.2. İslamcılık

Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu kötü durumun nedeni olarak İslam dininin gereklerinden uzaklaşılmasını gösteren ve çözüm olarak yeniden dine dönmeyi öneren yaklaşımlar duraklama döneminin başından itibaren devlet adamlarına sunulan layihalarda, reform önerilerinde ve risalelerde sürekli yer almış olup İslamcılığın siyasal bir teori haline gelmesi ancak II. Meşrutiyet sonrası oluşan

---

<sup>223</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.49.

<sup>224</sup>Yıldız, a.g.e., s.77.

<sup>225</sup>Akçura, a.g.e., s. 20-22.

hürriyet ortamı ile mümkün olabilmiştir<sup>226</sup>. Cemaleddin Afgani'nin 19. yüzyılın sonunda İstanbul'da ortaya koyduğu İslami propaganda ve insanlar arasındaki birliğin din ve dil birliğine dayandığı şeklindeki fikirleri, Osmanlı aydınları üzerinde etkili olarak zamanla din ve dil milliyetçiliği oluşturan temel olarak görülmeye başlanmış ve aynı devletin vatandaşı olma ilkesine dayanan Osmanlılık fikrini ikinci plana atmıştır<sup>227</sup>. Osmanlı'da siyasal bir ideoloji olarak İslamcılık akımına ilişkin tartışmalar II. Abdülhamit dönemi ile öne çıkmış olup Sultan II. Abdülhamit, hem iç politika hem de dış örneklerinden hareketle din birlikteliğini bir imparatorluk ideolojisi yaratmak ve bunu sürdürmenin bir aracı olarak kullanmayı amaçlayarak İslamcılık (İttihad-ı İslam) politikasını resmi bir devlet politikası olarak benimsemiştir<sup>228</sup>. Dönemin yayın organlarındaki temel tezlerden hareketle İslamcılık ideolojisini, "19. ve 20. yüzyılda İslam'ı inanç, ibadet, ahlak, felsefe, siyaset, hukuk, eğitim alanlarında bir bütün olarak yeniden hayata egemen kılmak ve akılcı metotla Müslümanları ve İslam Dünyasını Batı sömürsünden, zalim ve yetersiz yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafelerden kurtarmak; medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan aktivist, modernist ve eklektik yönleri baskın siyasi, fikri ve ilmi çalışmaların, arayışların, teklif ve çözümlerin bütününe ihtiva eden bir harekettir." şeklinde tanımlamak mümkündür<sup>229</sup>.

Sultan II. Abdülhamit'in uygulamaya çalıştığı bu politikanın aslında tüm dünya Müslümanlarını birleştirmek gibi bir amaca sahip olmadığı, çağın gereklerine uygun gerçekçi bir politika olduğunu söylemek mümkün olup, bu politika içerisinde; şeyh, mürid, alim gibi kanaat önderlerine ve onlar aracılığıyla tüm Müslümanlara dışarıda ise diğer devletlere yönelik politik mesajlar içeren bir durum amaçlanarak din artık hem bir meşruluk formu ve hem de önemli bir modern politika aracı olarak kullanılmıştır. İmparatorluk coğrafyası içerisinde yaşayan Müslüman nüfusun çokluğu ve uluslararası politikada tüm Müslümanların Halifesi olmanın getirdiği manevi güç, II. Abdülhamit'in bu politikasının temel hareket noktası olup, II. Abdülhamit bu çerçevede, başta halife unvanı olmak üzere din temelli söylemleri siyasi amaçlarla kullanmıştır<sup>230</sup>. II. Meşrutiyet döneminde iktidarda olan İttihat ve Terakki yönetimi,

---

<sup>226</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.49.

<sup>227</sup>Karpat, a.g.e., s.211.

<sup>228</sup>Yıldız, a.g.e., s.77.

<sup>229</sup>İsmail Kara, **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi**, Kitabevi Yayıncılık, İstanbul, 1997, s.16.

<sup>230</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.51-52.

I. Dünya Savaşı'nda Almanya ile kurdukları ittifak ve Alman Yakın Doğu politikası açısından İslamcılığı desteklemiştir<sup>231</sup>. II. Meşrutiyet dönemi İslamcılığın siyasal bir ideoloji olarak, temel tezlerinin sistemleştirdiği ve detaylandığı bir dönem olup dönemin yarattığı özgürlük ve hürriyet ortamı İslamcılık politikasını, özellikle Volkan, Sırat-ı Müstakim, Sebilürreşad, Beyanül Hak, İslam Mecmuası yayın organları ile kendisini geniş kitlelere duyurabilen bir siyasal akım niteliğine büründürmüştür<sup>232</sup>.

Yusuf Akçura'ya göre Osmanlılık gibi Avrupa kökenli olan İslamcılık, Halifeliği bütün Müslümanlar için bir birlik odağı haline getirmesi, Kuran-ı Kerim'i temel yasa olarak kabul etmesi bakımından avantajlı gibi görünse de, bu politikanın imparatorluğun Müslüman ve Gayrimüslim halkları arasındaki eşitliğin ortadan kaldırılmasını gerektirmesi, İran gibi diğer büyük Müslüman devletlerin rekabete girişmesi ihtimali, İslamcılığı devlet için faydalı öncelikli bir siyaset tarzı olmaktan çıkarmaktadır<sup>233</sup>. I. Dünya Savaşında, yönetimindeki İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin İslamcılığı egemen söylem olarak kullanmasına rağmen, İslam halifesinin Cihad-ı Ekber ilan etmesi, Türkler dışındaki Müslüman topluluklarda beklenen karşılığı bulmamıştır<sup>234</sup>. Bununla birlikte Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in 1916 yılında İngilizlerin desteğiyle Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklanması ve Mekke'yi ele geçirmesi sonucunda İslamcılık fikrinin imparatorluğu ayakta tutmakta başarılı olmadığını, Halifenin Cihat ilanının karşılık bulmadığı gibi devlet ve ordunun Arap aşiretler tarafından arkadan vurulmasıyla acı şekilde göstermiştir.

### 2.2.3. Türkçülük

Osmanlı siyasal düşünce platformunda “devlet nasıl kurtulur?” sorusuna verilen üçüncü yanıt Türkçülük politikası olmuştur. Türkçülük akımına ait ilk veriler, Tanzimat döneminde reformların halka daha verimli bir biçimde yaygınlaşması için sade bir dil yaratılması çerçevesinde kültürel bir milliyetçilik olarak dil tartışmalarından ortaya çıkmış, siyasal anlamda Türkçülük içeren talepler ise II.

---

<sup>231</sup>Yıldız, a.g.e., s.77.

<sup>232</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.52-53.

<sup>233</sup>Akçura, a.g.e., s.31-33.

<sup>234</sup>Yıldız, a.g.e., s.81.

Abdülhamit'in saltanatı döneminde gündeme gelmiştir<sup>235</sup>. Yusuf Akçura'nın "Üç Tarz-ı Siyaset" isimli eserinde belirttiği "Tevhid- Etrak" yani Türkçülük siyaseti, Osmanlı'da ilk kez ırk esasına dayalı bir Türk milliyetçiliğini önermekle birlikte, tüm Türklere ve Türkleşmiş topluluklara Türklük bilincinin aşılması ile dünya üzerindeki tüm Türklerin siyasi birliğini öngörmektedir<sup>236</sup>. Akçura'nın eserinde devletin temeli olarak Osmanlıcılık ve İslamcılığa karşı Türk ırkına dayanan bir milli politika olan Türkçülüğü tavsiye ettiği görülmektedir.

Türk milliyetçiliği ve Türkçülük fikrinin ortaya çıkışının ilk somut adımları dil üzerinden gerçekleşmiştir. Dilde sadeleşme ve halkın anlayacağı bir Türkçe kullanılması önerileri yüzyıllardır süren bir tartışma konusu olup Sultan Abdülaziz devrinde, Osmanlı aydınları ve devlet adamları arasında eğitimde, bilimde, edebiyatta ve devlet işlerinde halkın konuştuğu Türkçe'yi kullananların sayısı artmaya başlamıştır<sup>237</sup>. Sade bir Türk dilinin ve İslam'dan ayrı bir Türk tarihinin var olduğu yönündeki iddiaları destekleyen akademik kanıtlar Leon Cahun ve Arminius Vambery gibi batılı yazarlardan ve Mahmut Celaleddin Paşa gibi Türk aydınlarından gelmiş olup bu çalışmalar Fuat Paşa ve Cevdet Paşa'nın 1851'de yazdıkları Kavaid-i Osmaniye isimli dil bilgisi kitabına ilham kaynağı olmuştur. Buna başka dilbilgisi kitapları ve Türkçe sözlükler eklenirken, bu eserler sayesinde aydınlar Orta Asya'daki zengin İslam öncesi Türk tarihi keşfetmeye başlamışlardır<sup>238</sup>. 1876 yılında kabul edilen Kanun-i Esasi'de devletin resmi dilinin Türkçe olduğu kabul edilmiş ve Anayasanın 18. maddesi "Devlet tarafından işe alınacak olan Osmanlı vatandaşlarının devletin resmi dili olan Türkçeyi bilmeleri şarttır" şeklinde düzenlenmiştir<sup>239</sup>. Kültürel Türkçülüğün oluşmasına I. Meşrutiyette üst düzey siyasi görevler üstlenen ve Hunların Türklerin ilk ataları olduğunu ortaya koyarak askeri okul ders programına ilk defa ulusal tarihi koyarak derslerde okutulmak üzere "Tarih-i Alem" adlı eseri yazıp İslamiyet öncesi Türk tarihine oldukça geniş yer ayıran, Askeri Okul Komutanı Süleyman Paşa öncülük etmiştir<sup>240</sup>. Mehmed Emin Yurdakul, sade bir Türkçe ile 1897 yılında kaleme aldığı ve "Ben bir Türküm dinim cinsim uludur" mısralarıyla başlayan

---

<sup>235</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.53.

<sup>236</sup>Akçura, a.g.e., s.23-25.

<sup>237</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.53.

<sup>238</sup>Karpat, a.g.e., s.215.

<sup>239</sup>Ulusoy, a.g.e., s. 94.

<sup>240</sup> Tekin - Okutan, a.g.e., s.53-54 ve. Ulusoy , a.g.e., s. 95



“Türkçe Şiirler” isimli kitabında ilk kez Türk olmaktan gurur duyduğunu ilan ederek ırkının ve inancının yüceliğini övmüştür<sup>241</sup>.

Türkçülüğün alt yapısını oluşturacak nitelikteki bu girişimler Jön Türklerin çabalarıyla hızlanmıştır. Başlangıçta Osmanlı egemenliği altında yaşayan bütün halkları bir Osmanlı milleti etrafında birleştirmeyi kendisine amaç edinen Jön Türkler, Osmanlılık fikrinin İttihad-ı Anasır’ı sağlayamaması nedeniyle Türkçü bir niteliğe bürünmüşlerdir<sup>242</sup>. 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında, Rusya’dan Türkiye’ye eğitim düzeyleri yüksek Gaspıralı İsmail, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali ve Yusuf Akçura gibi Rusya’daki Türkoloji çalışmalarını yakından izlemiş ve Batı kültürü ile temas ederek milliyetçiliğin önemini iyi kavramış çok sayıda aydın göç etmiştir. Özellikle Yusuf Akçura’nın 1904’te yazdığı ve Türkçülüğün manifestosu olarak kabul edilerek Türk milliyetçiliğinin stratejisini çizen “Üç Tarz-ı Siyaset” isimli makalesi Osmanlıcılığın, İslamcılığın ve Türkçülüğün Osmanlı İmparatorluğu için ne gibi sonuçlar doğuracağını tartışarak ve her birini tek tek değerlendirmiş ve devletin kurtuluşu için Türkçülüğün faydalı olacağı sonucuna varmıştır<sup>243</sup>.

II. Meşrutiyet’in ilanı sonrasında yaşanan gelişmeler İttihat ve Terakki Cemiyeti yöneticileri arasında Osmanlılık fikrinin yerini siyasal anlamda Türkçülük düşüncesinin almasını sağlamış olup İttihatçılar, Osmanlı Devletini içinde bulunduğu durumdan kurtarmanın yolunun ‘İttihad-ı Anasır’dan geçmediğini tam tersine aralarında soy, dil, din ve ortak bir tarih birlikteliği bulunan Türk unsurları bir araya getiren bir Türk milleti yaratmaktan geçeceğini iddia etmişlerdir. Onlara göre bunun için yapılması gereken şey; devletin asıl kurucu unsuru olmasına rağmen sürekli ihmal edilen, zamanla aralarındaki birlikteliği ve benliklerini kaybetmeye başlayan, milli birlikten yoksun durumdaki Türklerin kültürel ve ekonomik durumlarının ıslah edilmesi, aralarındaki dayanışma ve birlik duygusunun yeniden kazandırılmasıdır<sup>244</sup>.

---

<sup>241</sup>Karpat, a.g.e., s.21.

<sup>242</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.54.

<sup>243</sup>François Georgeon, **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri - Yusuf Akçura**, Tarih Vakfı, 2005, s.2-3.

<sup>244</sup>Tekin.-Okutan, a.g.e., s.54-55.

II. Meşrutiyetin ilanıyla birlikte gelen geniş düşünce ve örgütlenme özgürlüğü ortamından, baskı altındaki bütün toplum kesimleri, siyasi gruplar, işçiler, kadınlar, etnik milliyetçiler yararlanmış; Türk milliyetçileri de önceki elli yıllık kültürel düzeyde olgunlaşan birikimi de arkasına alarak Türk kimliğini ilk kez açıkça kullanarak örgütlenmiştir<sup>245</sup>. Yusuf Akçura, Aralık 1908’de Veled Çelebi, Necip Asım, Mehmet Emin Yurdakul gibi kendilerini Türkçü olarak tanımlayan eski dostlarıyla birlikte Türk Derneği’ni kurmuştur<sup>246</sup>. Derneğin kuruluş nizamnamesinin ikinci maddesinde cemiyetin amacı; Türk diye anılan bütün Türk kavimlerinin geçmiş ve şimdiki durumlarını öğrenmek, eserlerini halka tanıtmak, edebiyatları hakkında bilgi vermek, Türk dilinin açık ve sade bir biçimde kullanılarak bir bilim dili haline gelmesini temin etmek olarak belirtilmiştir. Bu çerçevede ilk olarak Necip Asım Bey’in “Türklerin Pek Eski Yazısı” adlı bir kitabı basılmış ve “Türk Derneği” adını taşıyan bir dergi de çıkarılmıştır. Benzer amaçla, Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp ve Ali Canip Yöntem gibi önemli isimlerin önderliğinde 1911 yılında Selanik’te “Genç Kalemler Dergisi” çıkmaya başlamış olup dergi Türkçülüğe, sade ve öz bir Türk dili oluşturmak biçiminde hizmet etmeyi amaçlamıştır<sup>247</sup>. 1911-1912 yıllarında Türkçü dernek ve yayınların hızla faaliyete geçmeye başlamış olup 1911 yılında kurucuları arasında Yusuf Akçura, Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Ağaoğlu’nun bulunduğu “Türk Yurdu” ve “Halka Doğru Dergileri”, Türkçülük hareketinin en etkili yayın organı haline gelmiştir<sup>248</sup>. “Türk Yurdu Dergisi” aralıklarla günümüze kadar çıkmaya devam ederek genellikle milliyetçi muhafazakâr fikirleri savunmuştur. Aynı fikri paralelde 12 Mart 1912 tarihinde milliyetçi fikirleri yaygınlaştırmak ve eğitim faaliyetleri, konferanslar, dil, edebiyat ve tiyatro üzerine pratik kurslar ve sosyal yardım faaliyetleri aracılığıyla kültür düzeyini yükseltmek amacıyla Türk Ocakları kurulmuştur<sup>249</sup>. Başlangıçta sadece İstanbul’da kurulup zamanla tüm ülke genelinde şubeler yoluyla yayılmaya başlayan Türk Ocakları dönemin bütün Türkçü fikir ve faaliyetlerinin merkezi ve Türk milliyetçiliği üzerine inşa edilen Türk Ulus Devletinin önemli bir kilometre taşı olmuştur.

---

<sup>245</sup>Ulusoy, a.g.e., s. 113.

<sup>246</sup>Georgeon, a.g.e., s.5.

<sup>247</sup>Tekin,Okutan, a.g.e., s.55.

<sup>248</sup>Ulusoy, a.g.e., s. 127.

<sup>249</sup>Karpat, a.g.e., s.219.

Türkçülük akımı; ırk boyutu ihmal edilecek düzeyde bir Türk milliyetçiliğinden tüm dünya Türklerini tek bir bayrak ve devlet egemenliği altında bir araya getirmeye varan değişik düşünceleri kapsamakta olup zamanla kendi içinde Turancılık düşüncesini de ortaya çıkarmıştır<sup>250</sup>. Turancılık, TDK'nın Büyük Türkçe Sözlüğünde Osmanlı Devleti'nin son yıllarında ortaya çıkmış olan, Osmanlılık ve İslamcılık akımları karşısında bütün Türklerin tek vatanda ve tek bayrak altında birleştirilmesini amaçlayan akım, "Panturanizm" olarak tanımlanmaktadır<sup>251</sup>. Ziya Gökalp'e göre Turan, "Türkçülüğün uzak mefkuresi yani ideali olup Turan adı altında birleşen Oğuz, Tatar, Kırgız, Özbek ve Yakut dilde, edebiyatta ve kültürde bir millet halinde birleşmeleri Türkçülerin en kuvvetli heyecan kaynağı" olmuştur<sup>252</sup>. Ona göre Turan, "Türkçenin konuşulduğu ve Türklerin oturduğu bütün ülkelerin toplamı"dır<sup>253</sup>. 1908'den sonraki dönemde Türk milliyetçiliği Ziya Gökalp'in fikirlerinden derinden etkilenmiş olup yeni kavramlar geliştirmeye çalışan diğer milliyetçilerden farklı olarak Ziya Gökalp, kabul edilmiş kültürel ve sosyal değerlere ve örgütlenme anlayışına dayanıp bunlardan faydalanarak gelenekselci bir muhafazakâr milliyetçilik yorumu oluşturmuştur<sup>254</sup>.

Türkçülük akımının iki önemli temsilcisi olan Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'nın Türkçülük ve milliyetçilik anlayışları ise birbirinden farklılıklar göstermektedir. Yusuf Akçura ırk kavramı üzerine kurulmuş bir Türk milliyetçiliği kurgusu hayal ederken, Ziya Gökalp Osmanlı İmparatorluğu'nun çok uluslu yapısını koruyacak bir Türkçü devlet hayali kurmaktadır. Akçura, milliyetçilik teorileri arasından ırkı ön plana çıkararak benimsenerek Türk milliyetçiliğine daha uygulanabilir olduğu sonucuna ulaşırken, Gökalp ise daha sosyolojik ve kültürel bir ulus ve milliyetçilik tanımlanmasını ortaya koymuştur<sup>255</sup>. Gökalp'in milliyetçilik anlayışı herkesi kucaklayıcı ve mistik bir havaya sahip olup insanları duygusal olarak beslemeyi ve birleştirmeyi hedeflemektedir<sup>256</sup>

---

<sup>250</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.56.

<sup>251</sup>[http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com\\_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.56c9c594c9bfa4.32207619](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.56c9c594c9bfa4.32207619) Erişim tarihi: 01.02.2016.

<sup>252</sup>Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, s.42-43.

<sup>253</sup>Gökalp, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, Akvaryum Yayınevi, İstanbul, 2013, s.63.

<sup>254</sup>Karpat, a.g.e., s.219.

<sup>255</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.57.

<sup>256</sup>Karpat, a.g.e., s.219-220.

Türk Ulus Devletinin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, askeri okullarda eğitimini sürdürürken dönemin baskıcı ortamı altında Türkçülük hareketini ve Türkçü aydınları fikri olarak yakından takip etmiştir. Mustafa Kemal'in Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde ortaya koyduğu ulus devlet kurgusu ve Türk milliyetçiliği anlayışı, Ziya Gökalp'in kültürel değerlerden hareket eden ulusçuluk ve Türkçülük anlayışının etki ve izlerini taşımaktadır. Özellikle Ziya Gökalp'in, "Yalnız siyasi savaş sırasında değil, ekonomik savaşta da milli ülküler sınıfsal ülkülerden her zaman önde gelmelidir" görüşü Atatürk'ün siyasi tutumunu belirlemiştir<sup>257</sup>. Mustafa Kemal'in fikri altyapısının oluşmasında çok önemli katkıları olan ve Türkçülük akımının mimarı olarak tarih sahnesine adını yazdıran Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Gaspıralı İsmail gibi aydınlar, Türk Milliyetçiliği ve Atatürk ile arkadaşları tarafından temelleri atılarak kurulan Türk Ulus Devleti'nin kuruluşunda da büyük pay sahibi olmuşlardır.

### **2.3. Türk Ulus Devlet Kurulum Düşüncesinin Doğuşu**

Osmanlı İmparatorluğu'nun birliğinin korunması amacını, devletin kurucusu ve asli sahibi sıfatıyla en çok hisseden etnik topluluk olan Türk milleti, Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışını geciktirmiş olup, Türk milliyetçiliği ifadesini özellikle II. Meşrutiyetin ilanından sonra, Türkçülük hareketinde bulmuştur<sup>258</sup>. Osmanlılık politikasının gayrimüslim milliyetçilik hareketlerini engelleyememesi, Türk milliyetçiliğinin biraz da tepkiyle batı milliyetçiliklerinden ilham alınarak ortaya çıkmasını sağlamıştır<sup>259</sup>. Jön Türkler'in Fransız Devrimi'nden 100 yıl sonra kurduğu İttihad ve Terakki Cemiyeti başlangıçta programında Osmanlılığa yer verdiği ve bu politikaya bağlı olduğu halde, 1912-1913 Balkan Savaşları'nda uğranılan ağır ve utanç verici yenilgiler sonucu Balkanlardaki bütün gayrimüslim toplulukların İmparatorluktan ayrılması ve İmparatorluk topraklarının sadece Anadolu ve Arap yarımadasından ibaret kalması sonrasında Osmanlılığı terk etmiş ve Ziya Gökalp tarafından formüle edilen Türk milliyetçiliğini resmi devlet politikası olarak benimsenmiştir<sup>260</sup>. 1916 yılından sonra Arap kabilelerinin İngiliz destekli

<sup>257</sup>Johannes Glosneck, **Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye I**, Onur Yayınları, İstanbul, 1998, s.54.

<sup>258</sup>Yıldız, a.g.e., s.65.

<sup>259</sup>Karpat, a.g.e., s.211.

<sup>260</sup>Yıldız, a.g.e., s.72-73.

ayaklanmaları sonucu Arap topraklarının kaybedilmesi ve Arap çetecilerin Osmanlı askerlerine saldırıp onları öldürmeleri İslamcılık düşüncesinin ortadan kalkmasına yol açmış olup I. Dünya Savaşı'nın acı sonuçları Rusya içindeki Türk topluluklarına doğru genişleyip birleşmeyi esas alan Pan-Turanist ideal ve hayallere de son vermiştir<sup>261</sup>.

I. Dünya Savaşı süresince çeşitli cephelerde savaşırken yaşam ve devletin kaderi hakkında yeni bir bakış açısına sahip olan subaylar ve aydınlar, bu yıkıcı savaşın Osmanlı siyasal ve askeri felsefesinin artık iflas etmiş olduğunu gösterdiğini fark ederek bu şartlar altında Türklerin bağımsız bir ulus olarak var oluşunun tehdit altında olduğunu bilincine varmışlardır. Savaşta yenilginin geldiğinin 1917'den itibaren görülmeye başlanmasıyla birlikte, çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu'nun artık canlandırılmayacağı ve bir Türk Ulus Devletinin kurulması gerektiği fikri bazı komutanlar ve aydınlar arasında yerleşmeye başlamıştır. I. Dünya Savaşı'ndan daha öncekilerden çok daha büyük bir yenilgi ve dağılma ile çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nun elinde Anadolu'da ve sadece Türklerin yaşadığı bir toprak parçası kalmıştır. Ağır şartlar içeren Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan rahatsızlık duyan vatanseverler yurt çapında işgale karşı örgütlenmeye başlamışlardır<sup>262</sup>. Ülkenin etnik bölünmeye dayalı olarak yeniden kurulmasını öneren Sevr Antlaşması, İmparatorluğun içinde bulunduğu yok oluş sürecini açıkça ortaya koyarken, Anadolu ve Trakya'da yaşayan halkta çaresizlik duygularının hâkim olduğu bir ortamda Milli Mücadele Hareketi ortaya çıkmıştır<sup>263</sup>. Anadolu'nun işgal edilmesi, bağımsızlığını kaybeden halkı kaderiyle baş başa bırakmış ve millet olarak varlığını koruma arayışına yöneltmiştir.

1800'lü yılların başından 1918'e kadar imparatorluğun kaybettiği topraklardan yaklaşık yedi milyon Müslüman Anadolu'ya göç etmiştir. Müslüman oldukları için doğdukları vatanlarından sürgün edilen Türk, Çerkez, Boşnak, Tatar gibi çeşitli etnik yapılara mensup Osmanlı halkları, çektikleri acılar ve kaybettikleri vatanlarının bilinciyle son vatanları olan Anadolu'yu da kaybetmemek için başta Osmanlı daha

---

<sup>261</sup>Karpat, a.g.e., s.221.

<sup>262</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.67.

<sup>263</sup>Yıldız, a.g.e., s.88-89.

sonra da Türk Milliyetçiliğine sahip çıkmışlardır<sup>264</sup>. Bu süreç sonunda Türk milletinin varlığını sürdürebilmek için, ulus devlet kurmaktan başka çaresi bulunmadığı ortaya çıkmıştır.

Mehmet Ulusoy, Osmanlı İmparatorluğu'nun tek kurtuluş yolunun Misak-ı Milli yada Türk ulusunun egemenliğine dayanan bir ulus devletinin kurulması düşüncesine öncülük edenlerin Mustafa Kemal ve Yusuf Akçura olduğunu söylemektedir<sup>265</sup>. Gerçekten de Mustafa Kemal, daha 1907 yılında genç bir subay iken Karaferiye'deki buluşmalarında Harp Okulundan sınıf arkadaşı olan Ali Fuat Cebesoy'a Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalanmaktan kurtarmanın artık çok zor olduğu ve Türk çoğunluğun yaşadığı alanlarla sınırlı bir ulus devlet kurma düşüncesinden bahsederek “ Meşrutiyetin ilanı yeter çare olamaz. Cemiyet (İttihad ve Terakki) bir siyasi parti haline gelerek hükümete geçmelidir. Meşrutiyet Türk çoğunluğun yaşadığı kısım üzerine oturtulmalı. Büyük devletle, İmparatorluğu tasfiye etmeden ihtilal idaresi bir Türk devleti kurmalıdır.” demiş olup, Türklerden oluşan bir ulus devlet ve ulusal sınırlara ilişkin fikirlerini ortaya koymuştur<sup>266</sup>. Mustafa Kemal'in, Cumhuriyet yönetimine olan ilgisi çok erken yaşlarına kadar geri götürülebilir. Atatürk'ün düşünce dünyası ve siyasi karakterini oluşturan etkenlerin başında, eğitim gördüğü yıllarda yakından takip ettiği aydınlanmacı düşünürlerin fikir ve öğretileri gelmekte olup Fransız Devrimi'nin Cumhuriyet düşüncesi, Mustafa Kemal'in idealindeki yönetim biçimi olarak bütün askerlik hayatı ve devlet adamlılığı boyunca başlattığı girişimlerin nüvesini oluşturmuştur<sup>267</sup>. Mustafa Kemal'in kafasındaki devlet modeli, Batı tipi bir siyasal rejimi Türkiye'de oluşturmak olup bu nedenle, tarih ve siyasal bilimi kitaplarını incelemiş, Avrupa ülkelerinin Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan ulusal ve üniter çağdaş siyasi rejimlerinden yararlanarak Avrupa tipi bir ulus devlet modelini gündeme getirmiştir<sup>268</sup>. Mustafa Kemal, İttihad ve Terakki Cemiyeti içindeki konuşmalarında çökmekte olan imparatorluktan bir Türk devleti çıkarmak gerektiğini söylemiş ve yeni rejimin Türk çoğunluğun yaşadığı kısım üzerinde kurulması görüşünü dile getirerek, ileride Misak-ı Milli olarak belirtilecek

---

<sup>264</sup>Karpat, a.g.e., s.113-114.

<sup>265</sup>Ulusoy, a.g.e., s.106.

<sup>266</sup>Ali Fuat Cebesoy, **Sınıf Arkadaşım Atatürk**, İstanbul, 1981, s. 114-117.

<sup>267</sup>Şerafettin Turan, **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010, s.13.

<sup>268</sup>Çeçen, a.g.e., s.151-152.

sınırları ortaya koymuştur<sup>269</sup>. Mustafa Kemal'in bu fikirleri doğrultusunda 1919'da onun liderliğinde başlayan Milli Mücadele Hareketi başından itibaren modern ve milliyetçi özelliklere sahip olmuştur<sup>270</sup>.

Mustafa Kemal'in İstanbul'dan ülkeyi kurtarmak üzere Samsun'a yola çıkmadan önce düşündüğü ve Anadolu'ya ayak basar basmaz uygulamaya çalıştığı temel fikir, Nutuk'ta da belirttiği gibi, "Hakimiyet-i milliyeye müstenit, kayıtsız şartsız bir Türk devleti tesis etmek" olmuştur<sup>271</sup>. Amasya Genelgesi ile vatanın bağımsızlığın tehlike altında olduğunu belirtilerek ülkeyi ulusun kararı ve azminin kurtaracağını tüm dünyaya bildirilmiştir. Bu bakımdan Amasya Genelgesi'nde kurulacak olan ulus devletinin sinyalleri güçlü bir şekilde verilmiştir. Yüzyıllardır Türklerin yaşadığı Anadolu topraklarının yabancı güçler tarafından işgal edilmesi ve buna karşı güçlü anti-emperyalist duyguların gelişmesi de Türk milliyetçiliğine yeni bir siyasal boyut ve dinamizm kazandırırken, sadece Türklere ait olan bir devlet yaratma ideali ulus devlet düşüncesinin benimsenmesinde önemli bir rol oynamıştır<sup>272</sup>. Milli nitelikli bir kongre olan Sivas Kongresi kararları her türlü manda ve himayenin reddini ve yeni bir ulus devleti kurulacağını açık iradesini ortaya koymuş olup bu bakımdan Türkiye Cumhuriyeti ulus devletini kuran karar, Amasya Genelgesi'nin ortaya koyduğu tablo çerçevesinde Sivas Kongresi'nden çıkmıştır<sup>273</sup>. Sivas Kongresinde oluşturulan Temsil Heyeti, daha sonra Ankara'ya gelerek ulusal devletin temelini yeni devletin başkenti olan Ankara'da atmıştır.

28 Ocak 1920 tarihinde son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde alınan Misak-ı Milli kararı doğrultusunda ulusal devlet kurmak üzere yeni bir adım atılmış olup Misak-ı Milli ile Ulusal Kurtuluş Savaşı, ulusal dayanağını ve ulusal amacını da belgelemiştir<sup>274</sup>. Misak-ı Milli ile Osmanlı İmparatorluğu içindeki Türk olmayan bütün unsurlar ayrılarak "din, ırk ve soy bakımından bir olan" kitlenin, yani Türk

---

<sup>269</sup>Şerafettin Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik - Mustafa Kemal Atatürk**, Bilgi Yayınevi, Ankara,2004,s.89.

<sup>270</sup>Karpat, a.g.e., s.222.

<sup>271</sup>Hamza Eroğlu, **Türk İnkılap Tarihi**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2008, s.91.

<sup>272</sup>Karpat, a.g.e., s.223.

<sup>273</sup>Çeçen, a.g.e., s.156.

<sup>274</sup>Şerafettin Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik - Mustafa Kemal Atatürk**, s.286-287.

milletinin bütünlüğü tanımlanmıştır<sup>275</sup>. Yüzyıllardır gerileyen ve en sonunda dağılan bir imparatorluktan geriye kalan Anadolu'daki Türk ve Müslüman halkın ortak bir milli sınır içerisinde bağımsız devlet olarak örgütlenme hedefi, Misak-ı Milli'nin temelinde yatan neden olup, Misak-ı Milli kararları Kurtuluş Savaşı'nın hem temel nedeni hem de ana hedefi olmuştur<sup>276</sup>. Türk milletinin kurtuluşunu sağlamak amacıyla toplanan Büyük Millet Meclisi, bir yandan Kurtuluş Savaşını yürütmüş diğer yandan da Türk Ulus Devletinin temellerini atmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Büyük Millet Meclisi'nin açılışında yeni Türkiye Devletinin ve Türk milletinin izlemesi gereken siyasal ilkeyi “ulusal siyaset” olarak belirlemiştir.



---

<sup>275</sup>Samet Ağaoğlu, **Kuvayı Milliye Ruhu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s.9.

<sup>276</sup>Çeçen, a.g.e., s.102.



## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### TÜRK ULUS DEVLETİNİN KURULUM SÜRECİNDE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNİN ROLÜ VE ORDU SİYASET İLİŞKİLERİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun Mondoros Ateşkes Antlaşması'nı imzalaması sonrasında ülkenin haksız yere işgale uğraması sonucunda Türk milleti kendi kaderini eline alarak Milli Mücadele Hareketini başlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919 günü Samsun'a çıkmasıyla başlayan Kurtuluş Savaşında, yapılan ulusal kongreler neticesinde kabul edilen Misak-ı Milli ile ulus devletin sınırları belirlenmiştir. 23 Nisan 1920 günü Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile milli egemenlik ilkesi hayata geçirilmiştir. Milli Meclis, Türk Ordusu ve Türk milletinin birliği ile yürütülen Kurtuluş Savaşı büyük bir zaferle kazanılmıştır.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması sonrasında Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları tarafından Türk Ulus Devleti olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923-1938 yılları arasındaki kuruluş döneminde, ulus devletin inşa edilerek kurumsallaştırılması ve Cumhuriyet rejiminin tehditlere karşı korunup kollanmasında TSK etkin bir rol oynamıştır. Ümit Özdağ'a göre bu süreçte TSK, "siyasal iktidardan bağımsız bir olgu olarak değil, kendisini özdeşleştirdiği iktidarın emrinde bizzat siyasal yaşama müdahale eden bir güç olarak" faaliyetlerini gerçekleştirmiştir<sup>277</sup>. Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra Türk siyasal hayatında yeni ve sancılı bir döneme girilmiş olup savaş dönemi ertelenen siyasi çatışmalar ve rekabet 1923 yılında seçilen II. Mecliste ortaya çıkmıştır<sup>278</sup>. Bu dönemde Kurtuluş Savaşı'nı kazanan TSK'nın, kendi içinden çıkararak siyaseti tercih eden asker kökenli kadroları ile devlet yönetimine katıldığını söylemek gerçekçi olacaktır. Bu dönemde Mustafa Kemal Paşa'nın Türk ulusal kimliğini ortaya çıkararak bir Türk Ulus Devleti kurma ideal ve siyasetinin ana gücü TSK olmuştur.

---

<sup>277</sup>Ümit Özdağ, *Atatürk ve İnönü Dönemlerinde Ordu-Siyaset İlişkisi*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul, 2006, s. 43.

<sup>278</sup>Cengiz Sunay, *Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri*, Orion Kitabevi, Ankara, 2010, s.49.

1923-1927 yılları arasında ordu, güncel siyaset ve ulus devlet kurulum sürecinin içinde olmuştur. Bununla birlikte Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadelenin diğer komutanları arasında ülke yönetiminin paylaşımına ilişkin yaşanan siyasi çatışma ve tartışmaların odağında yer almıştır.

### **3.1. Milli Mücadele Döneminde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Rolü**

#### **3.1.1. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Çıkışı ve Milli Mücadelenin Başlatılması**

I. Dünya Savaşı'nın yenilgiyle sona ermesiyle birlikte 30 Ekim 1918 tarihinde Limni Adası'nın Mondoros Limanı'nda Rauf Orbay başkanlığındaki Osmanlı Heyeti ile İngiliz Amiral Calthorpe başkanlığındaki heyet arasında Mondoros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır<sup>279</sup>. Çok ağır şartlar içeren Mondoros Mütarekesi'ni Osmanlı İmparatorluğu'na kabul ettiren İtilaf devletleri, yıllardır “Hasta Adam” olarak niteledikleri Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasını paylaşmak için harekete geçmişlerdir<sup>280</sup>. Bir devletin varlığı ve devamı için kabul edilemez ağırlıktaki mütarekenin yürürlüğe girdiği 31 Ekim 1918 tarihinden itibaren, galip devletler tarafından istedikleri şekilde uygulanmasına, işgallere karşı direniş ve itiraz gösteremeyen Padişah ve İstanbul Hükümeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışının tarihi sorumluluğunu da yüklenmişlerdir<sup>281</sup>.

Mondoros Ateşkesi imzalandığında Suriye sınırında Yıldırım Orduları Grup Komutanı olarak görev yapan Mustafa Kemal Paşa, mütarekenin imzalanmasından sonra Sadrazam İzzet Paşa'ya çektiği telgraflarda, “ateşkes şartlarının suistimale açık olduğunu, bu durum düzelmedikçe ordular terhis edilir ve İtilaf Devletleri'nin her dedikleri yapılacak olursa, düşman ihtiraslarının önüne geçilemeyeceğini” söylemiştir. Bununla birlikte Mondoros Ateşkes Antlaşmasınının 16. maddesine göre, Suriye sınırı

---

<sup>279</sup>İsmail Akbal - İsmail Hacıfettahoğlu, “Milli Mücadele Dönemi-I,” **Osmanlı'dan İkibinli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi** (Ed: Adem Çaylak, Mehmet Dikkaya), Savaş Yayınevi, Ankara, 2014, s. 137.

<sup>280</sup>Ergün Aybars, **Atatürkçülük ve Modernleşme**, Ercan Kitabevi, İzmir, 2003, s.79.

<sup>281</sup>**Türk İstiklal Harbi, II. Cilt -Batı Cephesi - 1. Kısım**, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, 1994, s.1.

içerisinde bulunan kuvvetlerini İtilaf Devletleri ordularına teslim etmesi gereken Mustafa Kemal Paşa, bütün kuvvetlerini Suriye sınırı dışındaki Anadolu’da bulunan Türk topraklarına çekmiştir. Böylece bu ordunun teslimi bir zorunluluk haline gelmemiş ve ileriki yıllarda bu ordudan Milli Mücadele için faydalanılmıştır. Bu arada İngilizlerin İskenderun’u işgal taleplerine direnen Mustafa Kemal, Yıldırım Orduları ve VII. Ordu karargâhının kaldırılması üzerine Sadrazam İzzet Paşa’nın emriyle 13 Kasım 1918’de İstanbul’a gelmiştir<sup>282</sup>.

Mustafa Kemal, İstanbul’a geldikten sonra hemen harekete geçerek milletvekilleri, önemli komutanlar ve Padişah Vahdettin’le görüşmeler yapmış, kurtuluş için fikirlerini ortaya koyarak çevresini aydınlatmaya çalışmıştır. Yaptığı görüşmelerde ortaya atılan Amerikan Mandası, İngiliz himayesi ve yerel direniş çareleri gibi önerileri temelsiz bulan Mustafa Kemal, tek çarenin temeli Türk milletine dayanan bağımsız bir Türk devleti olduğu fikrini ortaya koymuştur<sup>283</sup>. Mustafa Kemal Paşa bu düşüncelerini Nutuk’ta şu şekilde kaleme almıştır<sup>284</sup>:

“Osmanlı ülkeleri bütün bütüne parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türkün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son sorun, bunun da paylaşılmasını sağlamak için uğraşılmaktan başka bir şey değildi. Osmanlı Devleti, onun bağımsızlığı, padişah, halife, hükümet, bunların hepsi anlamını yitirmiş birtakım anlamsız sözlerdi. Neyin ve kimin dokunulmazlığı için kimden ve ne gibi yardım istemek düşünülüyordu? Öyleyse sağlam ve gerçek karar ne olabilirdi?”

Baylar, bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da ulus egemenliğine dayanan, tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak.

İşte, daha İstanbul’dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun’da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya başladığımız karar, bu karar olmuştur.”

Nihai hedefini “Milli hâkimiyete dayanan, kayıtsız, şartsız, müstakil bir Türk devleti kurmak” olarak ifade eden Mustafa Kemal, temeli Anadolu’da atılacak ulusal ve silahlı bir Kurtuluş Savaşı düşüncesini de açıkça ortaya koymaya başlamıştır. Bu

<sup>282</sup>Hamza Eroğlu, **Türk İnkılâp Tarihi**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2008, s.87.

<sup>283</sup>Aybars, a.g.e., s.49.

<sup>284</sup>Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Cilt I, 6. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 19.

dönemde 5 Şubat 1919'da İstanbul'da İttihatçıların da desteği ile Karakol Cemiyeti isimli gizli bir direniş örgütü kurulmuş olup örgütün kuruluş amacı, ülkenin kurtuluşu için Anadolu'ya kaçıışı tertip etmek, istihbarat, propaganda ve milli mücadele için Anadolu'ya silah kaçırmak olarak belirlenmiştir. Mustafa Kemal, Ali Fethi Okyar aracılığıyla Karakol Cemiyeti ile ilişki kurmuş olup, Kara Vasıf'ın evinde yapılan gizli toplantıya katılarak ülkenin kurtuluşunun düşman işgalinden uzak bir yerde, yani Anadolu'da yönetilecek ulusal bir direnişle sağlanabileceği fikrini ortaya koymuştur<sup>285</sup>. Toplantıda milli direniş hareketlerinin örgütlenmesi yönünde kararlar da alınmıştır. Anadolu'da, İstanbul'daki temasları sonunda düşüncelerinin gerçekleşebileceği ortamın oluşmadığını gören Mustafa Kemal, Padişah ve hükümetten ümidini kesmiş olup İstanbul'da kalarak hiçbir sonuç alamayacağını anlayarak Anadolu'ya geçme kararını vermiştir<sup>286</sup>. İmparatorluğun dağılmasından sonraki dönemde ulusal yapılanmanın ve ulus devlet esasına dayalı bir devlet kurmanın zorunluluğuna inanan aydınlar ve askerlerin Mustafa Kemal Paşa'nın çevresinde toplanmaya başlamasından sonra Anadolu'ya geçiş kararı alınmıştır<sup>287</sup>.

Bu dönemde tüm Osmanlı topraklarında olduğu gibi Samsun'da da işgalciler ile Türk halkı arasında silahlı çatışmalara yaşanmaya başlamış olup silahlı Rum çeteleri Trabzon'dan Samsun'a kadar sahil boyunca Türk köylerine saldırmaya başlamışlardır. Diğer yandan Büyük Ermenistan hayaliyle hareket eden Ermeniler de Trabzon yöresini kendi sınırları içerisinde saydıklarından burada propaganda yaparken silahlı eylemlere de girişmişlerdir. Böyle bir ortamda Rum ve Ermeni çetecilere karşı kendilerini ve mallarını korumak gereğini duyan Türkler de silahlanmaya başlamışlardır İngilizlerin desteklediği Rum çeteler ile Türk direnişçiler arasında yaşanan çatışmalar İngilizleri rahatsız etmiştir<sup>288</sup>. İngilizler bunun üzerine 21 Nisan 1919'da Osmanlı Hükümeti'ne "Doğu'da askeri durumun iyi olmadığı, bu durumdan sorumlu olan Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa'nın görevden alınması gerektiği ve Türk çetelerinin bir an önce dizginlenmesi gerektiği" şeklinde bir nota vererek bölgedeki karışıklıkların giderilmesini istemiş, aksi halde Mondros Ateşkes

<sup>285</sup>Akbal - Hacıfettahoğlu, a.g.e., s. 141.

<sup>286</sup>Sina Akşın, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi (1789-1980)*, Kırılma Yayınları, Ankara, 2004, s.137.

<sup>287</sup>Çeçen, a.g.e., s.112.

<sup>288</sup>Turan, *Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk*, s.190.

Anlaşması'nın 24. maddesinin gerekçe gösterilerek bölgenin işgal edileceğini beyan etmişlerdir. Bu tehditle de yetinmeyen İngilizler, Samsun'a 200 kişilik bir müfrezeden oluşan asker çıkarmış, 30 Mart 1919'da da Merzifon'u işgal etmiştir<sup>289</sup>. Samsun ve Merzifon'u işgal eden İngiliz birlikleri bölgedeki Rumların yoğun ve kışkırtıcı tezahürat ve yardımı ile karşılaşmışlardır<sup>290</sup>. Damat Ferit Hükümeti, İngilizlerin bu baskıları üzerine silahlı çetelerin faaliyetlerini önlemek ve onları silahtan arındırmak için Samsun yöresine yetkili bir komutanın gönderilmesini gerekli görmüş olup Padişah Vahidettin'in oluru ve imzaladığı kararname (İrade-i Seniye) ile Mustafa Kemal Paşa sorunu araştırarak bölgedeki asayişsizliği ortadan kaldırma görevi ile 9. Ordu Kıtaları Müfettişliğine atanmıştır<sup>291</sup>. Böylece Mustafa Kemal, oldukça geniş mülki ve askeri yetkilerle Sivas, Van, Trabzon, Erzurum, Samsun ve bu bölgenin çevresini yani Ankara, Kastamonu, Elazığ, Bitlis ve Diyarbakır'ı da içine alan coğrafyada emir verme yetkisine sahip olarak Anadolu'ya geçme fırsatına kavuşmuştur<sup>292</sup>.

Görev emri ve İstanbul'dan çıkış izinlerinin alınmasından sonra Müfettişlik Karargâhının Kurmay Heyeti ve diğer personeli ile 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan Bandırma Vapuru'na binen Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919 günü Samsun'a çıkmıştır<sup>293</sup>. Ülkenin en az karışık bölgesi olan Orta Karadeniz'e giderek Anadolu'ya ayak basan Mustafa Kemal önderliğindeki öncü kadro, Sivas Kongresi'ne giden yolda ulusal bağımsızlık hareketinin ateşini yakmıştır<sup>294</sup>. İçerdiği kabul edilemez derecede ağır ve suiistimale açık şartlarla adeta Osmanlı İmparatorluğu'nun idam fermanı olan Mondoros Mütarekesi'nin yarattığı ortamdan memnun kalmayan vatanseverler yurt çapında işgale karşı direnişe geçmek amacıyla örgütlenmeye başlamışlardır. Bu örgütleri bir araya getirecek karizmatik lider eksikliği ise, 19 Mayıs 1919'da Bandırma vapuru ile Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa ile giderilmiştir<sup>295</sup>. 19 Mayıs 1919 tarihini, amacı bağımsız bir Türk Ulus Devleti kurmak olan Milli Mücadele ve Türk Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcı olarak kabul etmek yerinde olacaktır.

---

<sup>289</sup> Akbal - Hacıfettahoğlu, a.g.e., s. 145.

<sup>290</sup> Cemil Şenalp, **Ulusal Kurtuluş Savaşında İngiliz İşgal Bölgelerinde Sivil İşler/Askeri Hükümet Faaliyetleri**, Harp Akademileri Basımevi, 2009, s.216-217.

<sup>291</sup> Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk**, s.203.

<sup>292</sup> **Türk İstiklal Harbi 2. Cilt Batı Cephesi**, a.g.e., s.87.

<sup>293</sup> Akbal - Hacıfettahoğlu, a.g.e., s.147.

<sup>294</sup> Çeçen, a.g.e., s.112.

<sup>295</sup> Tekin, - Okutan, a.g.e., s.71.

Samsun'a ayak bastığı 19 Mayıs 1919 gününden Erzurum'a hareket ettiği 28 Haziran 1919 gününe kadar geçen 40 günlük sürede Mustafa Kemal Paşa, bir yandan askeri makamlar ve komutanlarla milli mücadele için fikir ve karar birliğine varmaya diğer yandan da milleti, milli mücadele hareketi ve bağımsızlık için bilinçlendirmeye çalışmıştır<sup>296</sup>. Mustafa Kemal Paşa, 20 Mayıs 1919 günü Sadarete gönderdiği telgraflarda İngilizlerin istedikleri kentlere asker çıkarmaları ve İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali karşısında duyduğu tepkiyi yansıtmış ve bunların doğuracağı sonuçlara dikkatleri çekmeye çalışmıştır<sup>297</sup>. Bununla da yetinmeyen Mustafa Kemal Paşa, bölgedeki genel durum hakkında bilgi sahibi olduktan sonra, işgallere sessiz kalan İstanbul Hükümeti'ne karşı tepki gösterilmesi için resmi ve sivil kurumlara telgraflar göndermiştir<sup>298</sup>. 21 Mayıs'ta gizli ve kişiye özel olarak Erzurum'daki 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya çektiği telgrafta ise İzmir'in işgaline karşı ulusça tepkiler gösterilmesinin önemini vurgulayarak şunları söylemiştir<sup>299</sup>:

“Anlaşma Devletlerinin duygularımız ve siyasal varlığımız aleyhinde İzmir'i Yunanlılara işgal ettirmek suretiyle başlayan haksız davranışlarına karşı her tarafta yapılan gösterilerin ve yapılan başvuruların arkası bırakılmayarak fiili netice alınıncaya kadar devam ettirilmesi ve her tarafta bu milli gösterilerin iyi bir şekilde idare ettirilmesi fevkalade önemlidir.”

Mustafa Kemal Paşa'ya göre devlet ve saltanat ancak hükümet ile askeri makamların el ele vermesiyle korunabilirdi. Ulusal bağımsızlık da, ulusal heyecan ve üzüntüsünü bu tür gösterilerle belirtmesini gerektiriyordu. Bu nedenle telgrafının sonunda, protesto ve isteklerin hem İstanbul'daki Anlaşma Devletleri temsilcilerine hem de hükümete iletilmesinin yerinde olacağını belirtmiştir.

Mustafa Kemal, müfettişlik görevi kapsamında derhal işe koyulmuş olup İngilizlerle, Türk çete liderleriyle ve sonra da Mutasarrıfla görüşerek Mutasarrıfın değiştirilmesini sağlamıştır<sup>300</sup>. Anadolu'ya Samsun'dan çıkış yapan Mustafa Kemal, ulusal egemenliğe dayanan bağımsız bir Türk Ulus Devleti kurmayı ana hedef olarak

<sup>296</sup>Türk İstiklal Harbi 2. Cilt Batı Cephesi, a.g.e., s.90.

<sup>297</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk**, s.209.

<sup>298</sup>Şenalp, a.g.e., s.217.

<sup>299</sup>Atatürk, a.g.e., s. 23.

<sup>300</sup>Akbal - Hacıfettahoğlu, a.g.e., s. 147.

belirlemiş olup, bu amaçla İstanbul Hükümetine bağlı olmayan ulusal bir örgütlenme çalışmasına girişmiştir<sup>301</sup>. Mustafa Kemal Paşa Samsun'a ayak bastığı günden başlayarak bütün nutuklarında Türk ulusunun kurtuluşuna ve yükselişine ait prensipleri ortaya koyarken her defasında, “millet”, “irade-i milliye”, “milliyetçilik”, “vicdan-ı milli” kavram ve düşüncesini, kurmayı tasarladığı yeni devletin temel direkleri olarak bilinçli ve sistemli bir şekilde kullanmıştır<sup>302</sup>.

Mustafa Kemal Paşa'nın kurtuluş yolunda ortaya koyduğu faaliyetler Samsun'daki İngiliz subayların da dikkatini çekmiş olup bunun sonucunda Mustafa Kemal'in faaliyetlerinin de sıkı bir şekilde izlemeye ve İstanbul'a bildirmeye başlamışlardır<sup>303</sup>. Mustafa Kemal Paşa'nın bir ulus devletinin kuruluşuna giden ulusal bir mücadele başlattığını anlayan İngilizler bu hareketi engellemek amacıyla Samsun'a asker çıkarmaya ve çevre yerleşim yerlerinde işgal faaliyetleri yürütmüşlerse de kuruluş çabalarının halk arasında yayılmasını engelleyememişlerdir.. Mustafa Kemal, güvenlik açısından işgal altındaki Samsun'da kalmayı uygun bulmayarak iç bölgeyi teftiş ve kaplıcalarından yararlanma gerekçesiyle, 25 Mayıs'ta işgal kuvvetlerinin uzağında ve daha rahat hareket imkânı olan bir yer olan Havza'ya geçmiştir<sup>304</sup>. Havza'da halkı direnmeye davet eden bir miting düzenlettirmiş ve komşu illerdeki komutan ve idarecilere, 28 Mayıs tarihli bir genelge göndererek “Manisa ve Aydın'ın işgal edildiğini, yurt bütünlüğünün korunması için dört gün süreyle büyük ve coşkulu mitingler yapılmasını, büyük devlet temsilcilerine ve İstanbul hükümetine etkili telgraflar çekilmesini, Hıristiyanlara karşı düşmanca hareketlerden kaçınılmasını” istemiştir<sup>305</sup>. Mustafa Kemal'in bu istekleri tüm yurttaki karşılık bulmuş olup İstanbul'da ve Denizli, Sivas gibi büyük Anadolu kentlerinde coşkulu ve ulusal birlik açısından ümit verici işgal karşıtı mitingler düzenlenmiştir. Özellikle ünlü Sultanahmet Mitingine 200.000'in üzerinde vatandaş katılırken Mehmet Emin Yurdakul ve Halide Edip Adıvar'ın konuşmaları çok etkili olmuştur<sup>306</sup>. Mustafa Kemal Paşa, bir yandan ulusal direnişi organize etmek için 15. , 3. ve 20. Kolordu Komutanlıklarına 29 Mayıs'ta gizli bir genelge göndererek bölgenin işgal ihtimali ve bunun karşısında

---

<sup>301</sup>Çeçen, a.g.e., s.155.

<sup>302</sup>Kemal Ay, “Atatürk'ün Önderliğinde Ümmetten Ulusa”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Sayı:386, Ankara, Ekim 2005, s.39.

<sup>303</sup>Şenalp, a.g.e., s.217.

<sup>304</sup>Akbal - Hacifettahoğlu, a.g.e., s.147.

<sup>305</sup>Atatürk, a.g.e., s. 27.

<sup>306</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk**, s.216-217.

alınacak önlemler üzerinde dururken diğer taraftan da milli hakları savunacak Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri oluşturulması için yoğun çaba harcamıştır<sup>307</sup>.

İngilizler, Mustafa Kemal'in Anadolu'daki faaliyetlerinden haberdar olmaları üzerine 6 Haziran tarihinde Harbiye Nezareti'ne verilen bir nota ile bölgedeki gerginliğin nedeninin Mustafa Kemal olduğu ve mitinglere katıldığı iddiasıyla derhal geri çağırılması için İstanbul Hükümeti'ne baskı yapmaya başlamışlardır<sup>308</sup>. İngilizlerin baskısı üzerine Harbiye Nazırı 8 Haziran 1919'da çektiği telgrafla Mustafa Kemal'den İstanbul'a dönmesini istemiş fakat Mustafa Kemal İstanbul'a dönmesi yönündeki emre karşı çıkmıştır<sup>309</sup>. Bir ay süren gerginlik ve içerikleri giderek sertleşen karşılıklı yazışmalar sonucunda Mustafa Kemal Paşa'da İstanbul'a dönmeyerek Anadolu'da kalma fikri oluşmuştur. Erzurum'daki Kazım Karabekir'e çektiği şifreli telgraf bu düşüncelerini ortaya koyarak ve artık sine-i millet'e sığınmaya karar verdiğini şu ifadelerle açıklanmıştır<sup>310</sup>:

“Vermiş olduğum kararın, milletin hukuk ve istiklalini tayin uğrunda millet ile beraber çalışmaktan ibaret olduğunu siz kardeşime evvel ve ahir arz etmiştim. Bu gaye, sine-i millete sığınarak namus ve vicdanı vazifesini yerine getirmeye devam etmeyi amirdir.”

Havza'nın geri bölgesinde İngiliz birliklerinin olması ve Amasya halkının davetini de dikkate alan Mustafa Kemal Paşa, karargâhını daha da içeride ve güvende olan Amasya'ya taşıma kararını alarak Havza'dan 12 Haziran'da ayrılarak ulusal kurtuluş hareketini düzenleme faaliyetlerine açık bir şekilde devam etmek amacıyla Amasya'ya geçmiştir<sup>311</sup>. Milli Kurtuluş Savaşı'nın ve Türk Ulus Devletinin kurulmasına giden sürecin en önemli dönemeçlerden biri olan sine-i millete dönüş kararı Mustafa Kemal'in cesaret ve inanmışlığının en önemli göstergelerinden biridir. Ona bu süreçte en büyük destek ise Türk milleti ile birlikte Kazım Karabekir Paşa, Ali

<sup>307</sup>Akbal - Hacıfettahoğlu, a.g.e., s. 148.

<sup>308</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk**, s.221.

<sup>309</sup>Atatürk, a.g.e., s.41.

<sup>310</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk**, s.223.

<sup>311</sup>Atatürk, a.g.e., s.31.



Fuat Paşa, Refet Bele Paşa gibi vatansever komutanlardan ve aydın ordu mensuplarından gelmiştir.

### 3.1.2. Ulusal Kongreler Süreci ve Ordunun Etkisi

#### 3.1.2.1. Amasya Tamimi

Amasya'da Müftü Hacı Tevfik Bey'in içinde olduğu halk tarafından coşkulu bir şekilde karşılanan Mustafa Kemal ve heyeti, Amasya halkını Milli Mücadeleye davet etmiş ve ertesi gün Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasını sağlamıştır<sup>312</sup>. Anadolu'da askeri ve mülki erkânın büyük kısmını arkasına alan Mustafa Kemal, Trakya'nın da bu oluşuma katılması için 18 Haziranda 1. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa'ya mevcut durumu izah ederek bütün milli cemiyetlerin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuki Milliye ismi altında birleştirileceğini bu maksatla Sivas'ta bir kongre toplanacağını ve buraya Trakya'yı temsilen delege gönderilmesini istemiştir<sup>313</sup>. Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısıyla Amasya'ya gelen Eski Bahriye Nazırı Rauf Bey, 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, 3. Kolordu Komutanı Refet Bey, Kurmay Yarbay Arif Bey, İzmit Eski Sancak Beyi İbrahim Süreyya Bey, Yüzbaşı Osman Nuri, Tufan Bey, Yedek Teğmen Recep Zühtü, Efganlı, Teğmen Abdurrahman, Maliye Müfettişi Arif Bey, 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa, Yıldırım Kıtata Müfettişi Mersinli Cemal Paşa, Edirne'de 1. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey'in de telgraf vasıtası ile katıldıkları görüşmeler 21 Haziran günü başlamış olup, 22 Haziran sabahına kadar süren görüşmelerde çok önemli kararlar alınmıştır<sup>314</sup>.

Tarihe Amasya Tamimi olarak geçen genelgede alınan kararlar şunlardır.<sup>315</sup>:

1. Vatanın bütünlüğü, ulusun bağımsızlığı tehlikededir.

<sup>312</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk**, s.223-224.

<sup>313</sup>Akbal - Hacifettahoğlu, a.g.e., s.148.

<sup>314</sup><http://www.amasya.gov.tr/ataturk-amasyada-kategori.asp?SayfaAltCatId> Erişim Tarihi:18.03.2016.

<sup>315</sup>Atatürk, a.g.e., s.43.

2. Merkezi Hükümet İtilaf Devletleri'nin etkisi ve denetimi altında bulunduğundan, sahip olduğu sorumluluğun gereklerini yerine getirememektedir. Bu durum, milletimizi adı var, kendi yok durumuna düşürüyor.
3. Ulusun bağımsızlığını yine ulusun azim ve kararı kurtaracaktır.
4. Ulusun içinde bulunduğu durum ve şartların gereğini yerine getirmek ve haklarını gür sesle cihana duyurmak için, her türlü baskı ve kontrolden uzak milli bir heyetin varlığı zaruridir.
5. Anadolu'nun her yönden en güvenilir yeri olan Sivas'ta hemen milli bir kongre toplanması kararlaştırılmıştır.
6. Bunun için bütün illerin her sancağından milletin güvenini kazanmış üç temsilcinin mümkün olan en kısa zamanda yetişmek üzere yola çıkılması gerekmektedir.
7. Her ihtimale karşı bu mesele ulusal bir sır olarak tutulmalı ve temsilciler gereğinde yolculuklarını kendilerini tanıtmadan yapmalıdırlar.
8. Doğu illeri adına 10 Temmuz'da Erzurum'da bir kongre toplanacaktır. O tarihe kadar öteki illerin temsilcileri de Sivas'a gelebilirlerse Erzurum Kongresi'nin üyeleri de Sivas genel kongresine katılmak üzere hareket ederler.

Amasya Tamimi ile kurtuluş için dağılık ve yöresel olarak kurulmuş olan kuruluş çabalarının birleştirilmesi ve milli haklara sahip çıkacak bir kongrenin toplanması ve böylelikle milletin kendi kaderine kendisinin sahip olması imkânı yaratılmıştır. Genelge'de ulusal egemenliğin yanı sıra tam bağımsızlık ilkesi de açıkça vurgulanmıştır. Bu tamim ile Mustafa Kemal Paşa, niyetini ilk ve kesin bir biçimde ortaya koymuştur. Ergün Aybars, Amasya Tamimi'ni bir inkılâp bildirisi olarak değerlendirilmekte ve ulusal bağımsızlık ve ulusal egemenlik kavramlarının ön plana çıkarıldığı vurgulamaktadır<sup>316</sup>. Çeçen'e göre Amasya Genelgesi ile ulusal egemenliğe giden yol açıklanarak bunun temel ilkesi ortaya konulmuştur. Bu bağlamda Mustafa Kemal Paşa'nın bir ulus devlet kuracağıının en açık belgesi, Amasya Genelgesi'dir<sup>317</sup>.

İstanbul Hükümeti, bu girişim üzerine 23 Haziran'da gönderdiği gizli bir telgrafla Mustafa Kemal Paşa'yı görevden aldığını ve kimsenin onun emirlerini yerine

---

<sup>316</sup>Aybars, a.g.e., s.164.

<sup>317</sup>Çeçen, a.g.e., s.105.

getirmemesini istemiştir<sup>318</sup>. Erzurum'a gitmek amacıyla 26 Haziran gecesi yola çıkan Mustafa Kemal ve heyeti, Sivas'ta bazı hazırlıklar yaptıktan sonra Erzincan'a geçmiş olup padişah tarafından görevden alınarak İstanbul'a çağrıldığını öğrenmiş fakat kendisi Anadolu'dan ayrılmayacağını belirterek bu çağrıya uymamıştır. İstanbul hükümetinin kendisi üzerinde baskı kurma girişimine karşı Erzincan'dan bütün Anadolu ya bir telgraf gönderen Mustafa Kemal, şu düşünceleri Türk Ulusuna açıklamıştır<sup>319</sup>:

“Bağımsızlığı korumak için yola çıkan ulusal güçlerin önüne hiçbir biçimde çıkılmaz. Ordu bu ulusal iradeye bağlı ve onun hizmetindedir. Komutanlar ve müfettişler hiç bir biçimde görevi terk etmeyecektir. İstanbul hükümetinin işgal güçlerinin baskısı ile herhangi bir askeri birliği dağıtmaya kalkışması söz konusu olursa bu duruma karşı çıkılacak direnilecektir. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinde karışıklık ortaya çıkarsa ordu birlikleri bu gibi durumların düzeltilmesi için devrede olacaktır. Devletin ve ulusun bağımsızlığını sağlamak uğrunda ordu birlikleri, Müdafaa-i Hukuk cemiyetine katılacaktır. Yurdun herhangi bir yerine saldırı olursa, bütün ulus bu bölgede haklarını sonuna kadar savunacaktır. Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri arasında iş birliği kurularak saldırı ve işgal girişimleri geri püskürtülecektir”

Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafında da açıkça ortaya koyduğu kararlılık Milli Mücadele'nin ve mücadeleyi yürüten vatanseverlerin ruh halini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Kuruluş ve Türk Ulus Devletinin kuruluşuna giden yol büyük zorlukların aşılmasıyla açılmıştır.

---

<sup>318</sup>Atatürk, a.g.e., s.49.

<sup>319</sup>Çeçen, a.g.e., s.106.

### 3.1.2.2. Erzurum Kongresi

1919 yılı Anadolu'da ulusal egemenlik hedefi ile toplanan milli kongreler yılı olmuştur. Bu doğrultuda Erzurum Kongresi ile Anadolu'da milli mücadele birliğinin kurulmasının ikinci adımı atılmıştır. Amasya Genelgesi'nden sonra İstanbul Hükümeti ve askerlikle ilişkisi kesilen Mustafa Kemal'e, başta Kazım Karabekir Paşa olmak üzere Anadolu'daki komutan ve mülki amirlerin büyük bir çoğunluğu verdikleri desteği sürdürmeye devam etmişlerdir. Amasya Genelgesi'nde vurgulandığı üzere, Mustafa Kemal bu dönemde ulusun tamamının temsil edileceği milli bir kongre toplayarak, milli mücadele ile ilgili tüm faaliyetleri birleştirmeyi planlarken Kazım Karabekir, milli bir kongreden önce Doğu illeri için bölgesel bir kongre toplanmasının faydalı olacağı görüşünü belirtmiştir. Mustafa Kemal, bölgesel bir kongreye karşı olmasına rağmen, Kazım Karabekir Paşa ve Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ısrarları karşısında bir kongre toplanmasını ve kongreye katılmayı kabul ederek kongreye katılmak üzere 26 Haziran'da Amasya'dan yola çıkmış ve 3 Temmuz günü Erzurum'a ulaşmıştır<sup>320</sup>.

Mustafa Kemal, 8-9 Temmuz gecesi İstanbul ile yapılan telgraf görüşmesinde Padişahın geri dönmesi yönündeki emirlerine karşın, tüm resmi görev ve yetkilerinden istifa ederek, sivil bir şahıs olarak görevini yapmaya devam etmiştir<sup>321</sup>. İstifa kararı sonrasında İstanbul Hükümeti ve Harbiye Nazırlığından Erzurum'daki 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya yazılan telgraflarda, Mustafa Kemal Paşa ve Ali Fuat Paşa'nın tutuklanmaları emredilmiş ise de 30 Temmuz günü Harbiye Nazırlığı'na verdiği cevabi yazıda Kazım Karabekir Paşa bu emirleri uygulamayacağı ilan etmiştir<sup>322</sup>. Askeri görevlerinden istifa etmesine ve tutuklanmak istemesine karşın Kazım Karabekir Paşa ve komuta ettiği Doğudaki en düzenli ve büyük birlik olan 15. Kolordu'nun desteğini alan Mustafa Kemal, Erzurum'da 3. Ordu ve Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile beraber çalışarak Batı Anadolu'nun işgali üzerine ulusal kongrenin acilen Erzurum'da toplanması sağlamıştır<sup>323</sup>. Doğu Anadolu ve Doğu

<sup>320</sup>Akbal - Hacıfettahoğlu, a.g.e., s. 149.

<sup>321</sup>Atatürk , a.g.e., s.65.

<sup>322</sup>**Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı:79, Mayıs 1981, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1981, s.37-38.

<sup>323</sup>Çeçen, a.g.e., s.107.

Karadeniz illerinden gelen temsilcilerin katılması ile toplanan Erzurum Kongresi, ülkenin doğu bölgesinde gelişmeleri ele alarak ulusun bağımsızlığı değerlendirmiştir. 23 Temmuz 1919 tarihinde toplanan Erzurum Kongresinde Mustafa Kemal, 48 delegeden 38'inin oyunu alarak Başkanlığa seçilmiştir<sup>324</sup>. Bütün sorunların ve ulusal kurtuluş çarelerinin tartışıldığı kongrenin son günü olan 7 Ağustos 1919 günü Heyeti-i Temsiliye oluşturulmuş ve Başkanlığı'na Mustafa Kemal seçilmiştir<sup>325</sup>.

Erzurum Kongresinde alınan kararlar bir beyanname ile ulusa duyurulmuş olup kararlar şu şekildedir<sup>326</sup>:

1. Ulusal sınırlar içinde bulunan vatan parçaları bir bütündür; birbirinden ayrılamaz.
2. Ne türlü olursa olsun, yabancıların topraklarımıza girmesine ve işlerimize karışmasına karşı ve Osmanlı Hükümetinin dağılması durumunda ulus, birlikte direnecek ve savunacaktır.
3. Yurdun ve bağımsızlığın korunmasına ve güvenliğinin sağlanmasına İstanbul Hükümetinin gücü yetmezse, amacı gerçekleştirmek için, geçici bir hükümet kurulacaktır. Bu hükümet üyeleri ulusal kongrece seçileceklerdir. Kongre toplanmamışsa bu seçimi Heyeti Temsiliye yapacaktır.
4. Kuvay-ı Milliye'yi etken ve ulusal iradeyi egemen kılmak temel ilkedir.
5. Hıristiyan azınlıklara siyasal üstünlük ve toplumsal dengemizi bozacak ayrıcalıklar verilemez.
6. Yabancı devletlerin güdümü ve koruyuculuğu kabul olunamaz.
7. Millet Meclisinin hemen toplanmasını ve hükümet işlerinin Meclis denetiminde yürütülmesini sağlamak için çalışılacaktır.

Böylece Erzurum Kongresi ulus devlet kurulması yolunda Doğu Anadolu'nun birliğini sağlanarak önemli bir aşama kaydedilmiştir. Vatanın bir bütün olduğu ve parçalanamayacağı, bu aşamadan sonra milli kurtuluş hareketinin daha örgütlü olarak yürütüleceği ve bu mücadelenin önderinin de Mustafa Kemal olduğu Erzurum

<sup>324</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk**, s.244-245.

<sup>325</sup>Akbal - Hacıfettahoğlu, a.g.e., s. 150.

<sup>326</sup>Atatürk, a.g.e., s.89.

Kongresi ile belirlenmiştir. Erzurum'da alınan kararlar gereğince ikinci aşamada Sivas'ta bütün Anadolu'nun birliğini sağlayacak bir ulusal kongrenin toplanacağı bütün ülkeye resmen duyurulmuş olup Erzurum kongresinde seçilen Temsil Heyeti'nin Başkanı olarak Mustafa Kemal, Sivas'ta bir ulusal kongre toplanması için bütün yurda çağrıda bulunmuştur<sup>327</sup>. Bunun yanında Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'da iken askerlikten istifa ederek sine-i millete dönmesinden sonra Anadolu'daki başlıca Komutanların ve askeri birliklerin onu desteklemede kararlı olmaları, Mustafa Kemal'in Erzurum Kongresinde başkan seçilmesinden başlayarak Kurtuluş Savaşı'nın önderi ve Türk Ulus Devletinin kurulum sürecinin lideri konumuna yükselmesindeki önemi büyüktür<sup>328</sup>. Kongrelerin ulusal egemenlik fikrini esas alarak ülkenin tamamının bütünlüğüne yönelmesinde ve milli iradenin egemen kılınmasında Mustafa Kemal Paşa'nın liderliği büyük rol oynamıştır.

### 3.1.2.3. Sivas Kongresi

İtilaf devletleri ve İstanbul Hükümetinin bütün engelleme çabaları ve tehditlerine rağmen Sivas Kongresi 4 Eylül 1919 Perşembe günü Sivas Lisesi'nde çalışmaya başlamıştır. Temsil Heyeti Başkanı ve çağrı sahibi sıfatıyla ilk konuşmayı yapan Mustafa Kemal, yapılan gizli oylamada kongre başkanlığına seçilmiştir<sup>329</sup>. Sivas Kongresi, yurdun her tarafından gelen delegelerle toplandıktan sonra ülkenin kaderi ile ilgili bütün sorun ve çözüm önerilerinin tartışıldığı bir ulusal platform olmuştur<sup>330</sup>. Kongrede gündeme damgasını vuran ve günlerce tartışılan husus manda sorunu olmuş olup 7 Eylül günü yapılan toplantıda Fazıl Paşa'nın verdiği "bir yabancı devletin ve özellikle Amerika'nın yardımını sağlamayı" içeren önergesi yani manda ve himaye konusu uzun süre tartışılmıştır<sup>331</sup>. Vatanı düşman işgalinden kurtarmak amacıyla yola çıkan Kuvay-ı Milliye kadrosu ve taraftarlarının milliyetçi duruşları her türlü mandacılık talebini engellemiştir<sup>332</sup>. Kongrede vatanın bir bütün olarak ele alınması, her türlü saldırı ve işgale karşı vatanın bir bütün olarak savunulacağıının

---

<sup>327</sup>Çeçen, a.g.e., s.107.

<sup>328</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk**, s.240.

<sup>329</sup>Akbal - Hacifettahoğlu, a.g.e., s.153.

<sup>330</sup>Çeçen, a.g.e., s.113.

<sup>331</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk**, s.254-255.

<sup>332</sup>Çeçen, a.g.e., s.113.

karara bağlanması ile yeni bir ulus devletin kuruluşunun resmen ilan edilmesi görüşülmüştür. Bursa delegesi Ahmet Nuri'nin "bir inkılap kongresi" olarak nitelendirdiği Sivas Kongresi çalışmalarını 11 Eylül günü tamamlamış olup ertesi gün Kongrede alınan kararlar ilan edilmiştir<sup>333</sup>. Sivas Kongresi'nde alınan kararlar şu şekildedir<sup>334</sup>:

1. Milli sınırlar içinde bulunan vatan bir bütündür; birbirinden ayrılamaz. Kuvay-ı Milliye'yi yetkili ve milli iradeyi hâkim kılmak esastır.
2. Osmanlı ülkesinin herhangi bir kısmına yapılacak müdahale ve işgal Ermenilik, Rumluk teşkili gayesine yönelik hareketlere toptan karşı konacaktır.
3. Azınlıkların her türlü güvenliği sağlandığından siyasi egemenlik ve toplum dengesini bozacak ayrıcalıklar verilemez.
4. İstanbul hükümeti, bir dış baskı karşısında topraklarının herhangi bir parçasını bırakmak zorunda kalırsa, buna karşı bütün tedbirler alınır ve kararlar verilebilir.
5. Mondoros Mütarekesi imzalandığı tarihte sınırlarımız içinde bulunan, halkı Müslüman olan topraklar üzerindeki tarihi, ırki, dini ve coğrafi haklarımıza saygı gösterilmesini ve bunlara aykırı girişimlerin geçersiz hale getirilmesini bekleriz.
6. Devletin bağımsızlık ve bütünlüğü saklı kalmak şartıyla topraklarımızı ele geçirmek isteği olmayan herhangi bir devletin ekonomik, teknik ve sınaî yardımlarını memnuniyetle karşılarız.
7. Millî iradeyi temsil etmek üzere Millet Meclisinin derhal toplanması mecburidir.
8. Millî vicdandan doğan cemiyetler birleşmiş, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını almıştır. Bu cemiyet her türlü firkacılık cereyanlarından, şahsi ihtiraslardan uzaktır. Bütün Müslüman vatandaşlar bu cemiyetin tabii üyesidirler.
9. Umumi Kongre tarafından kutsal gayelere erişmek, bunları takip etmek için bir Temsil Heyeti seçilmiştir.

<sup>333</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk**, s.260.

<sup>334</sup>Nuri Yazıcı, **Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi**, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s.233-235.

10. Sivas Kongresi'nde alınan kararlarla Türk ulusunun kurtuluş azim ve kararlılığı açıkça gösterilmiştir. Milli kurtuluş hareketinde birlik sağlamak amacıyla Anadolu'daki bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirildiği ilan edilmiştir. Her türlü manda ve himayeye şiddetle karşı çıkılırken, ülkenin tamamında ulusal egemenliğin kurulacağı ifade edilmiştir.

### 3.1.3. Misak-ı Milli Kararları

Mustafa Kemal ve Temsil Heyeti tarafından Anadolu'da yürütülen kurtuluş hareketi, İstanbul Hükümeti'nin dikkatini çekmiş olup, bunun üzerine Amasya'da İstanbul Hükümetini temsilen Salih Paşa ile bir görüşme yapılmıştır. Bu görüşmede 1919 yılı içinde yapılacak seçimler sonrasında oluşacak Meclisi Mebusan'da, Misak-i Milli sınırları içinde vatanın bölünmez bir bütün olduğunu savunan bir Müdafa-i Hukuk Grubu oluşturulması ve Erzurum mebusu olan Mustafa Kemal'in Meclis Başkanlığına seçilmesi kararlaştırılmıştır<sup>335</sup>. Seçimler sonrası açılan Osmanlı Mebusan Meclis-i, Temsil Heyeti'nin tüm üyeleri tarafından imzalanan Ulusal Antı, 12 Ocak 1920'de görüşmeye başlamış ve 28 Ocak 1920 tarihli toplantıda yapılan gizli oturumda oybirliği ile kabul edilerek 17 Şubat'ta kamuoyuna ilan etmiştir<sup>336</sup>. Osmanlı Mebusan Meclisi ulusun temsilcilerinden oluşan bir yasal organ olduğu için, kabul edilen ulusal ant milletin temsilcileri aracılığı ile gerçekleştirildiğinden aynı zamanda milletin kabul ettiği bir yemin olarak ortaya çıkmış olup, Misak-ı Milli bu açıdan yeni Türk Devleti'nin kuruluşuna giden ilk adım olmuştur<sup>337</sup>.

Misak-ı Milli kararları şu şekildedir<sup>338</sup>:

1. Osmanlı İmparatorluğu'nun, özellikle Arap çoğunluğunun yerleşmiş olduğu, 30 Ekim 1918 günkü Silâh Bırakışımı (Mondros Mütarekesi) yapıldığı sırada, düşman ordularının işgali altında kalan kesimlerinin geleceğinin, halklarının

<sup>335</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.68.

<sup>336</sup>Ağaoğlu, a.g.e., s.7.

<sup>337</sup>Çeçen, a.g.e., s.102.

<sup>338</sup><http://www.ttk.gov.tr/index.php?Page=Sayfa&No=244> Erişim Tarihi:18.03.2016.



serbestçe açıklayacakları oy uyarınca belirlenmesi gerekir; söz konusu Silâh Bırakışımı çizgisi içinde, din, soy ve amaç birliği bakımlarından birbirine bağlı olan, karşılıklı saygı ve özveri duyguları besleyen soy ve toplum ilişkileri ile çevrelerinin koşullarına saygılı Osmanlı İslâm çoğunluğunun yerleşmiş bulunduğu kesimlerin tümü, ister bir eylem, ister bir hükümle olsun hiç bir nedenle, birbirinden ayrılamayacak bir bütündür.

2. Halkı, özgürlüğe kavuşunca, oylarıyla Anavatana katılmış olan üç il (Elviye-i Selâse yani Kars, Ardıhan ve Batum Livaları) için gerekirse yeniden halkın serbest oyuna başvurulmasını kabul ederiz.
3. Türkiye ile yapılacak barışa değin ertelenen Batı Trakya'nın hukusal durumunun belirlenmesi de, halkının özgürce açıklayacağı oya göre olmalıdır.
4. İslâm Halifeliğinin ve Yüce Saltanatın merkezi ve Osmanlı Hükümetinin başkenti olan İstanbul kenti ile Marmara Denizinin güvenliği her türlü tehlikeden uzak tutulmalıdır. Bu ilke saklı kalmak koşulu ile, Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının dünya ticaret ve ulaşımına açılması konusunda, bizimle birlikte, öteki tüm Devletlerin oybirliği ile verecekleri karar geçerlidir.
5. Müttefik Devletler ile düşmanları ve onların kimi ortakları arasında yapılan antlaşmalardaki ilkeler çerçevesinde, azınlıkların hakları, komşu ülkelerdeki Müslüman halkların da özdeş haklardan yararlanması umudu ile, bizce de benimsenip güvence altına alınacaktır.
6. Ulusal ve ekonomik gelişmemize olanak bulunması ve daha çağdaş biçimde, düzenli bir yönetimle işlerin yürütülmesini başarmak için, her devlet gibi, bizim de gelişmemiz koşullarının sağlanmasında, bütünüyle bağımsızlığa ve özgürlüğe kavuşmamız ana ilkesi varlık ve geleceğimizin temelidir. bu nedenle siyasal, yargısal, parasal vb. alanlarda gelişmemizi önleyici sınırlamalara [Kapitülasyonlar] karşıyız. Saptanacak borçlarımızın ödenmesi koşulları da bu ilkelere aykırı olmayacaktır.

Misak-i Milli kararları ile, ulusal ve bölünmez bir Türk ülkesinin sınırları çizilmiş, Osmanlı yönetimiyle bağlantının kesildiği tüm dünyaya ilan edilmiştir. Çok uluslu bir imparatorluk yerine, ulusal sınırlara sahip olan ve ulus devlet esasına dayalı

yeni bir ülkenin kurulacağı ortaya konulmuştur<sup>339</sup>. Misak-ı Milli’de belirtilen sınırlar yeni bağımsız Türk devletinin ulusal hudutları olarak kabul edilmiş olup Misak-ı Milli sınırları, milli Kurtuluş Savaşı sonrasında kurulan yeni ulus devletinin milli hudutları olmuştur. Mustafa Kemal, Misak-ı Milli’yi milletin emellerinin kısa programı olarak açıklamıştır<sup>340</sup>. Misak-ı Milli Beyannamesi, Fransız Devrimi sonrası açıklanan “İnsan Hakları Beyannamesi” ile aynı kaynaktan yani ulus prensibinden ilham alınarak hazırlanmış olup her ikisi de milli varlığı mukaddes, parçalanamaz ve el uzatılmaz olarak saymıştır<sup>341</sup>.

### **3.1.4. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Kuruluşu ve Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Rolü**

18 Mart 1920’de son kez toplanan Meclis-i Mebusan, üyelerinden bazılarının işgalcilerce tutuklanarak Malta’ya sürgün edilmesini protesto eden bir kararı oybirliği ile kabul ettikten sonra, süresiz olarak kendini tatil etmiş olup 11 Nisan 1920 tarihinde de padişah tarafından kapatılmıştır<sup>342</sup>. Meclis-i Mebusan’ın süresiz olarak tatil edilmesi ve daha sonra kapatılması üzerine Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal, 17 Mart günü hazırladığı ve Ankara’da bir kurucu meclis toplanması kararını içeren metni Kolordu Komutanlarına gönderip onların onayını almış ve 19 Mart günü yayınladığı bir bildiri ile olağanüstü yetkiye sahip bir meclisin kurulması kararını bütün Anadolu’ya yayınlarak, ulusu yeni bir seçime çağırmıştır<sup>343</sup>. Bildiri bütün illere, bağımsız sancaklara, Kolordulara, Nazilli’de Albay Refet Bey’e, Ankara’da 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa’ya, Bursa’da Albay Bekir Sami Bey’e, Balıkesir’de Albay Kazım Özalp Bey’e gönderilmiş olup şu şekildedir<sup>344</sup>:

“Allah’ın yardımıyla Nisan ayının 23. (Cuma) günü Büyük Millet Meclisi açılarak çalışmaya başlayacağından o günden sonra bütün sivil ve askeri makamların ve bütün ulusun başvuracağı en yüce kat, adı geçen meclis olacaktır”.

<sup>339</sup>Ay, a.g.e., s.42.

<sup>340</sup>Çeçen, a.g.e., s.103-104.

<sup>341</sup>Ağaoğlu, a.g.e., s.9.

<sup>342</sup>Akbal - Hacıfettahoğlu, a.g.e., s.155.

<sup>343</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk**, s.294.

<sup>344</sup>Kili, a.g.e., s.69.

10 Nisan 1920'den itibaren milletvekilleri Ankara'ya gelmeye başlamış olup 23 Nisan 1920 Cuma günü Ankara'ya ulaşmayı başaran 115 milletvekilinin katılımıyla Hacı Bayram Camii'nde kılınan Cuma namazı sonrasında yeni seçilen ve İstanbul'dan gelen milletvekilleri salondaki yerlerini aldıktan sonra ilk oturum saat 13:45'te en yaşlı üye Sinop Mebusu Şerif Bey'in başkanlığında açılmıştır<sup>345</sup>. Mustafa Kemal Paşa, geçici başkanın okuması için hazırladığı açılış konuşmasında, İstanbul'un işgaliyle Halifelik makamının ve hükümetin bağımsızlığının ortadan kaldırıldığını belirterek, "Türk ulusunun kendi geleceğinin sorumluluğunu üstlendiğini ve yönetmeye başladığını bütün cihana ilan" etmiştir<sup>346</sup>. Mustafa Kemal konuşmasında Meclis'in çalışmalarında uygulanacak temel ilkeleri saydıktan sonra yeni kurulacak hükümetin niteliğini "ulusal egemenlik temeline dayanan halk hükümeti" şeklinde ifade etmiştir<sup>347</sup>. Bu tanım ve ulusal egemenlik kavramları kurtuluş sonrasında ulus devlet temeline dayanan bir Cumhuriyet rejiminin habercisi niteliğindedir. Ulusal Kurtuluş davasına atılan Türk milletini, istiklal için hesapsız bir fedakârlığı göze alan bir ruhsal durum sarmış olup bu ruhsal duruma "Kuvay-ı Milliye Ruhu" denilmiştir. Kuvay-ı Milliye Ruhunun kendini gösterdiği en büyük sahne ise TBMM olmuştur<sup>348</sup>. TBMM, 23 Nisan 1920'de açıldıktan bir gün sonra yapılan toplantıda, devletin ve rejiminin temelini oluşturan 24 Nisan 1920 tarihli şu kararları almıştır<sup>349</sup>:

Madde 3- Mecliste toplanan millet iradesini, bilfiil vatanın kaderine el koymuş olarak tanımak temel ilkedir. TBMM'nin üstünde hiçbir kuvvet yoktur.

Madde 4- Yasama ve yürütme yetkileri TBMM'de toplanmıştır. Meclisten seçilecek ve vekalet verilecek birer kurul, hükümet işlerini görür. Meclis Başkanı da bu kurulun başkanıdır."

Milli Meclis'in aldığı ilk kararlardan biri, millet iradesinin devletin yapısına yansıtılmasıyla ilgili olmuş olup, saltanatla yönetilen Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra millet iradesinin egemen olacağı bir devlet yapılanmasına geçildiği açıkça ilan edilmiştir. TBMM, öncelikle kendi aralarından bir "Kuvve-i İcrai-ye" (yürütme gücü)

---

<sup>345</sup>Akbal, a.g.e., s. 167.

<sup>346</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk**, s.301.

<sup>347</sup>Atatürk, a.g.e., s.589.

<sup>348</sup>Ağaoğlu, a.g.e., s.12.

<sup>349</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk**, s.303.

oluşturulmasına karar vermiş ve 2 Mayıs 1920 tarihinde toplam 11 kişiden oluşan İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) oluşturulmuştur. Oluşturulan bu heyet, TBMM tarafından tek tek salt çoğunluk usulüyle seçilmiş ve aynı zamanda Genelkurmay işlerini de yürütmekle görevlendirilmiştir<sup>350</sup>. Kuvvetler Birliği esasına dayanan Meclis Hükümeti sistemi Cumhuriyet'in ilanına kadar ülke yönetimini sağlamıştır.

TBMM bir yandan da merkezi otoriteye karşı yapılan ayaklanmalarla uğraşmış olup bu ayaklanmaları bastırmak için 29 Nisan 1920'de 2 Numaralı Kararı ile Hıyanet-i Vataniye Kanunu çıkarılmış, 11 Eylül 1920 tarihinde de İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur<sup>351</sup>. İstiklal Mahkemeleri bir yandan isyancılar, diğer yandan da asker kaçaklarını yargılayarak adeta birer devrim mahkemesi gibi çalışmıştır. TBMM, vatanın düşman işgalinden kurtarılması için düzenli bir ordunun kurulması amacıyla bir nevi envanter çalışması yürütmüş olup Mondros mütarekesi sonrası işgalci devletlere teslim edilmeyen asker, silah ve diğer teçhizatın dökümü yapmıştır<sup>352</sup>. Kurtuluş Savaşı hazırlıkları Meclis, ordu ve milleti aynı kutsal amaç uğrunda birleştirmiştir. Bu gönüllü birleşmede ordu, halka ulaşmada ve harekete geçirmede etkin rol oynamıştır.

Kurucu Meclis olarak çalışan TBMM'de siyasal açıdan çok seslilik egemen olup toplumun farklı kesimlerinden gelmiş olan milletvekilleri aynı kutsal amaç uğrunda her türlü yokluğa karşın ahenkle çalışmışlardır. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu 1920-1923 yılları arasında görev yapan İlk TBMM'de "Milletvekillerinin kılık kıyafetleri değişik ve renk renk, öğrenimlerine ve yetişme ortamlarına göre düşünce yöntemleri değişik, ama gönülleri ve amaçları birdi." diyerek Ankara'daki siyasal çeşitliliğe dikkat çekmiştir<sup>353</sup>. İlk meclise seçilen 376 milletvekilinden 76'sı asker olup, asker kökenli vekiller gerek Kurtuluş Mücadelesinde gerekse yasama faaliyetleri önemli faydalar sağlamışlardır<sup>354</sup>. Kurtuluş Savaşı yıllarındaki Ordu-Siyaset ilişkisi en iyi şekilde I. TBMM'nin çıkardığı kanunlarda görülmekte olup, 2 Mayıs 1920 tarih ve 3 sayılı TBMM İcra Vekillerinin Seçilmesine Dair Kanun ile Genelkurmay

---

<sup>350</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.69.

<sup>351</sup>Atatürk, a.g.e., s.593.

<sup>352</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.69.

<sup>353</sup>Serdar Şen, **Silahlı Kuvvetler ve Modernizm**, Su Yayınları, İstanbul, 2010, s.14.

<sup>354</sup>Kili, a.g.e., s.71.

Vekaleti'nin işlerini görmek üzere ayrı bir bakanlık kurulmuştur. Savaşı daha iyi ve tutarlı bir şekilde yürütebilmek, siyasal ve askeri organlar arasında ortaya çıkabilecek uyumsuzlukları en aza indirebilmek amacıyla, Genelkurmay Vekaleti, doğrudan TBMM'ye karşı sorumlu tutulmuş olup bu düzenleme ile aynı zamanda İttihat ve Terakki döneminde yaşanan fiili askeri diktatörlüğün bir daha ortaya çıkmaması ve TBMM'nin, Ordu üzerinde denetimini tam olarak kurması da amaçlanmıştır<sup>355</sup>. Vatanın kurtuluşuna kadar siyasal gücü elinde tutmaya kararlı olan Meclis, Kurtuluş Savaşı sayesinde yeniden doğan halkın ulus olarak algılanması sağlamış ve bu olgunun da resmen temsilcisi olmuştur. Bütün güçlerin bir araya gelmesinde ve giderek bir ulus olarak hareket etmesinde, I. TBMM'nin oldukça önemli rolü vardır<sup>356</sup>. Milli meclis ve ordu, bu zorlu sürecin yürütülmesinde elbirliği ile çalışmışlardır.

### **3.1.5. Kurtuluş Savaşı Döneminde Ulus Devlet Kurma Hareketleri ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Rolü**

TBMM Hükümeti vatanın kurtuluşu için çalışmalar yürütürken, İstanbul Hükümeti 10 Ağustos 1920'de Sevr Barış Antlaşması'nı imzalayarak bir anlamda fiili olarak varlığını sona erdirmiştir. Bu antlaşma Türk milletine yaşama hakkını tanımayan bir antlaşma olarak nitelendirilmiştir<sup>357</sup>. Kapatılmış olan Osmanlı Mebusan Meclisi'nin onayından geçmediği için hukuken ölü doğan bu antlaşma, TBMM'de çok sert tepki görmüş olup, 19 Ağustos 1920 tarihinde yapılan toplantıda Sevr'i imzalayanlar vatan haini ilan edilmiştir<sup>358</sup>. İngiltere önderliğindeki İtilaf Devletleri Sevr'i Türk milletine ve TBMM'ye kabul ettirme görevini Yunan Ordusuna vermiş olup, onları her türlü teçhizat ve silahla desteklemiştir. Bu dönemde ulusal hareketin başarılı eylemleri sonunda Sevr ile ilgili planlar kağıt üzerinde kalmıştır. Suna Kili'nin saydığı gibi bu başarılı eylemler askeri strateji açısından beş aşamada gerçekleşmiştir<sup>359</sup>:

---

<sup>355</sup>Metin Öztürk, **Ordu ve Politika**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993,s.51.

<sup>356</sup>Çeçen, a.g.e., s.154.

<sup>357</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.69.

<sup>358</sup>Eroğlu, a.g.e., s.121.

<sup>359</sup>Kili, a.g.e., s.90-91.

1. Öncelikle Doğu'da Ermeni ordusunu ülkeden atarak bu cepheyi rahatlatmak,
2. Güneyde Urfa, Gaziantep, Maraş ve Adana'da, işgallere karşı savaşı gerilla, çete, halk savaşı şeklinde sürdürmek,
3. Düzenli Ordu kurulup, Yunan ordusuna karşı saldırıya geçecek duruma gelinceye kadar Batı cephesinde savunma savaşları yaparak zaman kazanmak,
4. Ulusun tüm olanaklarını iç ve dış yardım ve destekleri sağlayıp, orduları savaşa tam hazır hale getirdikten sonra savaşı bir baskın saldırısı halinde başlatarak Yunan ve diğer işgalci birlikleri yok etmek ve böylece savaşa son vermek,
5. Yunanlılar Anadolu'dan kovuluncaya kadar Trakya bölgesini kendi olanaklarıyla yetinir durumda bırakmak.

Ankara Hükümeti, Düzenli Ordu kurulması çalışmalarına başladıktan sonra hemen Yunanlılar ile mücadele yürütmek üzere 24-25 Haziran 1920'de Ali Fuat Paşa komutasında bir Batı Cephesi oluşturmuştur. 8 Kasım'da bu cephe Batı ve Güney Cephesi olarak ikiye bölünmüş olup eski Komutan Ali Fuat Paşa Moskova'ya büyükelçi olarak tayin edilmiş, Onun yerine Batı Cephesi Komutanlığına İsmet Paşa ve Güney Cephesi Komutanlığına da Refet Paşa getirilmiştir<sup>360</sup>. Sonraki dönemde hızla düzenli ordu büyütülmüş ve çete savaşı yürüten ve disiplinsiz hareketler gösteren Kuvay-ı Milliye birliklerinin de düzenli orduya katılması için çaba gösterilmiştir<sup>361</sup>. İlk iş olarak milli birlik ve amaç birliğinin önünde engel teşkil etmeye başlayan milis kuvvetler yasaklanmış olup 4 Ağustos 1920'de Genelkurmay Başkanlığı, bundan sonra gönüllü birlik kurulmamasını, var olanların da kurulan cephe komutanlıklarına katılmasını istemiştir<sup>362</sup>. Bu bakımdan milis kuvvetlerin kaldırılarak düzenli ordunun kurulması, devletin en temel unsurlarından biri ve egemenliğin göstergesi olan ordunun oluşturulması kapsamında değerlendirilmiş ve önem verilmiştir.

---

<sup>360</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.69.

<sup>361</sup>Akbal - Hacifettahoğlu, a.g.e., s. 172.

<sup>362</sup>Osman Tiftikçi, **Osmanlı'dan Günümüze Ordunun Evrimi**, Sorun Yayınları, İstanbul, 2006, s.45.

TBMM Hükümeti, düzenli ordunun kurulması ve Kurtuluş Savaşı'nın yürütülmesine yönelik çalışmaları yaparken devlet kurma yolundaki adımları atmaya da ihmal etmemiştir. 20 Ocak 1921 tarihinde ilk Anayasa olarak kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu çıkarılmıştır<sup>363</sup>. Oldukça kısa ve çerçeve bir metin olan bu Anayasanın “Egemenlik sınırsız ve koşulsuz olarak ulusundur. Yönetim usulü halkın geleceğini doğrudan doğruya ve eylemli olarak yönetmesi esasına dayanır” şeklindeki birinci maddesi üstü kapalı bir biçimde yeni bir devletin kurulma mücadelesinin verildiğini ve bu devlette egemenliğin padişaha değil millete ait olacağını işaret etmiş olup devamında millet adına bu egemenliği sadece TBMM'nin kullanacağı belirtilmiştir. Anayasa bu şekilde yönetilen devletin adını da TBMM Hükümeti olarak tanıtmıştır<sup>364</sup>. Meclisin açılışından 9 ay sonra yürürlüğe giren anayasa ile egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olduğu tüm dünyaya ilan edilirken, ikinci maddede tüm güçlerin Mecliste toplandığı ve Türk ulusunun devletinin Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından yönetileceği belirtilmiştir. Böylece, milliyetçiliğin esası olan ulus devlet ilkesi, Türkiye Cumhuriyetinin ilk Anayasasında ana ilke olarak yer almıştır<sup>365</sup>.

Kurulan Düzenli Ordu, ilk olarak düzenli orduya katılmayı reddederek TBMM Hükümetine karşı isyan eden Çerkez Ethem ve Demirci Mehmet Efe'ye karşı başarı sağlayarak, isyancıların birliklerini dağıtmıştır<sup>366</sup>. Bu başarı TBMM Hükümeti'nin otoritesini sağlamlaştırırken, merkezi yönetim esasına dayanan Türk Ulus Devletinin kurulumu için önemli bir mihenk taşı olmuştur. Böylece yurt içine ve dışına TBMM Hükümeti'nden ve milli ordudan başka bir gücün varlığının kabul edilemeyeceği ilan edilmiştir. Türk ordusu, 6-10 Ocak 1921 tarihlerinde Eskişehir yakınlarındaki İnönü mevzilerinde, Yunan Ordusunun taarruzlarına karşı büyük başarılar göstererek kendisinden sayı ve teçhizat bakımından üstün konumdaki Yunan ordusunun geri püskürtmüştür. Yunanlılar, 20 Mart'ta ikinci defa saldırıya geçmişler ve İsmet Paşa'nın birlikleri başarılı bir savunma göstererek 31 Mart'a kadar saldırılarını geri püskürterek Yunanlıların Afyon-Bozüyük hattına çekilmelerini sağlamışlardır<sup>367</sup>.

<sup>363</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk**, s.314.

<sup>364</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.70.

<sup>365</sup>Çeçen, a.g.e., s.154.

<sup>366</sup>Eroğlu, a.g.e., s.138.

<sup>367</sup>Akbal - Hacıfettahoğlu, a.g.e., s.172.

Yunan ilerleyişinin İnönü'de durdurulması ülke içinde TBMM'nin otoritesinin güçlenmesini sağlarken, yurt dışında da İtilaf Devletleri'nin Londra'da bir Konferans düzenlemesini ve İstanbul Hükümetiyle birlikte TBMM Hükümeti'ni de konferansa çağrılarını yani diplomatik olarak tanımalarını sağlamıştır<sup>368</sup>. Düzenli Ordu birliklerinin I. ve II. İnönü Savaşları'ndaki bu başarıları Türk Ulus Devletinin kurulumuna giden yolda Meclise, yeni kurulan Milli Orduya ve Türk milletine büyük moral aşlamıştır. Merkezi yönetim ve düzenli orduya yönelik isyanlar son bulurken, halkın orduya ve Milli Meclise olan güveni artmıştır.

İnönü Savaşlarında bozguna uğrayan Yunan Ordusu, Türk Ordusunu kesin olarak mağlup ve imha etmek amacıyla Bursa-Uşak Hattı üzerinde 8 Temmuz 1921 günü taarruza geçmiş olup, önüne gelen bölgeleri hızla ele geçirerek Türk Ordusunun Sakarya Nehri gerisine kadar çekilmesini sağlamıştır. Tarihe Kütahya-Eskişehir Muharebeleri olarak geçen ve 8-25 Temmuz 1921 tarihleri arasında aralıksız devam eden bu savaşlarda ordu yaklaşık 40.000 askerini kaybederek Milli Mücadele'nin en ağır mağlubiyetleri yaşanmıştır<sup>369</sup>. Bozgun Mecliste endişeye yol açmış olup Mustafa Kemal'e karşı muhalefeti de canlandırmıştır. Mustafa Kemal ise asker kökenli milletvekilleri ile cepheye giderek komutanlarla durum değerlendirmesi yapmış ve Ordu, TBMM ve milleti yeniden ulusal kurtuluş yolunda birleştirmeye çalışmıştır.

Mustafa Kemal'in talebi üzerine TBMM, 5 Ağustos 1921 tarihinde çok önemli bir kararın daha altına imza atarak Kurtuluş Savaşı'nın güçlü bir biçimde yürütülmesi için kendi yetkilerinin tamamını oybirliği ile 3 aylığına Mustafa Kemal Paşa'ya devretmiş ve onu Başkomutan olarak ilan etmiştir<sup>370</sup>. Yeniden üniformasını giyerek işe koyulan Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, meclisten aldığı olağanüstü yetkilerle savaş hazırlıklarına başlamıştır. Orduyu Sakarya önlerindeki bir meydan savaşına hazırlarken, ordu ihtiyaçlarının karşılanması için ulusal seferberlik ilan ederek halka üzerine düşen fedakârlıkları yapması yönünde birtakım yükümlülükler getiren

---

<sup>368</sup>Akşin, a.g.e., s.140.

<sup>369</sup>Akbal - Hacıfettahoğlu, a.g.e., s.173-174.

<sup>370</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.70.



“Tekâlifi Milliye Emirleri” yayımlamıştır<sup>371</sup>. Başkomutanlığın geniş yetkilerle Mustafa Kemal Paşa’ya verilmesi; onun orduya güçlü şekilde komuta etmesi sağlanmıştır. Bunun yanında zaman zaman meclisin de üzerine çıkan bu büyük güç, Mustafa Kemal Paşa’nın etkinlik ve iktidarını da güçlendirmiştir.

Türk tarihinde bir dönüm noktası olarak tarihe geçen Sakarya Savaşı, 14 Ağustos'ta Yunan Taarruzu ile başlamış olup Polatlı önlerindeki Sakarya ovasında günlerce süren kanlı çarpışmalar sonunda Başkomutan Mustafa Kemal Paşa’nın “Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır” prensibi ile ifade ettiği savunma taktiğini uygulayarak kendisinden sayı ve silahça oldukça üstün durumdaki Yunan ordusunu durdurarak karşı taarruza geçmiş ve 13 Eylül'de Sakarya'nın doğusunda düşmanı temizleyerek Yunanlıları hezimete uğratmıştır<sup>372</sup>. Sakarya Savaşı sonucunda askeri durum yön değiştirmiş olup geri çekilme ve gerileme durdurularak ileri gidiş başlamıştır<sup>373</sup>. Sakarya Savaşı'nda alınan zafer yüzyıllardır toprak kaybederek geri çekilen Türk milleti için dönüm noktası olmuş ve artık toprak kazanma süreci başlamıştır. Sakarya Zaferi'nin dışta da önemli etkileri olmuş olup bu savaştan sonra Sovyetler, Fransızlar ve İtalyanlar ile anlaşmalar yapılarak yeni Türk Ulus Devletinin sınırları belirlenmeye başlanmıştır. Bu ülkelerin savaştan ve dolayısıyla Anadolu'da işgal ettikleri bölgelerden çekilmesi ve bu dönemde büyük miktarda silah edinilmesi, Anadolu'daki Türk kuvvetlerinin askeri açıdan güçlenmesi ve düzenli bir ordu görünümüne kavuşması sonucunu doğurmuştur<sup>374</sup>. Mustafa Kemal Paşa, kazandığı bu tarihi zaferle liderliğini ve gücünü pekiştirmiş olup TBMM tarafından 19 Eylül 1921'de kendisine Gazilik sıfatı ve Mareşallik unvanı verilmiştir.

Sakarya Savaşı sonrasında Türk Ordusu, kayıplarını gidererek yeniden teşkilatlanmak için hazırlıklara girişmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın cephe gerisinde ve cephede bizzat yönettiği hazırlıkların tamamlanmasıyla birlikte 26 Ağustos 1922 sabahı baskın şeklinde Afyon-Dumlupınar Hattı'nda başlayan Büyük Taarruz, 30 Ağustos günü gerçekleşen Başkomutanlık Meydan Muhaberesi ile büyük bir zaferle

---

<sup>371</sup>Levent Kalyon, **Türkiye'nin Savunma Politikaları Üzerine- Kırmızı Kim?**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s.77.

<sup>372</sup>Öztürk, a.g.e., s.53.

<sup>373</sup>Eroğlu, a.g.e., s.149.

<sup>374</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.70.

sona ermiştir. 9 Eylül'de Türk Orduları İzmir'e girip Yunanlıları denize dökerek Anadolu'yu düşman işgalinden kurtarmış olup böylece Mustafa Kemal'in önderliğindeki asker-sivil siyasi kadronun milletle el ele vermesi sonucu başarıya ulaşılmıştır. Türk milletinin tarihe damga vuran bu büyük zaferi Batılı devletlerin Türk ulusu üzerinde asırlardır süren emellerini boşa çıkarmış olup kendi ulusal egemenliğini, kendi iradesi ve ulusal mücadelesiyle kazanan Türk milletine de hür ve bağımsız bir ulus devlet kazandırmıştır.

Milli Mücadele Hareketi, milletin içinden çıkan TBMM tarafından yürütülmüş olup, bu mücadelede ve askeri zaferin kazanılmasında asker kökenli milletvekillerinin önemli katkıları olmuştur. Hem milletvekili hem de komutan olan Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa, İsmet Paşa, Kazım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Kazım Paşa, Refet Paşa, Fahrettin Paşa, Cafer Tayyar Paşa, İzzettin Paşa ve Cevat Paşa cephede birliklerini başarıyla komuta etmişlerdir<sup>375</sup>. Milli Mücadele, Türk halkının uluslaşma sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Bu sebeple Türkiye'de çağdaş anlamda bir ulus oluşturma ve ona anlam kazandırma, Milli Mücadele hareketi ile birlikte Mustafa Kemal Paşa tarafından gerçekleştirilmeye başlanmıştır.<sup>376</sup>.

### **3.1.6. Saltanatın Kaldırılması ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Rolü**

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması ve 11 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması sonrasında İsviçre'nin Lozan şehrinde gerçekleşecek olan barış görüşmeleri Ankara ve İstanbul arasında son bir çatışma yaşanmasına sebep olmuştur. Osmanlı Sultanının iktidarını ve prestijini yeniden elde etmesi amacıyla İngiltere, Fransa ve İtalya tarafından İstanbul hükümeti de Ankara ile birlikte Lozan'daki Barış görüşmelerine çağrılmıştır<sup>377</sup>. Yabancı devletlerin bu kasıtlı ve çatışma yaratmayı amaçlayan tutumu Lozan'da Türk Devletini kimin temsil edeceği sorununu ortaya çıkarmış olup İstanbul Hükümeti'nin görüşmelere katılma isteğini belirterek Sadrazam

<sup>375</sup>Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi – TBMM II. Dönem**, II. Cilt, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, s.3.

<sup>376</sup>Ay, a.g.e., s.39.

<sup>377</sup>Karpat, a.g.e., s.186.

Tevfik Paşa'nın Ankara Hükümetinden Lozan'da nasıl işbirliği yapılacağını sorması kızgınlığa ve sert tepkilere yol açmıştır<sup>378</sup>.

Sadrazam Tevfik Paşa'nın başvurusu üzerine TBMM'de 30 Ekim 1922 tarihinde özel bir oturum yapılmış olup başvuru Meclis oturumunda okunduğunda tepkilerle karşılanmış ve bazı milletvekilleri İstanbul Hükümeti'nin tutumunun vatana ihanet kabul edilerek o yasaya göre işlem yapılmasını istemişlerdir. Tartışmalar sürerken Sağlık Bakanı Dr. Rıza Nur ve Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Ulaş ile 77 arkadaşları verdikleri önerge ile "Osmanlı İmparatorluğu'nun sona erdiğinin" karar altına alınmasını talep etmişlerdir. Buna karşın başta Albay Selahattin Köseoğlu ve Ziya Hurşit olmak üzere kimi üyeler önergeye karşı çıkarak Padişahlığın kaldırılmaması gerektiğini savunmuşlar, Rauf Orbay ile Refet Paşa ise Mustafa Kemal'e Saltanatın kaldırılmasından yana olmadıklarını açıklamışlardır<sup>379</sup>. Refet Paşa ve Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa ile yaptıkları görüşmede saltanatın devam etmesini isterken, Refet Paşa "Gerçekten bizde Padişahlıktan, Halifelikten başka bir yönetim biçimi olamaz." sözüyle net bir tavır ortaya koymuştur<sup>380</sup>.

Sonunda sorun öneri ile birlikte komisyona havale edilmiş olup komisyondan gelecek karar beklenirken 31 Ekimde Müdafai Hukuk grubunda konu ele alınmıştır. Orada bir konuşma yapan Mustafa Kemal Paşa, İslam ve Türk tarihinden örnekler verip Saltanat sisteminin ömrünü doldurduğunu belirterek kaldırılmasını gerektiğini belirtmiştir<sup>381</sup>. Mustafa Kemal, "Türk ulusunun Osmanlılar tarafından gasp edilmiş olan egemenliğini eline aldığını" düşünmekte olup ona göre "saltanat ve hilafetin birbirinden ayrılması, halifenin emirler üzerinde bir otoriteye sahip olduğu İslamiyetin ilk yıllarının ruhuna daha yakındı"<sup>382</sup>.

---

<sup>378</sup>Öztürk, a.g.e., s.53.

<sup>379</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk**, s.354.

<sup>380</sup>Atatürk, a.g.e., s. 913.

<sup>381</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk**, s.355.

<sup>382</sup>Karpat, a.g.e., s.186.

1 Kasım 1920 günü Meclis oturumundaki tartışmalardan sonra konu ile ilgili önergeler Anayasa, Şeriat ve Adalet Komisyonlarına gönderilmiş olup komisyonların ayrı ayrı toplanıp karar vermeleri çok uzun zaman alacağından Mustafa Kemal'in girişimi ile her üçünün ortak bir toplantı yapmaları kararlaştırılmıştır. Hoca Müfit Efendi'nin Başkanlık ettiği ortak toplantıda özellikle din adamı olan üyeler Saltanat ile Halifeliğin birbirinden ayrılmasının mümkün olamayacağını savunmuşlardır. Bu görüşün giderek taraftar kazandığını ve ön plana çıktığını gören Mustafa Kemal, söz alarak önündeki sıranın üstüne çıkmış ve oldukça sert bir konuşma yapmıştır<sup>383</sup>. Nutuk'ta anlattığı şekliyle konuşmasında<sup>384</sup>:

“Egemenliği hiç kimse hiç kimseye bilim gereğidir diye görüşmeyle, tartışmayla veremez. Egemenlik, güçle, kuvvetle ve zorla alınır. Osmanlıları zorla Türk ulusunun egemenliğine el koymuşlardı. Bu yolsuzluklarını altı yüzyıldan beri sürdürmüşlerdi. Şimdi de Türk ulusu bu saldırganlara artık yeter diyerek ve bunlara karşı ayaklanarak egemenliğini kendi eline almış bulunuyor. Bu bir olup bittir. Söz konusu olan, ulusal egemenliğini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız sorunu değildir. Sorun, olup bitmiş bir gerçeği yasa ile saptamaktan başka bir şey değildir. Bu kesinlikle yapılacaktır. Burada toplananlar, Meclis ve herkes sorunu doğal bulursa sanırım ki uygun olur. Yoksa, yine gerçek, yöntemine göre saptanacaktır; Ama belki bir takım kafalar kesilecektir! İşin bilimsel yönüne gelince, hoca efendilerin üzölmelerine ve kaygılanmalarına hiç yer yoktur. Bu konuda bilimsel açıklamalarda bulunayım.”

diyerek komisyon üyelerine açıkça gözdağı vermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın net ve sert tavrı etkisini göstermiş olup Ankara Milletvekili Mustafa Efendi, “Biz sorunu başka bakımdan ele almıştık, açıklamalarınızdan aydınlandık!” diyerek, artık sorunu ulusal egemenliği etken kılma biçiminde savunulan ilke açısından değerlendireceklerini belirtmiş olup, ortak komisyon, Saltanat ile Halifeliğin birbirinden ayrıldığını ve Saltanat'ın kaldırıldığını içeren iki maddelik bir yasa taslağı hazırlamıştır<sup>385</sup>. Burada uzayan ve çıkmaza doğru giden tartışmalar Mustafa Kemal Paşa'nın ihtilalci kişiliğı sonucu ortaya koyduğu sert ve zorlayıcı müdahalesi ile son bulmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın komisyondaki sert çıkışı milletvekilleri ve bazı komutanlar tarafından ortaya konabilecek muhalefeti de önlemiştir.

<sup>383</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk**, s.355.

<sup>384</sup>Atatürk, a.g.e., s.921.

<sup>385</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk**, s.355-356.

Aynı gün Meclisin ikinci oturumunda TBMM yasayı kabul ederek Saltanatı kaldırmıştır<sup>386</sup>. TBMM, 308 Kanun numaralı kararında, Türk ulusunun Kurtuluş Savaşı ile hem dış düşmanlarına karşı, hem de onlarla birleşip millet aleyhine hareket etmekte olan Saray ve İstanbul Hükümetine karşı mücadeleye atıldığını, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun birinci maddesi ile egemenliği kullanma yetkisini padişahın aldığı ve bu kararıyla aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihe intikal etmiş kabul ettiğinin anlatıldığı bir giriş kısmı ile iki maddelik bir kanun çıkarmıştır. Bu kanunun birinci maddesinde Misak-ı Milli sınırları içerisinde TBMM hükümetinden başka bir şekli hükümetin bulunmadığına ve 16 Mart 1920'den itibaren İstanbul hükümetinin "ebediyen tarihe müntakil" olduğuna vurgu yapılarak Saltanatın kaldırıldığı belirtilmiştir. İkinci maddede ise Halifenin de TBMM tarafından belirleneceği ve bu iş için Osmanlı Hanedanı arasından yeterli olduğuna inanılan birisini görevlendireceği ifade edilmiştir<sup>387</sup>. Saltanatın kaldırılması kararı ile hem saltanatın kaldırılarak tüm yetkililerin TBMM'ye aktarıldığı belirtilmiş hem de hilafet makamı dolaylı olarak milli meclise bağlanmıştır. Bu düzenleme I. Meclisin aldığı en önemli kararlardan birisi olarak tarihe geçmiştir.

### **3.2. Cumhuriyet Döneminde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Rolü**

#### **3.2.1. Cumhuriyetin İlanı ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Rolü**

Modern Türk tarihinin ikinci safhası 1923'te yapılan TBMM seçimlerden sonra başlamış olup, seçimler Mustafa Kemal'e ve onun çağdaşlaşma hedeflerine muhalif olan II. Gruba mensup milletvekillerinin neredeyse tamamını Meclis dışında bırakmıştır<sup>388</sup>. Seçimlerden sonra II. Meclis'in 11 Ağustos 1923 tarihinde toplanıp çalışmalarına başlamasının ardından TBMM'de 23 Ağustos'ta Lozan Barış Antlaşması'nın onaylanması ve 13 Ekim'de Ankara'nın Başkent yapılması gibi çok önemli kararlar alınmış ve iç siyasi çatışmalar yoğunlaşmıştır<sup>389</sup>. Mustafa Kemal Paşa, 10 Mayıs 1921'den beri Meclis içinde örgütlenmiş olan ve I. Grup olarak da bilinen

---

<sup>386</sup>Karpat, a.g.e., s.186.

<sup>387</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.71.

<sup>388</sup>Karpat, a.g.e., s.186.

<sup>389</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.72.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunu, Halk Fırkası adı altında toplayarak siyasi partiye dönüştürmüştür<sup>390</sup>.

Mustafa Kemal Paşa, 22 Eylül 1923'te Alman "Wiener Neue Freie Presse" gazetesini muhabirine bir demeç vererek cumhuriyet kelimesini açıkça dile getirmiş olup demecinde, 1921 Anayasası'nın ulusal egemenliği işaret eden ilk iki maddesini hatırlattıktan sonra "bu iki maddeyi bir kelimedede hulasa etmek kabildir: Cumhuriyet" diyerek Cumhuriyetin ilan sürecini başlatmıştır<sup>391</sup>. Bundan sonra cumhuriyet konusu basında da yoğun olarak konuşulmaya başlanmıştır. 23 Ekim 1923'te 2. Ordu Müfettişliği görevine atanmak isteyen TBMM İkinci Başkanı Ali Fuat Paşa görevinden istifa etmiş, ertesi gün de Fethi Bey Dâhiliye Vekilliği görevinden ayrılmıştır. Boşalan makamlar için yapılan seçimlerde Mustafa Kemal Paşa'nın denetimi altındaki parti yönetiminin desteklediği adaylar Halk Fırkası Meclis Grubu tarafından kabul edilmemiştir. Bunun en çarpıcı örneği TBMM İkinci Başkanlığına Mustafa Kemal Paşa'ya muhalefeti ile bilinen Rauf Bey'in seçilmesi olmuştur<sup>392</sup>.

27 Ekim 1923'te Mustafa Kemal Paşa'nın talebi üzerine mecliste orduyu temsil eden Erkan-ı Harbiye Umumiye Vekili Fevzi Paşa dışındaki İcra Vekilleri Heyetinin tamamı görevden ayrılmış fakat yeni bir heyet oluşturma çabaları sonuçsuz kalmış ve bir siyasi buhran ortaya çıkmıştır. Çünkü meclis içindeki değişik siyasal eğilimli gruplar arasında yaşanan derin anlaşmazlıklar, hiçbir grubun adayının seçilmek için gerekli oyu sağlamasına olanak vermemiştir. Ümit Özdağ'a göre Mustafa Kemal, böylece birkaç gün sonra ilan etmeyi planladığı Cumhuriyete karşı çıkabilecek muhtemel güçleri etkisizleştirmenin ön hazırlığını yapmıştır<sup>393</sup>. Mustafa Kemal'in yeni bir mutlakıyetçi rejime eğilim gösterdiği yönünde ortaya çıkan algı Milli Mücadelenin ilk dönemlerinde Mustafa Kemal'e sıkı sıkıya bağlı olanlar arasında bile hoşnutsuzluk ve muhalefete neden olmuştur<sup>394</sup>. Bunun sonucunda Mustafa Kemal Paşa tarafından bilinçli olarak yaratılan siyasi bunalım daha da derinleşmiştir<sup>395</sup>. İsmet Paşa bu konuda, "Fethi Bey'in karşısında hallolmaz bir hükümet buhranı bulunması

---

<sup>390</sup>Sunay, a.g.e., s.52.

<sup>391</sup>Ahmet Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.63.

<sup>392</sup>Cemil Koçak, **Türkiye Tarihi** (Ed. Sina Akşin), Cilt: 4, Cem Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 133.

<sup>393</sup>Özdağ, a.g.e., s. 44.

<sup>394</sup>Ünsaldı, a.g.e.,s.45.

<sup>395</sup>Koçak, a.g.e., s.133.

ve bunun bir cumhuriyet ilanına varılması Atatürk'ün tasavvuru içindedir. Binaenaleyh cumhuriyetin ilanı için bir tertip yürütüyor.“ diyerek, hükümet bunalımının Mustafa Kemal tarafından bilinçli olarak tasarlanmış bir bunalım olduğunu ifade etmiştir<sup>396</sup>. İnönü'nün bu sözünden de anlaşılacağı üzere aslında uzun zamandır Mustafa Kemal'in aklında olan ve Cumhuriyetin ilanı fikri planlı bir şekilde hayata geçirilmiştir.

28 Ekim akşamı Çankaya'da, Kemalettin Sami, Halit Paşa, Kazım Paşa, İsmet Paşa, Fethi Bey, Rize Milletvekili Fuat ve Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey'in yer aldığı yemekli toplantıda Mustafa Kemal Paşa ertesi gün Cumhuriyetin ilân edileceği kararını açıklamıştır<sup>397</sup>. Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'nın öncülüğünde anayasaya “Türkiye Devleti'nin şekli hükümeti Cumhuriyettir.” hükmünün konulması için yasa önerisi hazırlanmış, 29 Ekim 1923'de toplanan Halk Fırkası Meclis Grubu'nda yasa önerisi kabul edilmiştir. TBMM'de aynı gün yapılan toplantıda Cumhuriyetin ilan edilmesi önerisi 158 kabul oyu ile kabul edilmiş olup hemen ardından yapılan seçimde Mustafa Kemal Paşa, 158 milletvekilinin oyunu alarak Cumhurbaşkanı seçilmiştir<sup>398</sup>. Bundan sonra Anayasaya göre, TBMM'nin Cumhurbaşkanı'nı kendi içinden bir seçim dönemi için seçmesi, Cumhurbaşkanı'nın TBMM üyeleri arasından bir Başvekil ataması ve Başvekilin de hükümet üyelerini yine meclis üyelerinden seçerek, hükümeti önce Cumhurbaşkanı'nın sonra TBMM'nin onayına sunması kararlaştırılmıştır<sup>399</sup>. 30 Ekim günü Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'yı Başvekilliğe atamış ve Cumhuriyet hükümeti ilan edilmiştir. İsmet Paşa'nın kurduğu kabine meclisten güvenoyu alınca bir hafta süren hükümet buhranı da böylece sona ermiştir. Kemal Karpat'a göre, Cumhuriyet rejiminin kurulması, ulusal egemenlik ilkesi ve ulus devlet fikrinin beklenen bir sonucu olarak gerçekleşmiştir<sup>400</sup>.

Cumhuriyet rejiminin, kendilerine danışılmadan, nihai onayları alınmadan ve haber dahi verilmeden ilan edilmesi “Milli Mücadele Beşleri” olarak nitelenen Komutanlardan Mustafa Kemal Paşa dışındaki Ali Fuat Paşa, Kazım Karabekir Paşa,

---

<sup>396</sup>İsmet İnönü, **Hatıralar**, II. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987, s.175.

<sup>397</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.73.

<sup>398</sup>Turan **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk**, s.390.

<sup>399</sup>Koçak, a.g.e., s. 134.

<sup>400</sup>Karpat a.g.e., s.187.

Refet Bele Paşa ve Rauf Bey’i oldukça kırmış ve kızdırmıştır<sup>401</sup>. Ordu içinde etkin ve güçlü bir komutan olan Kurtuluş Savaşı kahramanı Kazım Karabekir Paşa, Cumhuriyetin ilanını Trabzon’da atılan top atışlarının nedenini, Trabzon Mevkii Komutanı Kâzım (Orbay) Paşa’ya sorunca öğrenmiştir. Milli mücadelenin diğer önemli komutanları olan Ali Fuat Paşa, Refet Paşa ve Rauf Bey ise İstanbul’da oldukları bir zamanda Cumhuriyet ilanını öğrenmişlerdir<sup>402</sup>. Rauf Bey, 1 Kasım tarihinde Vakit ve Tevhid-i Efkar gazetelerine verdiği demeçte Cumhuriyetin zamansız ve acele olarak ilan edildiğini ileri sürmüştür<sup>403</sup>. Mustafa Kemal Paşa ve Başbakanlığa atanan İsmet İnönü’ye birer kutlama telgrafı çektikten sonra Trabzon’dan İstanbul’a geçen Kazım Karabekir Paşa’yı, Refet Paşa ile Rauf Bey karşılamış olup Karabekir Paşa, gazetecilere verdiği demeçte saltanat ve Hilafet makamına geçmek isteği engellenen Mustafa Kemal Paşa’nın şimdi aceleyle Cumhurbaşkanı olmaya kalktığını öne sürerek şunları söylemiştir<sup>404</sup>:

“ İstiklal savaşında birinci derecede vazife görmüş arkadaşlar dahi, sabahleyin top sesleriyle uyandıktan sonra Cumhuriyet’in ilanını öğrenmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa, Hilafet ve Saltanat makamına geçmesinin arkadaşları tarafından önlendiğini görünce, Cumhurbaşkanlığına da engel olacakları endişesiyle eski arkadaşlarını Cumhuriyet aleyhtarı ve Padişah taraftarı göstermiştir.”

Cumhuriyet’in ilanının hemen öncesinde Kâzım Karabekir Paşa, merkezi Ankara’da fakat görev yeri İstanbul’da olan 1. Ordu Müfettişliğine, 21 Ekim 1923’te Ali Fuat Paşa 2.Ordu Müfettişliği’ne, Cevat Paşa ise 3. Ordu Müfettişliği’ne atanmışlardır<sup>405</sup>. Mustafa Kemal Paşa, komutanların görevlerine başlamalarından hemen sonra Cumhuriyetin ilan edilmesini sağlayarak, komutanların yeni görevlerinde başlarına geçtikleri ordu birlikleri ile temasa geçip kendisine ve Cumhuriyet rejimine karşı muhtemel bir direniş göstermeleri imkânını ortadan kaldırmıştır. Burada üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da Kazım Karabekir Paşa’nın 1. Ordu Müfettişliğine atanması olmuştur. I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı dönemlerinde komutanı olduğu ve pek çok zafer elde ettiği 3. Ordu Müfettişliği’ne Kazım Karabekir Paşa yerine, Mustafa Kemal Paşa’ya karşı bir muhalefete giremeyecek ve orduda

<sup>401</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk**, s.393.

<sup>402</sup>Özdağ, a.g.e., s. 46.

<sup>403</sup>Demirel, a.g.e., s.64.

<sup>404</sup>Şerafettin Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk**, s.395.

<sup>405</sup>**Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri**, Genelkurmay Harp Tarihi Yayınları, 1972, s.154.



tabanı olmayan Cevat Paşa'nın atanması, Mustafa Kemal'in ordunun yüksek komuta heyetini bilinçli olarak şekillendirmesinin bir sonucudur<sup>406</sup>.

Mustafa Kemal Paşa'nın ulus devlet kurma fikri ve Cumhuriyetin ilanını Milli Mücadelenin önemli komutanlarından gizli yürütmesinde, onların Saltanat ve Halife'ye bağlılıkları nedeniyle ulus devlet fikrine uzak durmalarının etkili olduğu söylenebilir. Komutanların bu kırgınlık ve kızgınlığı, muhalefetin tek umudu olarak görülerek ileride Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın (TCF) lider kadrosunu oluşturmalarının da temelini oluşturmuştur.

### 3.2.2. Ordu Mensubu Subay-Vekillerin TBMM'den Uzaklaştırılması

Milli Mücadelenin başlatılması ve yürütülmesinde en önemli ve hayati adımlar ordu mensubu subaylar tarafından atılmış olup askerlerin ortaya koyduğu irade ve organizasyon gücü Kurtuluş Savaşı'nın tüm zorluk ve yokluklara karşı ortaya çıkmasını sağlamıştır. 1921 Anayasası ve Seçim Kanununa göre, askerler aynı zamanda milletvekili olabildiklerinden, Kurtuluş Savaşı sırasında görüş ayrılıklarını en aza indirmek ve ordunun da içinde olduğu etkin bir yönetim sağlamak amacıyla komutanlar aynı zamanda milletvekilliği görevlerini sürdürmüşlerdir. Savaş kazanıldıktan sonra da pek çok komutan milletvekilliğine devam etmiştir<sup>407</sup>. Gerçekten de Kurtuluş Savaşı sırasında belirsizlik, dağınıklık ve yokluklara rağmen siyasi ve askeri açıdan güçlü ve etkin bir yönetimin sağlanması, savaş sonrasında da birçok tarihi kararın güçlü ve etkili bir muhalefetin varlığına rağmen alınabilmesi, Mustafa Kemal'in başını çektiği asker kökenli milletvekilleri ve TSK'nın bu komutanlar sayesinde hissedilen gücü sayesinde mümkün olmuştur. 370 civarında milletvekilinden oluşan ilk meclisin 53 üyesi ordu mensubu subaylardan oluşurken benzer durum ikinci mecliste de görülmüştür. Bu subay-mebusların içinde Kurtuluş Savaşı yıllarında ise ordu komutanlıkları, bakanlık hatta başbakanlık yapmış olan: İsmet Paşa, Fevzi Çakmak Paşa, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa ön plana çıkmıştır. Bu komutanlardan İsmet ve Fevzi Çakmak Paşalar, Mustafa Kemal Paşa'ya tam bir bağlılıkla destek verirken; Ali Fuat Paşa, Refet Paşa ve Kazım Karabekir Paşa

<sup>406</sup>Özdağ, a.g.e., s. 47-48.

<sup>407</sup>Öztürk, a.g.e, s.57.

öncelikle siyasi konular ve Mustafa Kemal Paşa'nın giderek güçlenen liderliği ve yönetim tarzı olmak üzere pek çok konuda onunla ayrılığa düşmüşlerdir.

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması ve zorunlulukların ortadan kalkması üzerine Ordu ve Komutanların siyasetin dışına çekilmesi düşüncesi Mustafa Kemal Paşa ve çevresinde ağırlık kazanmıştır<sup>408</sup>. I.TBMM'de ve Cumhuriyetin ilk döneminde siyasi ve askeri kişilikleri bir arada bulunan çok sayıda milletvekili varken, zamanla Mustafa Kemal'le Milli Mücadele'nin önde gelen paşaları arasında anlaşmazlık çıkınca, bazı Paşaların Mustafa Kemal'e karşı muhalefete başlaması üzerine Mustafa Kemal, yeni rejimin güvenliği için orduyu siyasetten uzak tutmaya karar vermiştir. Bu kararında Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla tamamlanmasının ardından yeni kurulacak devlette mücadelenin lider kadrosu arasında ortaya çıkması beklenen iktidar mücadelesi de önemli rol oynamıştır. Mustafa Kemal Paşa, subaylık ve milletvekilliğinin aynı kişide birleşmesinin sakıncalı olduğunu düşünerek askerlikle siyasetin birbirinden ayrılmasını talep etmiştir. Mecliste kendisine karşı oluşacak muhalefetin subay-mebusların çevresinde toplanarak, muhalefetin ordu tabanına yayılmasını ve böylece ordunun kendi denetimi dışına çıkmasını engellemek amacıyla orduda bulunan subay-mebusların meclis çalışmalarına katılmasını istememiş ve bu konuda bazı hukuki düzenlemelerin yapılmasını sağlamıştır<sup>409</sup>. Mustafa Kemal'in bu kararı almasındaki esas amacın kendisine karşı ortaya çıkabilecek muhalefetin devletin en güçlü ve etkili kurumu olan ordu içerisinde ortaya çıkmasını önlemek olduğu sonraki yıllarda gerçekleşen uygulamalarda açıkça görülmüştür.

Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğine muhalefet eden komutanların ordudan tasfiyesi amacıyla 19 Aralık 1923 tarih ve 385 sayılı "Türkiye Büyük Millet Meclisine intihap edilen ve edilecek olan bilumum mensubunu askeriyenin tabi olacakları şerait hakkında kanun" çıkarılmıştır. Kanunla bir sonraki seçimde TBMM'ye seçilecek olan general ve subayların ordudan 10 gün içinde ayrılmaları hükmü getirilmiştir<sup>410</sup>. Bu kanunla mevcut durumda subay-milletvekili olanlar için hak kaybı olmaması düşüncesiyle milletvekilliği ve subaylığın aynı kişide birleşmesini engellenmemiş fakat orduda bulunan subay-mebusların hiçbir şekilde meclis çalışmalarına

<sup>408</sup>Turan, *Türk Devrim Tarihi – III. Kitap - I. Bölüm*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005, s.91.

<sup>409</sup>Özdağ, a.g.e., s.48.

<sup>410</sup>Serdar Şen, *Silahlı Kuvvetler ve Modernizm*, s.15.

katılamayacağı hükmü getirilmiştir<sup>411</sup>. Ekim 1923'te savaş sonrası terhis edilen Ordunun 3 Müfettişlik ve 9 Kolordu şeklinde yeniden örgütlenmesi ile Ali Fuat Paşa ve Kazım Karabekir Paşa'nın Ordu Müfettişliklerine atanmaları ile Ankara'dan uzaklaştırılmaları, hükümetin ordu üzerindeki denetimi yeniden sağlamasına ve Mustafa Kemal Paşa'nın en önemli rakiplerinin meclis ve ulus devletin başkentinden uzaklaştırılmalarını sağlamıştır<sup>412</sup>. Hükümetin ordu ve komutanların siyasetle ilişkisi konusundaki politikasında meydana gelen bu esaslı değişiklik sonucunda Ali Fuat Paşa, Kazım Karabekir Paşa, Refet Bele Paşa gibi Milli Mücadele'nin lider kadrosunda bulunan ve Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'ya muhalefet eden komutanlar TBMM çalışmalarından ve siyaset sahnesinden uzaklaştırılmışlardır. Kendisine muhalefet edebilecek ve rekabet içine girebilecek güçlü komutanların meclisten uzaklaştırılması ulus devlet kurulum sürecinde Mustafa Kemal Paşa'ya geniş bir hareket alanı sağlamıştır.

### **3.2.3. Halifeliğin Kaldırılması ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Rolü**

Öncelikle Saltanatın kaldırılması ardından da Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra Meclis içindeki muhafazakâr milletvekilleri Halife Abdülmecid Efendi etrafında toplanmaya başlamışlardır<sup>413</sup>. Eski düzene özlem duyanların Halife etrafındaki toplanmaları, Cumhuriyet rejimine ve Türk Ulus Devletinin kurulum sürecine muhalefetin de adresi olmaya başlamıştır. Ülkenin geleneksel dini temelleri yerinde durduğu ve bunların sembolü olan hilafet makamı konumunu koruduğu sürece çağdaş bir ulus devlet kurulması mümkün değildir<sup>414</sup>. Ulus devlet rejimini kökleştirebilmek ve yeni rejimin tam anlamıyla tesis edilebilmesinin önünü açabilmek için bir sonraki aşama olarak Hilafet makamının kaldırılması düşünülmüştür. Muhafazakâr ve muhalif kesimlerin Halife ile olan yakın ilişkileri, Halifenin yeni rejim içerisindeki yerini benimsememesi, bu kurumu ortadan kaldırmayı amaçlayan Mustafa Kemal Paşa'yı üniversite ve basın ile temas kurarak Hilafetin kaldırılması halinde alacakları tavrı belirlemek için çalışmaya itmiştir<sup>415</sup>. Bunun yanı sıra Rauf Bey'in, Adnan Bey ve

---

<sup>411</sup>Özdağ, a.g.e., s.48.

<sup>412</sup>William Hale, **Türkiye'de Ordu ve Siyaset**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014, s.108-110.

<sup>413</sup>Öztürk, a.g.e., s.56.

<sup>414</sup>Karpat, a.g.e., s.187.

<sup>415</sup>Özdağ, a.g.e., s.48.

Refet Paşa ile birlikte Halife Abdülmecid Efendi'yi ziyaret etmesi Halk Fırkası Meclis Grubu'nda çeşitli tepkilere yol açmıştır<sup>416</sup>. Başvekil İsmet Paşa, TBMM'de yaptığı bir konuşmada Halifeyi çok sert bir dille tehdit etmiş böylece ulus devletinin, saltanattan sonra hilafeti de Osmanlı Hanedanının elinden alacağını işaretlerini vermiştir<sup>417</sup>.

Hilafetin Meclis tarafından kaldırılmasının güçlüğüne gören Mustafa Kemal, 15-20 Şubat 1924 tarihleri arasında İzmir'de düzenlenen ve bütün üst düzey komutanların katıldığı Harp Oyunlarında, Halifeliği kaldırma kararını TSK'nın onayına sunmuştur<sup>418</sup>. Harp Oyunlarına Başvekil İsmet Paşa, Milli Müdafaa Vekili Kazım Paşa, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekili Feyzi Paşa, 1. Ordu Müfettişi Kazım Karabekir Paşa, 2. Ordu Müfettişi Ali Fuat Paşa, 3. Ordu Müfettişi Cevat Paşa, 1. Kolordu Komutanı İzzettin Paşa, 2. Kolordu Komutanı Ali Paşa, 3. Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa, 4. Kolordu Komutanı Kemalettin Paşa, 5. Kolordu Komutanı Fahrettin Paşa, 6. Kolordu Komutanı Ali Hikmet Paşa, 7. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa, 8. Kolordu Komutanı Asım Paşa ve 9. Kolordu Komutanı Ali Sait Paşa katılmıştır<sup>419</sup>. Mustafa Kemal Paşa ve Hükümetin önerisi, TSK'nın Yüksek Komuta Heyetini oluşturan komutanlar tarafından kabul edilmiş ve ordunun desteği ile İzmir'de alınan bu karar derhal meclis gündemine getirmiştir<sup>420</sup>.

3 Mart 1924 tarihinde Şeyh Saffet Efendi ve 50 kadar mebusun verdiği önerge ile Halifelik kaldırılmış ve Halife Abdülmecid Efendi ile Osmanlı ailesinin üyelerinin tamamı sürgüne gönderilmiştir. Böylece Cumhuriyete karşı en güçlü siyasal seçenek gözyle bakılan Hilafet makamına son verilerek en büyük siyasi rakip tasfiye edilmiştir<sup>421</sup>. Hilafetin kaldırılmasını Şeriyeye ve Evkaf Vekâleti'nin kaldırılması, dini esaslara göre yargılama yapan şeriat mahkemelerine son verilmesi ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu yani eğitimde birliğin sağlanması takip etmiştir. Böylece yargı fonksiyonu modern ve ulusal hukuku uygulayan bağımsız mahkemelere, eğitim ise bütünüyle Milli Eğitim Vekâleti'ne devredilerek toplumu ve devleti yüzyıllardır yöneten geleneksel ve teokratik kurumlar tasfiye edilerek ulusal ve modern bir

---

<sup>416</sup>Koçak, a.g.e., s.134-135.

<sup>417</sup>Özdağ, a.g.e., s.48-49.

<sup>418</sup>Öztürk, a.g.e., s.56.

<sup>419</sup>Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1981, s. 86.

<sup>420</sup>Öztürk, a.g.e., s.56.

<sup>421</sup>Koçak, a.g.e., s.136.

yönetim anlayışı ve yaşam tarzının yolu açılmıştır<sup>422</sup>. Ulus devletinin kurulmasında ve ulus bilincinin oluşturulmasında oldukça önemli olan milli eğitim sisteminin kurulabilmesi Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile sağlanmış olup, Cumhuriyet kuşaklarının çağdaş ve ulusal bir eğitimle yetiştirilmeleri ulusal kültür birliğinin gerçekleştirilmesi için gerekli ortamı hazırlamıştır<sup>423</sup>.

Özdağ, hilafetin kaldırılmasındaki asıl nedenin bir ulus devlet kurmayı amaçlayan devrimci bir rejimin, ulus devlete zarar verebilecek ve saltanata geleneksel olarak sadık çevrelerin etrafında toplanılacak bir güç odağını temsil eden Osmanlı Hanedanı merkezli hilafeti kaldırmak istemesi olduğunu söylemiştir<sup>424</sup>. Öztürk, Osmanlı Devleti'nin son kalıntıları ve Cumhuriyetin geleceği bakımından tehlikeli hale gelmiş olan Halifeliğin, Mustafa Kemal'in ordunun desteğindeki girişimleri sonucu tarihe karıştığını ve çağdaşlaşmayı engelleyen önemli bir etkenin ortadan kaldırıldığına işaret etmektedir<sup>425</sup>. Ulus devlet kurma sürecini yaşayan Türkiye Cumhuriyeti Halifelik kurumunu yönetimde ikilik doğuracağı gerekçesiyle içinde tutmamıştır. Tekin'e göre bu önemli bir gerekçedir ve ulus devletleşme olgusu düşünüldüğünde yerinde bir uygulamadır<sup>426</sup>.

Ulus devletinin güçlü bir şekilde yerleştirilmesi yolunda önemli adımlardan olan Halifeliğin kaldırılmasında ordunun etkisi ve oluşabilecek muhalefete karşı ortaya koyduğu net tavır dikkat çekicidir. TSK ve onun iradesini temsil eden komutanlar gerek kendi içerisinde gerekse kamuoyu önünde hilafetin kaldırılması konusunda fikir birliği içerisinde olmuşlardır. Ordu ve Mustafa Kemal Paşa'ya diğer konularda muhalefet etmeye başlayan Milli Mücadele'nin önemli komutanları Hilafetin kaldırılması konusunda Mustafa Kemal Paşa'ya tam ve güçlü bir destek vererek halk içinde ve Meclis'te tepkilerin ortaya çıkmasını önlemişlerdir.

---

<sup>422</sup>Karpat, a.g.e., s.187.

<sup>423</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk**, s.417.

<sup>424</sup>Özdağ, a.g.e., s.48.

<sup>425</sup>Öztürk, a.g.e., s.56.

<sup>426</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.77.

### 3.2.4. Milli Mücadele Paşaları'nın Siyaset ve Yönetimde Etkin Olma Mücadelesi ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Tutumu

TSK'yı Türk Ulus Devleti kurulum sürecinin destekleyici gücü haline getirme ve orduya egemen olma kavgası, 1924 yılında oldukça ön plana çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa, yeni rejimin kurumsallaştırılması sürecinde her kararını yerine getirecek bir kadro ile çalışmayı tercih etmiş olup böyle bir kadro ise kendi güçleri ve etkinlikleri olmayan, siyasi varlık ve etkinliklerini Mustafa Kemal Paşa'ya bağlayan Kılıç Ali, Ali Çetinkaya, Recep Peker, Yunus Nadi gibi Kurtuluş Savaşı'nın lider kadrosu içinde olmayan kişilerden oluşmuştur<sup>427</sup>. Mustafa Kemal Paşa'nın etrafına toplanan bu grubun öne çıkmaya başlamasıyla kendilerinin dışlandığını hisseden ve Milli Mücadele'de aldıkları sorumluluğa layık görevlerden uzak tutulmaları ile ordu üzerindeki hareket alanlarının daraltılmasına içerleyen Kurtuluş Savaşı'nın önemli komutanları, Mustafa Kemal'e ve bazı uygulamalarına muhalefet etmeye başlamışlardır<sup>428</sup>. Bu muhalefetin ortaya çıkmasında yeni rejimin otoriter bir yapıya doğru gidişinin yanı sıra Kurtuluş Savaşı'nı birlikte kazandıklarını düşünen komutanların bu başarıdan yeni devletin yönetiminde istedikleri payı elde etmeyi amaçlamalarının da etkisi olmuştur.

TBMM çalışmalarına devam ederken, devlet yönetiminde asıl kararların TSK tarafından alınacağını düşünen komutanlar Ali Fuat, Kazım Karabekir ve Refet Paşalar ile Mustafa Kemal Paşa arasında ordu üzerinde egemenliği ele geçirme mücadelesi başlamıştır<sup>429</sup>. Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta bu mücadeleyi "Paşalar Komplosu" olarak adlandırarak şöyle anlatmaktadır<sup>430</sup>:

"Efendiler, bir komplo karşısında bulunduğumuzda hiç duraksamadım. Bir yıldan beri, yani Rauf Bey'in Bakanlar Kurulu Başkanlığından çekildiğinden beri, Rauf Bey ile Kazım Karabekir Paşa ve başkaları arasında bir düzen düşünülmüştür. Bunda başarı sağlayabilmek için orduyu ele almak gerekli görülmüştür. Bu amaçla Karabekir Paşa Birinci Ordu Müfettişliğine atandıktan sonra eskiden komutanlık yaptığı bölge olan Doğu illerini dolaşırken Ali Fuat Paşa da siyaseti sevmediğini ve yaşamını askerlik görevine adanmak istediğini ileri sürdü ve terfi ederek İkinci Ordu Müfettişliği'ne gitti.

<sup>427</sup>Özdağ, a.g.e., s.54.

<sup>428</sup>Sunay, a.g.e., s.54.

<sup>429</sup>Özdağ, a.g.e., s.52.

<sup>430</sup>Atatürk, a.g.e., s.1137-1139.

Üçüncü Ordu Müfettişi olan Cafer Tayyar Paşa'nın da bu düzende kendilerine katılabileceğini umdular. Bir yıl ordular üzerinde kendi görüşlerine göre çalıştılar ve kendilerince orduları kazandıklarını sandılar. Kimi komutanları kendileriyle birlik olmaya çekmeye çalıştılar. Eyleme siyaset yolundan geçeceklerdi. Bunun için uygun ve zaman ve fırsatı bekliyorlardı. Siyasi alanda ve ordudaki hazırlıklarını yeterli görüyorlardı. Rauf Bey eski İkinci Grup milletvekilleri aracılığıyla bütün yurttaki halkı bize karşı kışkırtmayı amaçlıyorlardı...”

Mustafa Kemal ile Ali Fuat, Kazım Karabekir ve Refet Paşalar ve Rauf Bey'in arasında meydana gelen sert mücadelenin temelinde Paşaların iktidara ortak olmak arzusu yatmaktadır. Özdağ'a göre, “Paşalar bir ‘Paşalar Oligarşisi’ kurulmasını arzularak Mustafa Kemal’e ‘eşitler arasında birinci’ rolünü kabul ettirerek oluşmakta olduklarını gördükleri Mustafa Kemal’in tek adam yönetimini engellemeye çalışmaktadırlar”. Buna karşın Mustafa Kemal Paşa ise devrim ve ulus devlet inşaa sürecinde her kararını Paşalara onaylatmak zorunda kalmamak için kesinlikle iktidarı paylaşmayı düşünmemiştir<sup>431</sup>. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, TSK'nın yönetimini sadakatinden şüphe etmediği Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak Paşa'ya bırakarak, onun buyruğu altında tamamıyla kendisine bağlı komutanlara teslim etmeye karar vermiştir<sup>432</sup>.

9 Eylül 1924'te İzmir'in kurtuluşunun ikinci Yıldönümü için İzmir'e gelen Kazım Karabekir Paşa ve Ali Fuat Paşa, Rauf Bey ile görüşerek hükümetin üzerlerinde uyguladığı baskıyı anlatmışlar ve muhalefetin yeni stratejisi üzerinde fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Muhalefet liderler toplantılarına İstanbul'da da devam etmişler ve sonunda Ali Fuat ve Kazım Karabekir Paşaların Ordu Müfettişliklerinden istifa etme kararı almışlardır<sup>433</sup>. Milli Mücadele Komutanları ile Mustafa Kemal Paşa arasında artan gerilim ve komutanların aktif siyasette yer alma istekleri sonucunda Kazım Karabekir Paşa ve Ali Fuat Paşa askeri görevlerinden istifa ederek muhalefete mecliste devam etmeyi amaçlamışlardır. Kazım Karabekir Paşa, Genelkurmay Başkanlığı'na gönderdiği dilekçesinde bir yıldır sürdürdüğü Ordu Müfettişliği sırasında ordunun yükselmesi ve güçlenmesi için yaptığı önerilerin dikkate alınmaması ve kendisine sürekli güçlükler çıkarılması nedeniyle bundan sonra üzerine

---

<sup>431</sup>Özdağ, a.g.e., s.54.

<sup>432</sup>Serdar Şen, **Silahlı Kuvvetler ve Modernizm**, s.16.

<sup>433</sup>Özdağ, a.g.e., s.56-57.

düşen görevi milletvekili olarak yerine getirebilmek için, 26 Ekim 1924 tarihinde 1. Ordu Müfettişliği görevinden; Ali Fuat Paşa ise benzer gerekçeleri öne sürerek, 30 Ekim 1924 tarihinde 2. Ordu Müfettişliği görevinden istifa ederek milletvekilliği görevlerine dönmüşlerdir<sup>434</sup>. Komutanların istifalarını Mustafa Kemal, Nutuk'ta "Paşalar Komplosu" olarak nitelendirmiş olup kendisine ve Halk Fırkası'na yönelik muhalefetin ordu içinden desteklendiğini düşünmüştür<sup>435</sup>. Mustafa Kemal, bu olayı fırsata çevirmeyi amaçlayarak en etkili ve muhalif komutanlarından ikisi istifa eden orduyu tamamen siyasetin dışına çıkarmayı istemiş olup, bu amaçla aynı zamanda milletvekili olan diğer komutanlara iki görevden birini tercih etmelerini isteyerek 30 Ekim günü "kendisine olan güven ve sevgilerine dayanarak" milletvekilliğinden istifa etmelerini istediği birer telgraf çekmiştir. Bu çağrıya uyan Fevzi Çakmak Paşa, İzzettin Çalışlar, Şükrü Naili Gökberk, Hikmet Erdem, Fahrettin Altay ve Cevat Çobanlı milletvekilliğinden istifa ederek askerlik görevlerini seçerken; Mustafa Kemal'in isteğine direnme eğiliminde olan 3. Ordu Müfettişi Cevat Paşa ve 7.Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa görevden alınarak yeni atamalar Milli Müdafaa Vekâleti tarafından TSK'ya tebliğ edilmiştir<sup>436</sup>.

Paşaların ordudan istifaları ile ordunun tam anlamıyla Mustafa Kemal Paşa'nın kontrolüne girdiğini söylemek mümkündür. 1. ve 3. Ordu Müfettişliklerine ordu içindeki gücü son derece zayıf olan ve Mustafa Kemal'in sözünden çıkamayacak komutanların atanması dikkat çekicidir. Mustafa Kemal Paşa, ordu yönetimini tamamen kendisine bağlı komutanlara vermiştir. Son atamalarla birlikte TSK içinde Mustafa Kemal Paşa'ya direnebilecek, rakip olabilecek komutan kalmamıştır<sup>437</sup>. Muhalif Komutanların tasfiyesinden sonra Mustafa Kemal, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak Paşa üzerinden TSK'yı tamamen kontrolü altına almış olup, Fevzi Çakmak Paşa, 12 Ocak 1944 tarihinde yaş haddinden emekliye sevk edilinceye kadar bu görevini büyük bir sadakat ve disiplinle sürdürmüştür<sup>438</sup>. Ordu üzerindeki mücadelenin Mustafa Kemal Paşa lehine sonuçlanması komuta kademesinden Mustafa Kemal Paşa ve yeni rejime muhalif komutanların görevden ayrılarak yerlerine

---

<sup>434</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik - Mustafa Kemal Atatürk**, s. 426.

<sup>435</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.77.

<sup>436</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik - Mustafa Kemal Atatürk**,s. 427 ve Özdağ, a.g.e., s.57-58.

<sup>437</sup>Sunay, a.g.e., s.54.

<sup>438</sup>Serdar Şen, **Silahlı Kuvvetler ve Modernizm**, s.18.



Mustafa Kemal'e bağılı komutanların atanması, ordunun iktidarın denetimindeki bir kurum olarak rejimle bütünleşmesini sağlamıştır. Bu bütünleşme, TSK'nın devrimin halka kabul ettirilmesi ve ulus devlet kurulum sürecinin en disiplinli ve istekli kurumu haline getirmiştir.

### **3.2.5. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Tutumu**

Saltanatın kaldırılmasından itibaren TBMM'deki milletvekilleri arasında yaşanan anlaşmazlıklar derinleşirken rakip gruplar ve Mustafa Kemal ve yönetimine karşı muhalefet ortaya çıkmıştır. Levent Ünsaldı'ya göre, "II. Mecliste bir yanda Osmanlı geçmişiyle kökten bir kopuştan yana olup devrimlerin bir an önce hayata geçirilmesini sağlamak isteyen ve Mustafa Kemal'e tam biat içinde olanlar; diğer tarafta ise Cumhuriyet ile Osmanlı geçmişi birleştirip liberal bir siyasi düzen uğruna mücadele eden, bu şekilde Mustafa Kemal'in tam yetkisine karşı çıkan muhalif milletvekilleri bulunmaktadır"<sup>439</sup>. Mecliste oluşan muhalefet, ümitlerini tekrar meclise dönen muhalif Paşalara bağlamış olup, Paşalar ise mecliste büyük bir destek bulacaklarını ve halkın da kendilerini destekleyeceklerini düşünmüşlerdir<sup>440</sup>. 1 Kasım 1924'de TBMM'nin açılmasıyla birlikte Halk Fırkası Meclis Grubu'nda Başvekil İsmet Paşa ve Hükümeti'ne karşı olan eleştiriler artmıştır. Milli Mücadele'nin etkili ve kahraman komutanları olan Kazım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa, Adnan Adıvar ve Rauf Orbay Halk Fırkası'ndan istifa ederek Mustafa Kemal'le yollarını kesin olarak ayırmışlardır.<sup>441</sup>. Kurulacak yeni partinin adının Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCP) olacağı yönündeki duyumların alınması üzerine 10 Kasım 1924 tarihinde Recep Bey'in önerisi ile Halk Fırkası, Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) adını almıştır<sup>442</sup>.

Muhaliflerin hızlanan çalışmaları sonunda 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) kurulmuştur. Yeni firkanın kurucuları

---

<sup>439</sup>Ünsaldı ,a.g.e., s.45.

<sup>440</sup>Özdağ, a.g.e., s.59.

<sup>441</sup>Ünsaldı, a.g.e., s.45.

<sup>442</sup>Sunay, a.g.e., s.53.

Ankara Mebusu Ali Fuat Paşa, Mersin Mebusu Besim Bey, Erzurum Mebusu Sabit Bey ve Trabzon Mebusu Muhtar Bey olmuştur. TCF Genel Başkanlığı'na Kâzım Karabekir Paşa, İkinci Başkanlığa Rauf ve Adnan Beyler, Genel Sekreterliğe ise Ali Fuat Paşa getirilmiştir<sup>443</sup>. Partiye kurulmasından sonra 29 milletvekili katılmış olup bu milletvekilleri arasında Feridun Fikri Bey, Cafer Tayyar Paşa, Münir Bey, Refet Paşa gibi önemli isimler yer almıştır<sup>444</sup>.

Halk Fırkası'nın “devrimci-inkılâpçı niteliğine karşılık terakki-ilerleme ilkesi” kabul edilirken, parti tüzüğünden yeni partinin bir yönüyle sosyal gelişmeden yana, diğer yönüyle de gelenekçi bir yol izleyeceği anlaşılmıştır<sup>445</sup>. Parti programı İngiltere'deki Muhafazakâr Parti ile Fransa'daki Radikal Sosyalist Partinin ilkelerinden esinlenerek düzenlenmiş olup hem siyasal hem de ekonomik açıdan liberal bir kimliği benimsemiş olan Partinin gözeteceği ilkeler liberalizm ve demokrasi olarak belirtilmiştir<sup>446</sup>. TCF'nin 58 maddelik programında ve basına açıklanan beyannamesinde demokrasi, liberalizm ve genel özgürlükler kavramlarına özel önem verilmiş olup 64 maddelik tüzükte de iç işleyişinde oldukça demokratik bir yapı gösteren bir parti görüntüsü verilmiştir<sup>447</sup>. Parti Tüzüğüne “Parti, dinsel düşünce ve inançlara saygılıdır” hükmü de konulmuş olup Karpat'a göre, “partinin görünüşteki amacı otoriter yönetime karşı çıkmak ve demokrasi ile liberalizmi savunmak iken görünmeyen niteliği ise Halifeye bağlılıktır”<sup>448</sup>. Parti programında tartışılmaya başlanan inkılâpların onaylanması için referanduma başvurulması ve Cumhurbaşkanı'nın tarafsız kalarak partisindeki görevlerini bırakması da yer almıştır<sup>449</sup>. Mecliste ve toplumda reformlara ve CHF içindeki yönetici elite karşı muhalefet TCF eliyle ortaya konulmaya başlanmıştır<sup>450</sup>.

İsmet Paşa Hükümeti, TCF'nin kuruluşundan hemen sonra, 20 Kasım 1924'te örfi idare ilan edilmesini istemiş olup hükümetinin bu isteği Halk Fırkası meclis grubunda reddedilmiştir. Bunun üzerine 21 Kasım'da, İsmet Paşa'nın Başvekillikten

---

<sup>443</sup>Turan **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik - Mustafa Kemal Atatürk**, s. 428.

<sup>444</sup>Koçak, a.g.e., s.140.

<sup>445</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik - Mustafa Kemal Atatürk**, s. 428.

<sup>446</sup>Turan, **Türk Devrim Tarihi I**, s.99-100.

<sup>447</sup>Demirel, a.g.e., s.73.

<sup>448</sup>Karpat, a.g.e., s.188.

<sup>449</sup>Ünsaldı, a.g.e., s.46.

<sup>450</sup>Karpat, a.g.e., s.188.

istifasını engellemek amacıyla Halk Fırkası İdare Heyeti toplantısında Mustafa Kemal Paşa gerici güçlerin ihtilal için tehlike oluşturduğunu, İsmet Paşa'nın önlem olarak yürütmenin gücünü artıracak bazı tedbirler almak maksadıyla örfi gerekli kanunların çıkarılması istediği anlatarak, ağırlığını İsmet Paşa'dan yana koymuştur<sup>451</sup>. Mustafa Kemal ve İsmet Paşalar'ın talepleri İdare Heyeti tarafından reddedilince, Mustafa Kemal Paşa Meclis grubu toplantısında karşıt partinin dinin siyasi amaçla kullanılmasına yol açacak bir tüzükle ortaya çıkmasını sakıncalı gördüğünün altını çizerek kaygılarını “burnuma barut ve kan kokusu geliyor; İnşallah ben yanılmışımdır” şeklinde tepkiyle ifade etmiştir<sup>452</sup>. Halk Fırkası grubunun kararı doğrultusunda İsmet Paşa hükümeti istifa etmiş ve yerine İsmet Paşa'ya göre daha ılımlı bir kişiliğe sahip olan ve CHF'den kopuşları durdurması beklenen Meclis Başkanı Ali Fethi Okyar hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir<sup>453</sup>. Fethi Okyar, hükümeti kurarken Milli Müdafaa Vekaleti'ni de kendi üzerine almış ve Meclise sunduğu hükümet programında çağdaş uygarlığa doğru yürüyüşe geçileceğini vurgulamıştır<sup>454</sup>. Bu program TCF tarafından da olumlu karşılanmış olup önceki İsmet Paşa hükümetinden sadece üç bakanın yer aldığı bu ılımlı hükümet, TCF milletvekillerinin de desteğiyle oybirliği ile güvenoyu almıştır<sup>455</sup>. TCF kısa bir süre içinde örgütlenmesini tamamlayıp İstanbul'da 11 bölgede, Urfa, Trabzon, Sivas, Samsun ve Eskişehir'de Şubeler açarken halkın da yoğun ilgisi ile karşılaşmıştır<sup>456</sup>. Bu ilginin artmasında TCF tüzüğünde yer alan “dinsel düşüncelere ve inançlara saygılı olma” maddesinin Hilafet yanlısı, gerici ve devrimlere tepki duyan halk kesimlerini TCF'ye yöneltmiş olması da önemli rol oynamıştır. TCF, hem muhalif kamuoyu hem de muhalif İstanbul basını tarafından destek görmüştür. Bu durum hükümet ve CHF'nin tepkisini çekmiş olup Türkiye'nin ilk muhalefet partisi olması nedeniyle rejime karşı bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu doğrultuda o dönem CHF'nin yayın organı olan Hakimiyet-i Milliye gazetesi, bu hükmün ulusal egemenlik ve laiklikle bağdaşmayacağını içeren yazılar yayınlamaya başlamıştır<sup>457</sup>.

---

<sup>451</sup>Özdağ, a.g.e., s. 61.

<sup>452</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik - Mustafa Kemal Atatürk**, s. 428.

<sup>453</sup>Demirel, a.g.e., s.73.

<sup>454</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik - Mustafa Kemal Atatürk**, s. 429.

<sup>455</sup>Demirel, a.g.e., s.73.

<sup>456</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.79-80.

<sup>457</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik - Mustafa Kemal Atatürk**, s. 429.

Mustafa Kemal Paşa, aslında denetleyici ve yol gösterici bir muhalefet istemekle birlikte ulus devlet kurulum sürecinin ve yeniliklerin de artık sırayla devreye sokularak tamamlanacağı bir aşamasında kendisine muhalif isimlerce kurulan bir muhalefet partisine başından beri karşı olmuştur. Konu hakkındaki oldukça sert düşüncelerini Nutuk'ta şu şekilde ifade etmiştir<sup>458</sup>:

“Cumhuriyet kelimesini ağızlarına bile almaktan çekinenlerin, Cumhuriyet'i doğduğu gün boğmak isteyenlerin kurdukları partiye 'Cumhuriyet' ve hem de 'Terakkiperver Cumhuriyet' adını vermiş olmaları nasıl ciddiye alınabilir ve ne dereceye kadar samimi sayılabilir.

Rauf Bey ve arkadaşlarının kurdukları bu parti 'Muhafazakar' adı altında ortaya çıkmış olsaydı belki bir anlamı olurdu. Fakat bizden daha çok cumhuriyetçi ve bizden daha çok ilerici olduklarını iddiaya kalkışmaları elbette doğru değildi.

'Parti dini düşünce ve inançlara saygılıdır' ilkesini bayrak olarak eline alan kimselerden iyi niyet beklenebilir miydi? Bu bayrak, yüzyıllardan beri cahilleri bağnazları ve hurafelere inananları kandırarak özel çıkarlar sağlamaya kalkmış onların taşıdıkları bayrak değil miydi?...

Bu parti memlekete suikastçıların gericilerin sığınağı ve ümitlerinin dayanağı oldu. Dış düşmanların yeni Türk Devletini körpe Türk Cumhuriyeti'ni yıkmayı hedef alan planlarının kolaylıkla uygulanmasına yardım etmeye çalıştı. Tarih, Doğu isyanının sebeplerini inceleyip araştırdığı zaman, onun önemli ve belirli sebepleri arasında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın dini konularda verdiği sözleri doğuya gönderdiği sorumlu sekreterlerinin kurduğu örgütü ve yaptığı kışkırtmaları bulacaktır”.

Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele'nin önemli komutanları ve silah arkadaşları olan komutanlar hakkındaki bu sert sözleri söz konusu harekete duyduğu kızgınlığın bir yansıması olarak değerlendirilmektedir<sup>459</sup>. Buna karşın objektif bir bakış açısıyla söz konusu dönem incelendiğinde bir komplo ya da darbe girişiminden söz etmek mümkün değildir. Ordu içerisinde sevilen komutanların ordudaki görevlerinden kendi istekleri ile istifa etmeleri darbe niyetinde olmadıklarının olan açık göstergesidir. Bu süreçte TSK yaşanan gelişmeler karşısında tarafsız ve kalmayı ve siyasi süreci uzaktan izlemeyi tercih etmiştir. Bunda TSK içerisindeki siyasette

<sup>458</sup>Atatürk, a.g.e., s.1185.

<sup>459</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.81.

etkin olmayı isteyen komutanların tamamının askerlik görevlerinden ayrılarak milletvekilliğini seçmelerinin etkisi büyüktür. Komutanların biraz da Mustafa Kemal'in net tavrı ile ordu içerisinde siyasi bir kamplaşma yaratmaya girişmeden askerlik hayatlarını sonlandırmaları, TSK'nın yıpranmadan bu sürecin dışında kalmasını sağlamıştır. Gerek Mustafa Kemal Paşa'nın gerekse muhalif paşaların Balkan Savaşları'nda Osmanlı Ordusunun siyasete karışması nedeniyle uğranılan büyük zararları unutmamaları onların bu konuda sağduyulu ve kararlı bir tutum almasına neden olmuştur.

TCF'nin kurularak Türk siyasal hayatına yeni bir fırkanın girdiği 1924 yılı, yoğun iç ve dış diplomasinin yaşandığı bir yıl olmuştur. Yeni kurulan muhalif fırka ile CHF arasındaki yaklaşım farklılıkları çeşitli konularda baş gösterse de genel anlamda, meclis içinde iki parti arasında şiddetli çatışmaların yaşanmadığı görülmektedir. 11 Aralık 1924'te Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti lağvedilmiş ve 29 Aralık 1924'te 539 sayılı kanun ile Bahriye Vekâleti kurulmuştur. Bahriye Vekâleti'nin kurulması Mustafa Kemal Paşa'nın Türk denizciliğinin hızlı ilerlemesi yönündeki düşüncesi ile gerçekleştirilmiş olup kanunla Deniz Kuvvetleri, Milli Müdafaa Vekaleti'nden ayrılarak Bahriye Vekaletine bağlanmıştır<sup>460</sup>. Aşar Vergisinin kaldırılmasında olduğu gibi sosyo-ekonomik tedbirlerin görüldüğü konularda TCF genellikle hükümetle beraber hareket ederken kültür ve anayasa ile ilgili konularda ise reaksiyoncu bir fırka olduğunu göstermiştir<sup>461</sup>. 26 Ocak 1925 tarihinde hükümet tarafından meclise, amacı TSK'nın sivil mercilerle olan ilişkilerini düzenlemek ve ordunun iç işleyişini belirlemek olan Âli Askeri Şura Kanun Tasarısı getirilmiştir. Tasarıya TCF'nin asker kökenli lider kadrosu sert şekilde muhalefet etmiş olup Kazım Karabekir, TSK'yı hükümet ve Cumhurbaşkanı'na bağlayacak bu kanunun siyasi bir kimlik taşıdığını ileri sürmüştür. Özdağ'a göre kanunun amacı, Mustafa Kemal Paşa'nın TSK üzerindeki fiili egemenliğini kurumsallaştırarak, orduyu denetim altında tutabilmek istemesidir<sup>462</sup>. Gerçekten de Ali Askeri Şura Kanunu, Mustafa Kemal Paşa'nın, Kazım Karabekir, Ali Fuat, Cafer Tayyar ve Rafet Paşalar ile giriştiği orduya egemen olma savaşının son aşaması olarak değerlendirilebilir. Mustafa Kemal, rejimi yerleştirmek

---

<sup>460</sup>Özdağ, a.g.e., s.62.

<sup>461</sup>Ahmet Yeşil, **Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk Teşkilatlı Muhalefet Hareketi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Cedit Neşriyat, Ankara, 2002, s.274.

<sup>462</sup>Özdağ, a.g.e., s.63.

ve Türk ulus devlet kurulum sürecini başarıyla tamamlamak amacıyla ihtiyacı olan ordu desteğini bu kanunla tamamen sağlamıştır.

Âli Askeri Şura kanun tasarısı TBMM’de görüşülürken 13 Şubat 1925’te Şeyh Sait isimli bir kişinin, Genç ilinin Piran köyünde devlete karşı ayaklanmış<sup>463</sup>. Ayaklanmanın gerici ve bölücü amaçlar içermesi, Cumhuriyet rejiminin getirdiği ilkelere ve ulus devlet değerlerine yönelmesi nedeniyle devlet yönetimi ve TSK’yı 2,5 ay uğraştırdığı gibi Türk siyasal hayatı açısından da beklenmedik sonuçlar doğurmuştur<sup>464</sup>. İsyân, TCF üzerindeki baskının iyice artmasına neden olarak fırkanın ve örgütlü muhalefetin siyasal yaşamdan tasfiye edilme sürecini hızlandırmıştır. Öyle ki 25 Şubat 1925 tarihinde Başvekil Ali Fethi Bey, TCF’nin liderleri Kazım Karabekir, Rauf Bey ve Adnan Bey’den fırkanın kapatılmasını istemiş ve kendini feshetmemesi halinde “kan döküleceğini” söylemiştir<sup>465</sup>. TCF’nin Cumhuriyete ve ulus devlet fikrine bağlı liderleri olmasına karşın muhalif bir partinin kurulması rejime, ulus devlete ve yeniliklere karşı olan kişileri cesaretlendirmiştir. Parti yönetiminin denetim kurmakta zorlandığı bazı Anadolu şehirlerinde rejim karşıtı güçlerin partiyle ilişki kurması da TCF yöneticilerini zor durumda bırakırken, bu durum iktidar partisinden muhalefete karşı gelen sert tepkilere bahane olmuştur.

Şeyh Sait Ayaklanması’nın Takrir-i Sükun Kanunu çıkarıldıktan sonra TSK’nın düzenlediği askeri hareket sonucu bastırılması sonrasında isyanda payı ve desteği olduğu düşünülen TCF’nin kapatılması gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda ayaklanma nedeniyle kurulmuş olan Ankara İstiklal Mahkemesi, bazı fırka üyelerinin “irtica niteliğinde yapılan kışkırtmalar ve propagandaları, dini ve dinin kutsal kavramlarını politik isteklerine araç yaptıklarının” kanıtlandığı içeren bir karar almış olup bu kararı hızla değerlendiren İsmet Paşa yönetimindeki hükümet, Takrir-i Sükun Kanunu’nun verdiği olağanüstü yetkilere dayanarak, 3 Haziran 1925 tarihinde TCF’nin bütün merkez ve şubelerinin kapatılmasına karar vermiştir<sup>466</sup>. TCF’nin kapatılması ile TBMM içindeki örgütlü muhalefet hareketi ortadan kaldırılmıştır<sup>467</sup>. Bu kararla Mustafa Kemal Paşa ve yönetici kadrosunun Muhalif Paşalar ile giriştikleri

---

<sup>463</sup>Akşin, a.g.e., s.181.

<sup>464</sup>Turan, **Kendine Özgü bir Yaşam ve Kişilik - Mustafa Kemal Atatürk**, s. 430.

<sup>465</sup> Cebesoy, a.g.e., s.143.

<sup>466</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk**, s.437.

<sup>467</sup>Özdağ, a.g.e., s.75.

siyasi mücadele kesin olarak Mustafa Kemal'in başarısı ile sona ermiştir. Gerek ordu gerekse meclis üzerinde Mustafa Kemal Paşa ve yönetimi tam egemen hale gelmiştir. Bu muhalefetsiz egemenlik, Mustafa Kemal Paşa'nın kafasında tasarladığı inkılapların yapılması ve ulus devletin yerleştirilmesi sürecini hızlandırmıştır.

### **3.2.6. Cumhuriyetin İlanından Sonra Türk Silahlı Kuvvetleri – Siyaset İlişkileri ve Mustafa Kemal Paşa'nın Tutumu**

Cumhuriyetin ilan edilmesi ve ulus devletin kurulması çabalarının başlamasından sonra siyasal mücadelenin en önemli alanlarından ve araçlarından biri de TSK olmuştur. Serdar Şen'e göre, "II. Meşrutiyet'ten sonra gerek iktidardakiler gerekse muhalefettekiler düşünce ve mücadelelerinde orduya büyük önem vermişler ve özellikle muhalefettekiler ordunun politika dışı kalmasını savunmuş fakat iktidara gelmelerinden itibaren kendileriyle birlikte hareket eden bir ordu istemekten de geri durmamışlardır"<sup>468</sup>. Yeni kurulan devlette de böyle bir mücadele gözlemlenmiş olup Mustafa Kemal Paşa ile ona muhalif olan Paşalar arasındaki mücadele, ordu yönetiminde etkin olma üzerinden gerçekleştirilmiştir.

3 Mart 1924 tarihindeki Halifeliğin kaldırıldığı meclis oturumunda, Hoca Halil Mülki Efendi ve 50 milletvekilinin verdiği önerenin kabulü ile 3 Mart 1924 tarih ve 249 sayılı Kanununun 8. maddesi gereği "Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti" (Genelkurmay Bakanlığı) kaldırılarak yerine "Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti" (Genelkurmay Başkanlığı) kurulmuştur. Böylece o güne kadar Milli Savunma Bakanlığı'ndan ayrı ve aynı zamanda orduyu temsil eden bir bakan olarak hükümette yer alan Genelkurmay Başkanı yeni bir statüye kavuşturulmuştur. Bu yeni statüsüne göre Genelkurmay Başkanı, görevinde özerk hale gelmiş ve barışta Cumhurbaşkanı'nı temsilen Ordular Komutanı olarak görevli olmuştur<sup>469</sup>. Aynı kanunla Genelkurmay Başkanı'nın Başbakan'ın teklifi ile Cumhurbaşkanı tarafından atanması ve görevi ile ilgili konularda bütün bakanlıklarla doğrudan ilişki kurabilmesi öngörülmüştür<sup>470</sup>. Başkanlık, Bakanlık döneminde olduğu gibi TSK'nın hareket, eğitim, istihbarat ve

<sup>468</sup>Serdar Şen, *Silahlı Kuvvetler ve Modernizm*, s.15.

<sup>469</sup>Özdağ, a.g.e., s.50.

<sup>470</sup>Şaban İba, *Ordu Devlet Siyaset*, Çiviyazıları Yayınları, İstanbul, 1998, s. 129.

disiplininden sorumlu olmaya devam ederken, Mili Müdafaa Vekâleti Kanunu'nun 12. maddesi gereği Milli Savunma bütçesinin yapılmasından TBMM'ye karşı sorumlu tutulmuştur<sup>471</sup>. Bu kararın alınmasında Mustafa Kemal Paşa'nın hükümetlerin değişimi veya siyasi tercihler sebebiyle sık sık Genelkurmay Başkanı'nın değişmesini istememesi düşüncesi ve orduyu siyasetin dışına çekme isteği etkili olmuştur.

Bu konuda Serdar Şen, Kurtuluş Savaşı döneminde oluşan Mustafa Kemal Paşa ile İsmet ve Fevzi Paşaların oluşturduğu ittifaka karşı çıkan muhalif paşaları ordudan tasfiyeyi amaçlayan 19 Aralık 1923 tarih ve 385 sayılı kanun ile başlatılan, TSK'nın siyasi çekişmelerden arındırılması çalışmalarının 429 sayılı Kanun ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti'nin kaldırılması ile birlikte düşünüldüğünde yönetimin TSK'nın iktidar içindeki yerini farklılaştırarak, ordu politikasında kapsamlı bir değişiklik yaptığını ileri sürmektedir<sup>472</sup>. Özdağ ise, "Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletinin, Riyasete dönüştürülmesi ile ortaya çıkan TSK'nın Türkiye Cumhuriyeti içindeki yeni konumunun, ulus devletin kurulmasında ve rejimin kökleştirilmesinde Mustafa Kemal'in orduya vereceği yeni görev ile yakından ilişkisi bulunduğunu ve yasanın esas amacının Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletini Riyasete dönüştürüp özerkleştirerek, TBMM'nin denetiminden çıkarmak olduğunu" savunmaktadır<sup>473</sup>. Genelkurmay Başkanlığı, özerk hali ile Mustafa Kemal'in TSK üzerinde istediği denetimi kurmasını kolaylaştırmıştır. Görünürde siyaset dışına çekilen TSK'nın gerektiği takdirde TBMM üzerinde de Mustafa Kemal Paşa'nın elinde bir baskı aracı olarak kullanılması için gerekli koşullar, bu kanunla yaratılmıştır. Bu dönemde Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü siyasi alanda ülkeyi yönetirken daha geri planda kalan Fevzi Çakmak Paşa, Genelkurmay Başkanlığı görevini büyük bir bağlılıkla yıllarca sürdürmüştür<sup>474</sup>. 22 yıl gibi oldukça uzun bir süre bu önemli görevi yürüten Mareşal Fevzi Çakmak, resmi olarak bakanlar kurulunda yer almamasına karşın kabine toplantılarına düzenli olarak katılmış ve Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü ile olan birlikteliği sayesinde, askeri işlerin yürütülmesinde oldukça geniş bir özerkliğe sahip olmuştur<sup>475</sup>. Mustafa Kemal Paşa'nın güven ve sevgisini kazanan Fevzi Çakmak Paşa, sıkı disiplin anlayışı ile Türk Ordusunun ulus devlete ve

---

<sup>471</sup>Özdağ, a.g.e., s.50.

<sup>472</sup>Serdar Şen, **Silahlı Kuvvetler ve Modernizm**, s.15-16.

<sup>473</sup>Özdağ, a.g.e., s.51.

<sup>474</sup>Serdar Şen, **Silahlı Kuvvetler ve Modernizm**, s.15.

<sup>475</sup>Hale, a.g.e., s.118.



Cumhuriyet rejimine karşı sarsılmaz bir sadakat sağlamasında önemli rol oynamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın orduyu tam olarak kontrolü altında tutma isteği, Mareşal Fevzi Çakmak'ın ordunun başında bulunması ile gerçekleşmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, devletin birinci görevinin ülke içinde asayiş ve huzurun sağlanması ve adaletin tesisi olarak görmüş olup, Kurtuluş Savaşı'nda başarıya ulaşan Türk ordusunun ülke savunmasının başarıyla yapılması ve rejimin korunup kollanması amacıyla modern bir ordunun kurulmasını hedeflemiştir. Orduya ve sonrasında devlet yönetimine egemen olma savaşını Mustafa Kemal Paşa'nın kazanmasının ardından, Mareşal Fevzi Çakmak Paşa liderliğinde Mustafa Kemal Paşa'ya bağlı kalarak Cumhuriyet yönetiminin koruyucu silahlı gücü ve en güçlü destekçisi olarak konumlanan TSK, muhalefetin ortadan kalkması ve Takrir-i Sükun dönemi sonunda asayişin sağlanmasıyla siyaset sahnesinin gerisine çekilerek kendi iç düzenlemeleri ve modernleşme sürecine yoğunlaşmıştır<sup>476</sup>. 16 Ocak 1928 tarih ve 1199 sayılı kanunla Müdafaa-i Milliye Vekâleti yapısında Kara Müsteşarlığı, Hava Müsteşarlığı ve Deniz Müsteşarlığı ile Fen ve Sanat Müdüriyeti Umumiyesi oluşturulmuştur<sup>477</sup>. Ordu modern silah ve teçhizatla donatılmaya çalışılmıştır. Devlet hazinesinin kıt imkânlarına rağmen ikmal planlarıyla TSK'ya önemli seviyede ödenek ayrılmıştır. Yeni bir savaşın yaklaşmakta olduğuna dikkat çeken Mustafa Kemal, ordunun güçlendirilmesi için gerekli ödenekleri almak amacıyla TBMM ve Hükümet üzerinde girişimlerde bulunmuş olup onun çabaları sayesinde 1926-1938 yılları arasında devlet bütçesinin % 30'undan fazla miktarda ödenek savunma için ayrılmıştır<sup>478</sup>. Milli Müdafaa Vekâleti'nde oluşturulan Fen ve Sanat Müdüriyeti aracılığıyla fizik, kimya, gaz ve gaz maskesi, barut ve patlayıcı madde laboratuvarları kurulmuştur. Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara'da kurulan askeri imalathaneler geliştirilerek Anadolu içinde daha güvenli bir yer olan Kırıkkale'de silah sanayi merkezi kurulmuştur. 1925 yılında askeri fabrikalara genel bütçe içinde yer verilerek 664 sayılı Kanunla 150 milyon liralık ödenek ayrılarak Kırıkkale'de mühimmat ve silah fabrikaları açılmıştır<sup>479</sup>.

---

<sup>476</sup>Özdağ, a.g.e., s.88-96.

<sup>477</sup>Kalyon, a.g.e., s.66

<sup>478</sup>Özdağ, a.g.e., s.106.

<sup>479</sup>Kalyon, a.g.e., s.93.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde, ordunun siyasete karışmasına tepki olarak yeni devlette ordunun siyaset dışında kalması gerektiği düşüncesi ön plana çıkmış olup, Mustafa Kemal Paşa da orduyu güncel siyaset dışına taşıma konusunda büyük bir özen göstermiştir<sup>480</sup>. Bununla birlikte Mustafa Kemal, içinden çıktığı TSK'ya büyük değer ve önem vermiştir. Bunu anlamak için 1927 yılında Türk Ordusu hakkında söylediği sözleri önemlidir. “Ordumuz, Türk birliğinin, Türk kudret ve kabiliyetinin, Türk vatanseverliğinin çelikleşmiş bir ifadesidir. Ordumuz, Türk topraklarının ve Türkiye idealini tahakkuk ettirmek için sarf etmekte olduğumuz sistemli çalışmaların yenilmesi imkânsız teminatıdır”<sup>481</sup> şeklindeki sözlerinden de açıkça anlaşılacağı üzere Türk Ordusu, Mustafa Kemal Paşa tarafından ulus devlet ve modern Cumhuriyet rejiminin kurulması sürecinde rejimin silahlı gücü ve sigortası olarak görülmüş ve güvenilir dayanak noktası olmuştur.

---

<sup>480</sup>Metin Heper, **Türkiye’de Devlet Geleneği**, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2006, s.101.

<sup>481</sup>Ayşe Afetinan, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998,s.150.

## DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

### TÜRK ULUS DEVLETİ VE CUMHURİYET REJİMİNİN SİLAHLI GÜCÜ OLARAK TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNİN KULLANILMASI

Türk Ulus Devletinin kurulum sürecinde iktidarın ordu üzerinde kurduğu egemenlik ve denetim en üst seviyede tutulmuştur. Bu egemenlik sayesinde, iktidarın halk ile kurduğu ilişkinin en önemli araçlarından biri TSK olmuştur. Bu dönemde hem toplumun denetlenmesi ve otoritenin sağlanmasında baskı aygıtı olarak hem de yeni rejime ve ulus devlet sistemine uygun insan tipinin oluşturulmasında ideolojik mücadelenin aygıtı, olarak orduya önemli görevler verilmiştir<sup>482</sup>. Ulus devletin kurulum sürecinde devletin sahip olduğu en organize ve istekli kurumu olan TSK; otoriteyi sağlamak, siyasal yaşamdaki ilişkileri yeniden düzenlemek ve güç dengelerini değiştirmek için sık sık devreye sokulmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde ve ardından yeni devlet rejiminin yerleştirilmesinde hem iç hem de dış tehlikelere karşı korunup kollanmasında TSK'nın kilit bir rolünün bulunduğu açıktır. Cumhuriyetin ilk yıllarında ordunun işlevi kendi eseri olan Cumhuriyet rejimi devrimlerin oturtulması olarak belirlenmiştir<sup>483</sup> TSK koruyup kollama görevini, ulus devlete ve Cumhuriyet rejimine karşı ortaya çıkan muhalefet ve isyanların bastırılmasında silahlı askeri gücünü ve zor kullanma aygıtlarını kullanarak yerine getirmiştir. Resmi devlet ideolojisinin halka ulaştırılması, inkılâpların halka kabul ettirilmesi, halkın eğitilmesi ile ulus ve ulus devlet bilincinin halkta oluşturulmasını ise zorunlu askerlik görevini yapmak üzere silahaltına alınan erkek nüfusun eğitilmesi ile gerçekleştirmiştir. Erkek nüfusun tamamına yakını ile zorunlu askerlik uygulaması sayesinde ilişki kurularak ulus devlet ideolojisi ve millet bilinci çeşitli eğitim süreçleri yardımıyla halka kazandırılmaya çalışılmıştır.

---

<sup>482</sup>Serdar Şen, *Silahlı Kuvvetler ve Modernizm*, s.20.

<sup>483</sup>Doğan AKYAZ, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.34.

#### 4.1. Ulus Devlet ve Rejim Karşıtı İsyanların Bastırılmasında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Rolü

Büyük yokluk ve zorluklara karşın milletin fertlerinin bir araya gelmesiyle kazanılan Kurtuluş Savaşı'nın ardından ilan edilen ulus devlet esasına dayalı, çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulum ve halka kabul ettirilmesi düşünüldüğü kadar kolay olmamıştır. Önce Saltanatın daha sonra da Halifeliğin kaldırılması ve laikleşmeye yönelik adımlar halkın bazı kesimlerinde tepki ve öfkeye yol açmıştır. Türk Ulus Devletinin kurulması ve bu yönde ortaya konan faaliyetler, dış güçlerin de kışkırtmalarıyla etnik temelli ayaklanmaların da yaşanmasına sebep olmuştur. Bu süreçte genç Cumhuriyetin en büyük destekçisi ve koruyucusunun TSK olduğu açıktır. Ordu, ulus devlet esasına dayanan cumhuriyet rejiminde artık sivil iktidar için bir tehdit unsuru olmak yerine onun toplum üzerinde zorlayıcı gücü haline gelmiştir. Levent Ünsaldı'ya göre, "ulus devletinin kurulum sürecinde sivil ve askeri iktidarın üst üste binmiş olup, biri ötekine ihtiyaç duyduğu desteği sağlarken, öteki de ulusu yönetenlere karşı sınırsız bir güven beslemiştir"<sup>484</sup>.

Ulus devlet ve rejim karşıtı isyanların genel özellikleri incelendiğinde bunların gerici, ırkçı ve modernleşme karşıtı bir ruh hali ile ortaya çıktıkları görülmektedir. Çeşitli zamanlarda irili ufaklı isyan hareketleri yaşanmış olup bunların içinde en çok ses getiren ve ancak TSK'nın müdahalesi ile bastırılabilenlerin sayısı sınırlıdır. Bunların içinde en önemlileri olan ve etkileri bugün bile konuşulanlar 1925 yılında yaşanan Şeyh Sait İsyanı, 1931 yılında yaşanan Menemen Olayı ve 1937 yılında yaşanan Dersim İsyanı olup, isyanlar ve ordunun müdahalesi incelenecektir.

---

<sup>484</sup>Ünsaldı, a.g.e., s.157.

#### 4.1.1. Şeyh Sait İsyanı ve Takrir-i Sükun Dönemi

13 Şubat 1925 tarihinde Genç ilinin Piran köyünde halkın hilafet isteği ve bağımsız bir Kürdistan kurma hayaliyle Cumhuriyet Hükümetine karşı isyan eden Şeyh Sait, Türk siyasal hayatına büyük etkiler bırakan ve radikal dönüşümlere yol açan bir iç ayaklanmayı başlatmıştır<sup>485</sup>. Karşı devrimci, gerici ve feodal bir ayaklanma olarak ortaya çıkan isyan hareketi, hedefine çağdaş temellerle kurulan Türk Ulus Devletini almıştır<sup>486</sup>. Şeyh Sait ve adamlarının etrafında toplanan isyancılar bazı Kürt aşiretlerinin desteğini de alarak jandarma birliklerini karşı pusu ve saldırılara başlamış, Palu ve Elazığ merkezi, Maden, Siverek ve Ergani isyancıların eline geçmiş ve 7 Mart günü Diyarbakır kuşatılmıştır<sup>487</sup>. İsyancıların ilk başlarda fazla önemsenmemelerine karşın beklenmeyen derecede büyük zararlar vermeleri ve isyanın bölgede hızla yayılması üzerine TBMM’de yetersiz kaldığı düşünülen Fethi Bey Hükümeti düşürülmüş ve yerine İsmet Paşa, hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir<sup>488</sup>.

Güvenoyu alan İsmet Paşa hükümetinin ilk icraatı, 4 Mart 1925’te isyan karşısında Hükümet ve Orduya iki yıl için geniş yetkiler veren Takrir-i Sükûn Kanunu ile biri Ankara’da diğeri İsyan Bölgesinde olağanüstü yetkilerle görev yapacak olan İstiklal Mahkemeleri’nin kurulması olmuştur<sup>489</sup>. Kanun üç maddeden oluşmuş olup birinci maddesi: “İrtica ve isyana ve memleketin nizamı içtimasına ve huzur ve sükunu ve emniyet ve asayişini ihlale bais bilumum teşkilat ve tahrikat ve teşvikat ve teşebbüsat ve neşriyatı Hükümet, Reisi Cumhuriyet tasdikiyle re’sen ve idareten men’e mezundur. İşbu efal erzabını Hükümet İstiklal mahkemesine tevzi edebilir” şeklindeki hükmüyle, Hükümete çok geniş yetkiler tanımıştır<sup>490</sup>. TCF’den Kazım Karabekir Paşa ve Rauf Bey kanun teklifine muhalefet etmişler fakat kanun 22 red oyuna karşılık 122 oyla kabul edilmiştir. Takrir-i Sükun Kanunu ile ulus devletinin kurulum sürecinde yeni bir dönem başlamış olup bu olağanüstü kanun, hükümete inkılapları hızla sürdürmek

---

<sup>485</sup>Demirel, a.g.e., s.75.

<sup>486</sup>Akşin, a.g.e., s.182.

<sup>487</sup>Yılmaz Çolak, “Milli Mücadele Dönemi-II”, **Osmanlı’dan İkibinli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi** (Ed: Adem Çaylak, Mehmet Dikkaya), Savaş Yayınevi, Ankara, 2014, s226.

<sup>488</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.83.

<sup>489</sup>Eroğlu, a.g.e., s.193.

<sup>490</sup>Öztürk, a.g.e., s.3.

için sert ve hızlı tedbirleri de almasını sağlayacak hukuki zemini hazırlamıştır<sup>491</sup>. İlk başta ayaklanmanın bastırılması amacıyla 2 yıl için çıkarılan kanunun yürürlük tarihi daha sonra iki yıl daha uzatılmış olup ancak 4 Mart 1929'da yürürlükten kaldırılmıştır<sup>492</sup>. Bunun yanında Başvekil İsmet Paşa'nın 21 Mart günü Meclise verdiği önerge ile örfi idare mıntıklarında Divan-ı Harplerin vereceği idam kararlarının Ordu, Kolordu, Müstakil Fırka Komutanları tarafından tastik infazını sağlayan bir kanun çıkarılması istenmiş olup böylece orduya yargı yetkisi tanınmıştır. Özdağ'a göre, bu yargı yetkisi ile ordunun gücünün isyancılara karşı olduğu kadar, bütün siyasi muhaliflere karşı da kullanılma olanağı doğmuştur<sup>493</sup>. Takrir-i Sükun Kanunu'nun verdiği geniş yetkilerle TSK, hızla bir askeri hareket planlayarak Mustafa Kemal Paşa'nın da onayını aldıktan sonra ayaklanma bölgesinde askeri hareketi başlatmış olup isyan Nisan ayında bastırılmış ve tüm elebaşları ele geçirilmiştir. 14 Nisan'da yakalanan Şeyh Sait ve yanındaki isyancılar Diyarbakır'daki Doğu İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmış ve Şeyh Sait ile onunla birlikte hareket eden 46 isyancı, 29 Haziran 1925'te idam edilmişlerdir<sup>494</sup>.

Ayaklanmanın bastırılması ve bölgede huzurun sağlanmasının ardından Hükümet, ayaklanmanın sebepleri arasında gördüğü ve varlığından rahatsızlık duyduğu muhalefeti tasfiye etmek için harekete geçmiştir. İlk olarak isyanla ilişkili oldukları gerekçesiyle TCF Urfa Katibi Yarbay Fethi Bey, dini siyasete alet ettiği suçu ile İsyân Mıntıkası İstiklal Mahkemesi tarafından 5 yıl hapis cezasına mahkum edilmiş, daha sonra 25 Mayıs 1925'te mahkeme, görev bölgesi içinde bulunan bütün TCF şubelerini kapatma kararı almıştır<sup>495</sup>. Ankara İstiklal Mahkemesinin, Şeyh Said İsyanı'nın soruşturulmasından daha çok muhalefeti susturmaya yönelik olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Yönetim, ayaklanmanın hilafete dayalı, din temelli devlet düzeninin yeniden kurma çabası ve dolayısıyla irticai bir hareket olarak değerlendirerek sorunu doğudaki isyan bölgelerinin dışına taşımaya karar vermiştir. Bu amaçla Tevhid-i Efkar, Aydınlık, Sada-yı Hak, Son Telgraf ve benzeri muhalif

---

<sup>491</sup>Özdağ, a.g.e., s.70.

<sup>492</sup>Eroğlu, a.g.e., s.194.

<sup>493</sup>Özdağ, a.g.e., s.73.

<sup>494</sup>Turan **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk**, s.433-434.

<sup>495</sup>Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1981, s.146.

gazeteler kapatılmıştır<sup>496</sup>. Ankara İstiklal Mahkemesi bazı TCF üyelerinin “irtica niteliğinde yapılan kışkırtmalar ve propagandaları, dini ve dinin kutsal kavramlarını politik isteklerine araç yaptıklarının” kanıtlandığını içeren bir karar almış olup bunun üzerine Hükümet, Takrir-i Sükûn Kanunu’na dayanarak 3 Haziran 1925 tarihinde TCF’nin bütün merkez ve şubelerinin kapatılmasına karar vermiştir<sup>497</sup>. TCF’nin kapatılması ve böylece örgütlü muhalefetin susturulması ile Mustafa Kemal Paşa ve kadrosunun Muhalif Paşalar ile giriştikleri siyasi mücadele, Mustafa Kemal’in kesin siyasi zaferi ile sona ermiştir. Mustafa Kemal Paşa, Nutuk adlı eserinde bu dönemi şu şekilde anlatmaktadır<sup>498</sup>:

“Ne oldu efendiler? Hükümet ve meclis olağanüstü önlemler almayı gerekli gördü. Takrir-i Sükûn Kanununu çıkardı. İstiklal Mahkemelerini çalıştırdı. Ordunun savaşa hazır sekiz dokuz tümenini ayaklananları yola getirmek için uzun süre görevlendirdi. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası denilen muzır siyasal kuruluşu kapattı. Sonunda elbette Cumhuriyet başarı kazandı. Ayaklananlar yok edildi.”

Atatürk’ün Nutuk’ta ifade ettiği bu düşünceleri ulus devlet ve modern Cumhuriyet rejimine karşı yapılan ayaklanmaya karşı duyduğu öfkeyi ve ortaya çıkabilecek tehlikelere karşı orduya verdiği önemi açıkça ortaya koymaktadır. Şeyh Sait Ayaklanması, Tek Parti iktidarına karşı TCF muhalefetinin güç kazandığı bir dönemde ortaya çıkmış olup hem başlı başına hükümet ve orduyu uzun süre uğraştırması hem de muhalefet unsurlarının kendisiyle ilişkilendirilmesi nedeniyle etkisini derinden hissettirmiştir<sup>499</sup>. Şeyh Sait Ayaklanması sürecinde TSK, Mustafa Kemal Paşa taraftarları ve muhalefet arasındaki çatışmada dolaylı olarak Mustafa Kemal Paşa tarafında yer almıştır<sup>500</sup>. Yeni kurulan Türk Ulus Devletine ve modern devrimlere karşı başlatılan bu gerici ve ırkçı ayaklanmanın bastırılması için siyasetten uzak tutulmaya çalışılan Türk Silahlı Kuvvetleri’ne önemli görev ve olağanüstü

---

<sup>496</sup>Çolak, a.g.e., s.227.

<sup>497</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk**, s.437.

<sup>498</sup>Atatürk, a.g.e., s. 1191.

<sup>499</sup>Tekin - Okutan, a.g.e., s.81.

<sup>500</sup>Özdağ, a.g.e., s.73.

yetkiler verilerek rejimin koruyuculuğu görevi ulus devletin ve devrimlerin silahlı gücü olan Türk Ordusuna bırakılmıştır.

#### 4.1.2. Menemen Olayı ve Asteğmen Kubilay'ın Şehit Edilmesi

Cumhuriyet rejimi, inkılâplar ve Türk Ulus Devleti karşıtı eylem ve toplumsal hareketler TSK tarafından bastırılmış olsa da muhalifler ve gerici kesimler fırsat bulduklarında eyleme geçmekten geri durmamışlardır. Gericilerin gerçekleştirdiği ve laik rejime karşı bir isyan hareketi olan ve gerek Mustafa Kemal gerekse TSK tarafından çok sert tepkiyle karşılanan Menemen Olayı gerici ayaklanmaların en çok akılda kalanı olmuştur. 23 Aralık 1930 sabahı Derviş Mehmet liderliğinde Manisa'dan İzmir'in Menemen kasabasına gelen bir grup gerici, çarşı içindeki Müftü camisine gitmişler ve Derviş Mehmet kendisini Mehdi olarak tanıtarak halkı yeşil bayrak altında toplamaya çalışmıştır<sup>501</sup>. Arkasında camideki üzerinde ayetler yazılı Sancak-ı Şerif'i almış ve “öğlene kadar bu sancağın etrafında toplanmayanların kılıçtan geçirileceği” tehdidinde bulunarak belediye meydanına yönelmiştir. Yurtdışına çıkartılmış olan Halife Abdülmecit'in sınıra geldiğini, şapka giyenlerin kâfir olduklarını, yakında yine fes giyileceğini söyleyerek taraftar toplamaya çalışmıştır<sup>502</sup>. Durum güvenlik güçlerince haber alındığında Jandarma Alay Komutanlığı, Asteğmen Kubilay'ı emrindeki birlikle olay yerine göndermiştir. Asıl adı Mustafa Fehmi olan ve Kubilay takma adını kullanan 24 yaşındaki öğretmen kökenli Asteğmen, meydana ulaştığında Derviş Mehmet ve adamlarına silahlarını bırakıp teslim olmaları ihtarında bulunmuştur. Derviş Mehmet'in Asteğmen Kubilay'a ateş etmesiyle yaralanan Asteğmen yere yığılmıştır<sup>503</sup>. Bunu gören isyancılardan Derviş Mehmet, torbasından testere ağızlı bir bağ bıçağı çıkararak Kubilay'ın üzerine saldırmış ve başını gövdesinden ayırarak sancak direğine asmıştır. Silah sesini duyarak olay yerine koşan mahalle bekçileri Hasan ve Şevki de isyancılar tarafından şehit edilmişlerdir<sup>504</sup>. Jandarma Alayı tarafından gönderilen takviye birlikler bu olaylardan sonra olay yerine ulaşabilmiştir. Komutanın “ Teslim olun” çağrısına Derviş Mehmet ve arkadaşları

---

<sup>501</sup>Akşin, a.g.e., s.191.

<sup>502</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk**, s.516.

<sup>503</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk**, s.516.

<sup>504</sup>Eroğlu, a.g.e., s.196.



“Bize kurşun işlemez” diye yanıt verince açılan ateş sonucunda Derviş Mehmet ile birkaç adamı öldürülmüş olup, sokak aralarına kaçan diğer iki kişi de yakalanmıştır<sup>505</sup>. Ordunun müdahalesi ile olay bastırıldıktan sonra 31 Aralık günü toplanan Hükümet olayı, Cumhuriyet’e karşı düşünülerek hazırlanmış bir ayaklanma olarak görmüş olup, bu nedenle Menemen ile Manisa ve Balıkesir illerinde 1 ay süreli sıkıyönetim ilan etmiştir<sup>506</sup>. Olay TBMM ve halk tarafından şiddetle kınanmış ve lanetlenmiştir. Ordu tarafından yakalanan suçlular ve olayla ilgileri olduğu için tutuklanan Şeyh Esat ve arkadaşlarının yargılanmaları için Korgeneral Mustafa Muğlalı başkanlığında bir askeri mahkeme oluşturulmuş olup 5 Ocak 1931’de başlayan yargılanmalar sonunda Şeyh Esat ile oğlu Mehmet Ali ve 36 sanık hakkında ölüm, 41 sanık hakkında da çeşitli hapis cezaları verilmiştir<sup>507</sup>.

Menemen olayından hemen sonra Mustafa Kemal Paşa, Cumhurbaşkanı ve Başkomutan olarak Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak Paşa’ya bir taziye telgrafı göndererek Cumhuriyete karşı suikast tertipleyen mütecavizleri lanetlemiş ve Asteğmen Kubilay’ı görevini yapan şehit olarak, takdirle anmıştır<sup>508</sup>. Menemen’de Türk Ulus Devleti karşıtı gericiler tarafından öldürülen Asteğmen Kubilay’ın adı Türk devriminin ana eksenini olan laik düzeni savunmada bir simge oluşturmuş ve Kubilay “Devrim Şehidi” olarak anılmıştır. Mustafa Kemal Paşa’nın isteği üzerine Cumhuriyet gazetesinin açtığı bir kampanya ile toplanan paralarla Menemen’de yaptırılan ve Kubilay’la birlikte bekçi Hasan ve Şevki’nin adlarının da kazıldığı tunç heykel, 24 Aralık 1934’te görkemli bir törenle açılmıştır<sup>509</sup>. Asteğmen Kubilay, “devrimin onurlu şehidi” sayılarak Cumhuriyetin kuruluş yıllarında yetişen genç subaylar ve aydınlar için milli bir kahraman haline gelmiştir<sup>510</sup>. Asteğmen Kubilay’ın Türk Ulus Devleti ve Cumhuriyetin ayakta kalması için yapılacak fedakârlıkların da simgesi haline gelmiştir. Asteğmen Kubilay’a büyük bir saygı duyularak özellikle askerlerin ulus devlet ve Cumhuriyet sevgisi ile yetiştirilmesinde onun kahramanlığı ön plana çıkarılmıştır.

---

<sup>505</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk**, s.517.

<sup>506</sup>Yazıcı, a.g.e., s.523.

<sup>507</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk**, s.517.

<sup>508</sup>Eroğlu, a.g.e., s.196.

<sup>509</sup>Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik- Mustafa Kemal Atatürk**, s.518.

<sup>510</sup>Hale, a.g.e., s.121.

#### 4.1.3. Dersim Ayaklanması ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Müdahalesi

Türk Ulus Devletinin egemenliğinin tüm yurda yayılmasının önündeki son engel olan Dersim Ayaklanması, şu anki adıyla Tunceli'de 21 Mart 1937 tarihinde merkezi yönetime karşı başlayarak yayılan geniş kapsamlı isyan hareketi olarak ortaya çıkmış olup, bu isyanı bastırmak için TSK tarafından Dersim Harekâtı düzenlenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde yüzyıllarca yurtluk ve ocaklık biçiminde özerk olarak yönetilen Dersim ilinde, özellikle Tanzimat'tan sonra, merkezi yönetimin güçlendirilmesi amacına yönelik düzenlemelere karşı sık sık ayaklanmalar meydana gelmiştir<sup>511</sup>. Ulus devlet ve merkezi yönetim esasına dayalı Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla özerkliğini kaybeden Dersim'deki aşiretler, yönetimlerinin elinden alınmasına karşı çıkararak vergi vermek, askere gitmek gibi çeşitli zorunlulukları kabul etmemişlerdir. Dersim'deki ulus devlet karşıtı faaliyetleri önlemeye yönelik olarak, 1926'da Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey ve 1931'de İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından yerinde yapılan incelemeler sonucunda raporlar hazırlanmış olup, 1935 yılında İsmet Paşa, bazı tetkik ve incelemelerde bulunmak amacıyla Dersim seyahatine çıkarak halkla görüşmüş, ordu birlikleri ve idarecileri denetlemiştir. İsmet İnönü, seyahat dönüşü değerlendirmelerini İstanbul'da Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e sunmuştur<sup>512</sup>. Bu rapor ve çalışmaların ışığında devlet otoritesi ve huzuru tam olarak sağlamak amacıyla 14 Haziran 1934'te 2510 sayılı İskân Yasası, 25 Aralık 1935 tarihinde ise 2884 sayılı Tunceli Vilayeti'nin İdaresi Hakkında Kanun çıkarılmıştır<sup>513</sup>. Kanunlarla hemen hemen ülkenin tamamında kurulması başarılan ulus devlet rejiminin Dersim ilinde de tam olarak hayata geçirilmesi ve feodal yapının ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Bu kanunlarla, Osmanlı Devleti'nin bir türlü uygulamaya cesaret edemediği fakat Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinin kesinlikle görmezden gelemeyeceği merkezi yönetimi tanımayan feodal yapıya son verme konusunda, devletin ne kadar kararlı olduğunu da göstermektedir.

<sup>511</sup>Turan, **Türk Devrim Tarihi III**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996, s.191.

<sup>512</sup>Uğur Mumcu, **Kürt Dosyası**, UM-AG Vakfı Yayınları, Ankara, 2007, S.104.

<sup>513</sup>Hasan Ersel ve diğerleri, **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s.276-277.

Kanuna göre, Dersim vilayetinin adı Tunceli olarak değiştirilmiş, bir askeri vali atanmış ve aynı zamanda Elazığ, Tunceli, Erzincan ve Bingöl'ü içine alan Elazığ merkezli 4. Genel Müfettişlik kurularak bu göreve de Korgeneral Abdullah Alpdoğan getirilmiştir. Korgeneral Abdullah Alpdoğan çok geniş yönetsel, askeri ve yargısal yetkilerle donatılarak bölgede iskân, imar ve otorite sağlama çalışmalarına başlamıştır<sup>514</sup>. Ulus devlet esasına dayanan Cumhuriyet rejimi güçlenip otoritesini sağladıktan sonra buralara yönelerek egemenliğini kurmuş olup bu durum bölgede yüzyıllardır başına buyruk harekete alışmış olarak bölgedeki cahil halkı yöneten ağa ve dedelerde ciddi korku ve rahatsızlıklar yaratmıştır<sup>515</sup>. Ağalık, dedelik ve şeyhlik gibi ulus devletin temel ilkelerine aykırı olan özerk yapıların yasaklanması ve devlet otoritesinin sağlanması amacıyla inşa edilen karakol, köprü ve okul gibi tesisler, bölgede merkezi yönetime karşı çıkan ve Türk Ordusunun varlığını istemeyen bazı aşiret reislerinin tepkisini çekmiştir. Ulus devletin TSK eliyle güçlü, bilimsel ve programlı olarak bölgeye yerleşme çabaları ile bu amaçla uygulamaya koyduğu yol, köprü, karakol ve okul inşası faaliyetleri, Dersim'deki feodal yapı tarafından kendi geleceği için ciddi tehlike olarak algılanmıştır. Bu korku ve tepki sonucunda Hasanan aşiretinden Seyit Rıza ve Koçgirili Alişer gibi feodal ağalar devlet otoritesinin kurulmasına karşı çıkarak halka kara propaganda yapmaya başlamışlardır<sup>516</sup>. Bölgede gerginliğin artması üzerine askeri tedbirler artırılarak Vali Abdullah Alpdoğan tarafından bir bildiri yayımlanmış ve bütün aşiretlerin silahlarını teslim etmesini istemiştir. Fakat Seyit Rıza ve yandaşlarının okul ve karakollara yönelik kara propagandası nedeniyle aşiretlerin çoğu buna yanaşmayarak aksine silahlanmışlardır<sup>517</sup>.

İsyancı aşiretler askeri birliklere karşı saldırılara başlamışlar ve olaylar 21 Mart 1937 gecesi Harçık deresi üzerinde, Pah (Kocakoç) ile Kahmut arasındaki tahta köprüünün yakılması ve Kahmut ile Pah arasındaki telefon hattının kesilmesi ile başlamıştır. 4. Genel Müfettişlik bu olaylardan sonra hemen karşı bir sert harekât yapmak yerine, kapsamlı harekâtın hazırlıklarına başlamış olup karakollar yeni birliklerle takviye edilirken köprüler ve yolların emniyete alınması için ek silahlı

<sup>514</sup>Turan, **Türk Devrim Tarihi III**, s.196-197.

<sup>515</sup>Naşit Hakkı Uluğ, **Tunceli Medeniyete Açılıyor**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, S.185.

<sup>516</sup>Ersel ve diğerleri, a.g.e., s.277.

<sup>517</sup>Turan, **Türk Devrim Tarihi III**, s.199.

birliklerle korumaları güçlendirilmiştir. 26 Nisan'da Askisor bucağındaki karakola saldırılmış ve gecesinde Pah yakınlarında bulunan 9. Seyyar Jandarma Taburu Süvari Bölüğü'ne baskın düzenlenerek pek çok asker şehit edilmiştir<sup>518</sup>. Alınan istihbaratlarda isyancıların Mazgirt, Pah, Kahmut ve Sin bucaklarında saldırılarının devam edeceği ve Pertek köprüsü ile Mazgirt köprüsünü yıkmaya teşebbüs edecekleri bilgisi alınmış ve bunları önlemek için Hükümet Elazığ Piyade Alayını buraya sevk ederek Eskişehir'de konuşlu bulunan Hava Kuvvetleri'ne ait bir bölük uçağın daha bölgeye sevkini sağlanmıştır<sup>519</sup>. Doğu Anadolu'nun birçok ilinden isyan bölgesine sevk edilen kuvvetlere ek olarak Ankara'daki Muhafız Alayı bölgeye intikal ettirilerek, 3 Mayıs 1937'de askeri harekât başlatılmıştır. Aynı gün bir uçak filosu da ayaklanan aşiret başkanlarının toplandığı Keçiseken köyüne bombardıman yapmıştır<sup>520</sup>.

4 Mayıs günü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın da katıldığı Bakanlar Kurulu toplantısında ilin asayiş durumuyla ilgili tedbirler kararlaştırılmıştır<sup>521</sup>. Bu kararlara göre<sup>522</sup>:

1. Askeri hareket Nazimiye - Sin - Karadoğan çizgisine kadar sürdürülecektir.
2. Köylere baskın edilerek silahlar toplanacak ve ele geçirilen köylüler, aşiret mensupları başka yerlere nakledilecektir.
3. Şimdilik 2.000 kişinin nakli planlanmıştır.

Bakanlar Kurulu kararının altına “Mülahaza” (Düşünce) başlığı altında şu uygulamaya da yer verilmiştir:

“İsyan ocaklarını yerinde bırakmamak için, silah kullanmış olanları ve kullananları zarar vermeyecek hale getirmek, köyleri kâmilten (tümüyle) tahrip etmek ve aileleri uzaklaştırmak lüzumlu görülmüştür”

---

<sup>518</sup>Ersel ve diğerleri, a.g.e., s.277.

<sup>519</sup>Reşat Hallı, **Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar**, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1972, s. 383-385.

<sup>520</sup>Turan, **Türk Devrim Tarihi III**, s.199.

<sup>521</sup>Ersel ve diğerleri, a.g.e., s.278.

<sup>522</sup>Turan, **Türk Devrim Tarihi III**, s.200.

8 Mayıs 1937'de Genelkurmay Başkanlığı, Bakanlar Kurulu'nun askeri harekâta dair kararını 4. Genel Müfettişliğe bildirmiş ve harekât bu bilgiyle resmen başlamıştır<sup>523</sup>. İsyancı aşiretler köylerini boşaltıp sarp yerlere ve mağaralara çekilirken yaz aylarından itibaren TSK üstünlüğü ele geçirmişlerdir. Başlangıçta sayıları 25000 - 30.000 olarak değerlendirilen isyancılar hükümet ve ordunun daha önce görülmemiş derecedeki kararlı tutumu karşısında dağılmışlardır. Seyit Rıza, Munzur kıyılarında bir toplantı düzenleyerek ne pahasına olursa olsun askeri harekete karşı konulması kararı aldırılmıştır. Ayaklanmanın lideri olduğu için Seyit Rıza'yı etkisiz hale getirmeye öncelik verilerek, 6 Haziran'da Kızıldağ askeri harekât düzenlenmiş ve evi Türk ordusunun ilk kadın pilotu da olan Atatürk'ün manevi kızı Sabiha Gökçen tarafından bombalamış ancak kendisi ele geçirilememiştir<sup>524</sup>. Ulus devletinin kuruluş sürecinin başarıyla tamamlanacak olması nedeniyle hem Mustafa Kemal Paşa hem de Hükümet, Dersim sorununa özel bir önem vermiştir. Harekât hakkında bilgi almak amacıyla Başbakan İsmet İnönü 18 Haziran'da Elazığ'a gelmiş oradan da Dersim'e geçerek askeri harekâtı yerinde izlemiştir<sup>525</sup>. Temmuz ayı sonunda birkaçı hariç bütün aşiretler genelde teslim alınmış olup Seyit Rıza ve Bahtiyarlı Şahin hariç diğer aşiret liderleri yakalanmıştır. Alışır, Fransızlardan yardım istemek için Irak'a geçmeye çalışırken öldürülmüştür<sup>526</sup>. En yakın destekçileri ve oğullarını kaybeden Seyit Rıza 10 Eylül 1937'de Erzincan'da Jandarmaya teslim olmak zorunda kalmıştır<sup>527</sup>. Seyit Rıza'nın teslim olmasıyla ayaklanma bastırılmış ve askeri harekâta son verilmiştir. İnönü'nün açıklamasına göre harekât boyunca ölen isyancıların sayısı 256 olmuştur. 27 kişi yakalanmış, 849 kişi de çarpışmalar sırasında teslim olmuştur. Harekât boyunca Türk Silahlı Kuvvetlerinden de 1 subay ile 28 er şehit olmuş, 50 asker de yaralanmıştır<sup>528</sup>.

Ekim ayı ortalarında Seyit Rıza, Erzincan'dan Elazığ'a götürülerek ele geçirilen isyancıların yargılanmalarına Elazığ'da kurulan mahkemede başlanmıştır. İsyancılar Dersim'i isyana teşvikten ve bu isyana katılmaktan dolayı yargılanmışlar ve Ekim ayı ortasında başlayan yargılama, 15 Kasım 1937'de sona ermiştir. Yargılama sonucunda 14 kişi beraat etmiş, Seyit Rıza ve 6 isyancı idama, 37 kişi ise ağır hapis

---

<sup>523</sup>Hallı, a.g.e., s. 400.

<sup>524</sup>Turan, **Türk Devrim Tarihi III**, s.200.

<sup>525</sup>Hallı, a.g.e., s. 403.

<sup>526</sup>Turan, **Türk Devrim Tarihi III**, s.201.

<sup>527</sup>Ersel ve diğerleri, a.g.e., s.278.

<sup>528</sup>Turan, **Türk Devrim Tarihi III**, s.201.

cezalarına çarptırılmıştır. 18 Kasım 1937’de Seyit Rıza ve diğer altı kişi idam edilerek cezaları infaz edilmiştir<sup>529</sup>. Bu idamlarla birlikte 1937 yılındaki Dersim harekâtı resmen sona ermiştir. Elazığ’da duruşmalar sürerken Atatürk, 12 Kasım 1937’de o bölgede bir geziye çıkmış ve 16 Kasım’da Elazığ’a gelerek Tunceli programının uygulandığının kanıtlarından biri olan Hozat suyu üzerindeki Singeç köprüsünü, düzenlenen bir törenle hizmete açmıştır<sup>530</sup>.

1938 yılında hükümet 9 jandarma erinin şehit edilmesi üzerine isyandan arta kalanların temizlenmesi ve silahların tamamen toplanması amacıyla bir askeri harekâta karar vermiş olup 1 Haziran’da Hava Kuvvetlerinin desteğiyle başlayan hareket 15 Eylül 1938’e kadar sürmüştür ve sonunda bölgede asayiş ve huzur sağlanmıştır<sup>531</sup>. Dersim ayaklanmalarının sona ermesiyle ülke genelinde ulus devlet esasına dayalı Cumhuriyet rejiminin egemenliği de tam olarak sağlanmıştır.

#### 4.2. İnkılâpların Halka Kabul Ettirilmesinde TSK’nın Rolü

Osmanlı İmparatorluğu’nda modernleşme hareketleri ve değişim, öncelikle ordudan başlamıştır. Yenileşme süreci sonrasında donanımı ve örgütlenmesi değişen Osmanlı askerleri, zaman içinde fikri olarak modernleşmeye yatkın hale gelerek, modernleşme sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak halkın bilincindeki yerini almıştır<sup>532</sup>. İlber Ortaylı 19. yüzyıldan itibaren Türk Ordusunun en önemli özelliğinin dönemin büyük kara ordularıyla birlikte kurmay eğitimini geliştirerek çok okuyan, meraklı, yabancı dil bilen, dünyayı tanımaya çalışan, modernleşmeye ve yeniliklere açık subay ve generallere sahip olması olduğunu ifade etmektedir<sup>533</sup>. Türk Ulus Devletinin kurulum süreci ve yeni rejimin oluşturulması çağdaş inkılâplar ve Türk toplumu için devrim niteliğindeki yeniliklerle gerçekleştirilmiş olup bu yeniliklerin hayata geçirilmesinde Cumhuriyet ordusunun ve komuta heyetinin çok büyük rolü

<sup>529</sup>Ersel ve diğerleri, a.g.e., s.278.

<sup>530</sup>Turan **Türk Devrim Tarihi III.**, s.201.

<sup>531</sup>Ersel ve diğerleri, a.g.e., s.278.

<sup>532</sup>Serdar Şen, **Türk Silahlı Kuvvetlerinin Toplum Mühendisliği**, Su Yayınları, İstanbul, 2011, s.12.

<sup>533</sup>İlber Ortaylı, **Cumhuriyet’in İlk Yüzyılı 1923-2023**, Timaş Yayınları, 2015, s.136.

olmuştur. Yönetim tarafından inkılâpların halka ulaştırılmasında ve kabul ettirilmesinde dönemin en organize ve modernleşmeye açık kurumu olan TSK'dan fazlasıyla faydalanılmıştır.

Öncelikle yeni rejimin güvenliğini sağlayan TSK, Hükümet ve bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ten aldığı güç ve yetkiyle rejimin kurumsallaşması ve yeni toplum düzeninin yerleşmesinde önemli faaliyetler göstermiştir. Bu dönemde yerel anlamda Alay ve Ordu komutanları buldukları yerlerde hükümeti temsil etmiş olup, komutanlar askerlik dışı güçlere sahip olarak kendileri geniş baskı ve denetim olanakları sağlamışlardır<sup>534</sup>. İnkılâpların halka kabul ettirilerek yaygınlaştırılmasında gerektiğinde, ordunun zor kullanma gücünden faydalandığı görülmektedir. Başta laiklik olmak üzere gerçekleştirilen bazı yenilikler, TSK'dan destek alan yönetici zümre tarafından gerçekleştirilmiş olup gericilerin ve inkılâp karşıtlarının bu dönemdeki çağdaşlaşma çabalarının önüne çıkardıkları engeller çoğu zaman ordunun devreye girmesiyle aşılmıştır<sup>535</sup>. Örneğin 2 Eylül 1925 tarihli Hükümet Kararnamesi ile memurların şapka giymesi zorunluluğu getirilmiş olup bu karara karşı ilk halk tepkisi 25 Kasım 1925'te Rize il merkezinde gerçekleşen bir ayaklanma ile verilmiştir. Of ilçesine de sıçrayan bu ayaklanmayı bastırmak için Ordu birlikleri devreye sokularak Ali Çetinkaya başkanlığındaki İstiklal Mahkemesi heyeti Hamidiye Kruvazörü ile Rize'ye yollanmış ve gemiden yapılan kurusıkı top atışları ile şehre çıkmışlardır<sup>536</sup>. Rize olaylarından birkaç gün sonra 28 Kasım 1925'te şapka baş giysisi olarak kabul edilirken 30 Kasım 1925 günü Tekke ve Zaviyeler kapatılmıştır<sup>537</sup>. Tekke ve Zaviyelerin kapatılması ve Şapka İnkılâbı gibi iki toplum düzenini etkileyen devrim kanunlarına karşı ortaya çıkan tepkiler ülke geneline yayılmış ve Erzurum, Maraş, Sivas, Çankırı gibi şehirlerde yapılan gösteri ve ayaklanmalar ordu tarafından bastırılmıştır<sup>538</sup>. Görüldüğü üzere toplumun gerek yüzyıllara dayalı alışkanlıkları gerekse dini ve örfi hassasiyetleri nedeniyle tepki gösterdiği inkılâplar, ordunun hızlı ve etkili müdahalesi ile gerektiğinde zor kullanılarak kabul ettirilmiştir. Bu durum her ne kadar kulağa hoş gelmese de devrim süreçlerinin dünyadaki örnekleri ile paralellik

---

<sup>534</sup>Ünsaldı, a.g.e., s.44.

<sup>535</sup>Öztürk, a.g.e., s.63.

<sup>536</sup>Özdağ, a.g.e., s. 75-76.

<sup>537</sup>Tunçay, a.g.e., s.152.

<sup>538</sup>Özdağ, a.g.e., s.76.

göstermektedir. Hemen hemen her devrimde yeniliklerin halka kabul ettirilmesinde baskı araçlarına başvurmadan çekinilmemiştir. Türk devriminin kurulum sürecinde de TSK ve İstiklal Mahkemeleri rejimin en önemli ve güvenilir güçleri olmuşlardır.

TSK'nın, halk ile devlet ve rejim arasında kurulan ilişkide üstlendiği görevler oldukça önemlidir. Zorunlu askerlik uygulaması ile erkek nüfusun neredeyse tamamının ilk kez devletle ilişki kurması sağlanmıştır<sup>539</sup>. Bu ilişki çerçevesinde ulus devletin ortaya koyduğu inkılâp, yenilik ve kazanımlar erkek nüfusa yerinde gösterilerek anlatılmış ve gönüllü olarak benimsemeleri sağlanmıştır. Türk Ulus Devletinin hassasiyetleri ve rejimin temel ilkeleri zorunlu askerlik süresi boyunca övülerek askerlere benimsetilmeye çalışılmıştır. Askerler tarafından benimsenen yenilik ve inkılâplar, zorunlu askerlik bittikten sonra memleketlerine döndüklerinde temas ettikleri halk ve ailelerine anlatılarak toplum içinde yaygınlaştırılmıştır. Modern bir yapılanma ve ulus devlet oluşturma amacıyla hareket eden Türkiye Cumhuriyeti, Türkçenin geliştirilmesi ve en güzel haliyle halk tarafından kullanılmasına da özel önem vermiş olup okuma yazma bilmeyen askerlere okuma yazma öğretilmesinin yanında, Türkçe bilmeyenlere de Türkçe öğretilerek uluslaşma sürecinin en önemli unsurlarından dil birliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Türkiye'de Cumhuriyetin kurulum, yerleşme ve gelişim sürecinde Türk ordusunun subay kadroları ve onların çekirdekte yer aldığı asker-sivil aydın zümre, modernleşme sürecinin en kararlı, en ön safta ve yönlendirici aktörü olarak ortaya çıkmıştır<sup>540</sup>. Bu görüş dönem itibariyle gerçekleri yansıtmakta olup subaylar ve ailelerinin modern ve yeniliklere açık kişilikleri devlet büyüklerince de kabul edilmiştir. Başvekil İsmet İnönü'nün 1935 yılında Doğu ve Güneydoğu şehirlerine çıktığı seyahat ve sonrasında Cumhurbaşkanı Atatürk'e sunduğu raporun Iğdır şehri ile ilgili bölümünde İnönü "subaylar, aileleri ve çocukları çevrenin en yüksek dekorunu teşkil ediyorlardı. Her yerde subay hem Cumhuriyet'in, hem Türk medeniyetinin en temiz örneğidir"<sup>541</sup> şeklindeki sözleri yenilik ve inkılapların

<sup>539</sup>Serdar Şen, **Silahlı Kuvvetler ve Modernizm**, s.30.

<sup>540</sup>Ömer Laçiner, "Türk Militarizmi", **Birikim Dergisi**, Sayı 160-161, Ağustos - Eylül 2002, ss.10-17.

<sup>541</sup>Saygı Öztürk, **İsmet Paşa'nın Kürt Raporu**, Doğan Kitap, İstanbul, 2008, s.40.



Anadolu'daki halka askerler ve aileleri aracılığıyla iletilmesi niyetini ortaya koymaktadır. Gerçekten de modernleşme çabaları ve ulus devletin yenilikleri taşrada ilk önce subaylar ve aileleri tarafından uygulanarak halka gösterilmiş ve örnek teşkil etmiştir. Askeri garnizonlar bir medeniyet merkezi işlevi görmüştür.

### **4.3. Resmi İdeolojinin Halka Ulaştırılmasında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Rolü**

Yeni kurulan ve ulus devlet esasına dayanan Cumhuriyet rejimi, her yeni rejim gibi resmi devlet ideolojisine uygun vatandaşlar yaratmak istemiştir. Cumhuriyet rejiminin yeni insan yaratma hedefinin sonucu olarak ortaya çıkan toplum mühendisliğinin geliştirilmesinde ve gereklerinin yerine getirilmesinde diğer kurumların yanında ordunun öncü bir rolü olmuştur<sup>542</sup>. Bu dönemde TSK, tarihten aldığı güçle kendine özgü bir değerler sistemine ve yapısal özelliklere sahip güçlü ve etkin bir organizasyon olarak ön plana çıkmıştır<sup>543</sup>. Özellikle 1930'lu yıllarda TSK, halk arasında Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi ideolojileri olan Türk milliyetçiliği ve modernleşmenin yaygınlaştırılmasında rejimin en güçlü aracı olarak görev yapmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan edildiği yıllardaki ekonomik ve kültürel geri kalmışlık ile ulusal pazarın gelişmişlik düzeyindeki gerilik, iletişimi sağlayacak altyapının yetersizliği ve burjuva kültürün son derece sınırlı bir kesim içindeki gelişmişliği gibi nesnel gerekçeler özellikle ideolojik aygıtları geliştirebilmenin önündeki engeller olmuştur<sup>544</sup>. Yol altyapısı ve okul sayısının yok denecek kadar az olması ile eğitilmiş insan gücü ve üretim tesislerini uzun yıllar süren savaşlarda kaybetmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'nde yönetimin halka ulaşmasını oldukça zorlaşmıştır<sup>545</sup>. 1930'lu yıllarda halkın yaklaşık % 80'i köylerde yaşarken devlet, Cumhuriyet ideolojisini halka aktarmakla görevlendirebileceği eğitim kurumlarını

---

<sup>542</sup>Serdar Şen, *Türk Silahlı Kuvvetlerinin Toplum Mühendisliği*, s.37.

<sup>543</sup>Ünsaldı, a.g.e., s.259.

<sup>544</sup>Serdar Şen, *Silahlı Kuvvetler ve Modernizm*, s.22.

<sup>545</sup>Ortaylı, *Cumhuriyet'in İlk Yüzyılı 1923-2023*, s.170.

köylere açmıştır<sup>546</sup>. Sayılan imkânsızlıklar nedeniyle kaçınılmaz şekilde baskı aygıtları ön plana çıkmış olup bunların içinde ordu ayrıcalıklı bir yer edinmiştir. Bu zor koşullarda baskı aygıtı olarak kullanılan TSK, halka ulaşma imkânı ve halk üzerindeki saygınlığı nedeniyle rejimin ve ulus devlet bilincinin halka ulaştırılması yönündeki ideolojik mücadelenin de en önemli aktörlerinden biri haline gelmiştir<sup>547</sup>. TSK'ya bu görevin verilmesinde yeni rejimin en güvenilir ve modernleşme sürecine en hazır konumdaki kurumu olmasının payı büyüktür.

Cumhuriyetin kuruluş sürecinde devlet yönetimine üyelerinin çoğunluğu asker kökenli olan modernleşmeci ve laik düşünceye sahip bir kesim olup devlet ideolojisi bu yönetici kesim tarafından belirlenmiştir<sup>548</sup>. Cumhuriyeti kuran ve yöneten asker kökenli kadrolar reform sürecindeki Osmanlı ordusunda yetişmiş ve görev almışlardır. Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinin en önemli ürünü olan modern Türk ordusu, gerici kesimlerle mücadelede ön plana çıkmıştır. Bununla birlikte orduyu biçimlendiren en önemli etkenlerden biri de ülkenin dağılmasının engellenmesine yönelik bilinç olmuştur<sup>549</sup>. 1920'li yıllarda modernleşme sürecinde önemli bir değişim yaşanırken cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laiklik kavramları ulus devletin ideolojik ilkeleri olarak ön plana çıkarılmış ve resmi ideolojinin omurgası oluşmaya başlamıştır. Bu gelişme modernleşmeci subayların dünya görüşleriyle uyumlu olup askerler ve resmi ideoloji ilişkisinin diğer toplumsal kesimler tarafından kabulüne yol açmıştır<sup>550</sup>. Tanıl Bora, ordunun Milli Mücadele'den itibaren, Türk milliyetçiliğinin özellikle yönetici zümreden ve yazılı kültürden halka aktarılmasında ve yeniden üretiminde ağırlıklı rol üstlendiğini ileri sürmüştür<sup>551</sup>. Hale'e göre, yapılan planlı eğitim öğretim faaliyetleriyle zorunlu askerlik görevini yerine getiren er ve erbaşlar arasında modernleşme, laiklik ve milliyetçiliğin yaygınlaşmasında TSK, rejimin en önemli araçlarından biri olmuştur<sup>552</sup>. Osmanlı'dan itibaren modern düşüncenin savunucusu ve uygulayıcısı olmaya başlayan subaylar, orduda erbaş ve erlere askeri eğitimin yanı

---

<sup>546</sup>Çiğdem Erdem, "Cumhuriyet Yönetiminin 1930'lu Yıllarda Köyde ve Köylülükte 'Dönüşüm' Gerçekleştirme İsteğinin Bir Aracı Olarak 'Köy Eğitim Kursları' ", **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı 10/3, Ankara, 2008, ss.187-200.

<sup>547</sup>Serdar Şen, **Silahlı Kuvvetler ve Modernizm**, s.23.

<sup>548</sup>Öztürk a.g.e., s.63.

<sup>549</sup>Tiftikçi, a.g.e., s.31.

<sup>550</sup>Serdar Şen, **Türk Silahlı Kuvvetlerinin Toplum Mühendisliği**, s.15.

<sup>551</sup>Tanıl Bora, "Ordu ve Milliyetçilik", **Birikim Dergisi**, Sayı 160-161, Ağustos- Eylül 2002, ss.58-66.

<sup>552</sup>Hale, a.g.e., s.120.

sıra uygulamalı olarak ulus devlet kültürü, laik düşünce ve yenilikleri tanıtarak halka devlet ideolojisini aşlamaya çalışmıştır.

Ulus devletin kurulum döneminde ordu, askere gelen gençlere askerlik ve savaş sanatının gereklerini öğretmenin yanında onları rejim tarafından resmi ideoloji çerçevesinde şekillendirilmiş birer vatandaş olarak sivil yaşama göndermek amacını güderek çalışmalar yapmıştır. Bu amacın yerine getirilerek devletin resmi ideolojisinin topluma aktarılmasında, neredeyse her Türk erkeğinin zorunlu askerlik sistemi ile orduya katılması ve ömrünün birkaç yılını burada geçirmesi TSK'ya önemli ve benzersiz bir olanak sunmuştur. Erkek nüfusun tamamına yakınının zorunlu olarak iletişim kurduğu ve hayatının belirli bir bölümünü mensubu olarak geçirdiği TSK, köylerinden ve memleketlerinden ilk defa dışarıya çıkmış gençlerin ulus devlet rejiminin ilkeleri ile milliyetçi ve modern devlet ideolojisi çerçevesinde eğitilerek şekillendirilmesini sağlamıştır.

#### **4.4. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Halkta Ulus Bilinci Yaratma Faaliyetleri**

TSK, askeri görev ve sorumluluklarının yanında zorunlu askerlik uygulaması sayesinde ülkede yaşayan erkeklerin tamamına yakınına ulaşma gücüne sahiptir. Ulus devletin kurulum sürecinde ve devam eden yıllarda TSK, bu özelliğini askeri eğitim dışındaki konularda icra ettiği eğitim öğretim faaliyetleriyle askerlerin eğitilmesi ve ulus devlet ile Cumhuriyete bağlı nesiller yetiştirmek amacıyla etkin şekilde kullanmıştır. Planlı eğitim çalışmaları gerçekleştirilmiş, ordu tarafından hazırlanan kitap ve dokümanlarla askerlere ulus ve Yurt Sevgisi ile milli tarih bilinci aşlanmaya çalışılmıştır.

#### 4.4.1. Türk Silahlı Kuvvetleri Zorunlu Askerlik Uygulaması Yoluyla Halkın Eğitime Katkıları

Türkiye Cumhuriyeti'nin en çok önem verdiği alanlardan biri eğitim ve öğretim faaliyetleri olmuştur. Yeni kurulan ulus devlet, egemenlik alâmetleri ve araçlarıyla var olurken, yeni kurulan devlet yapısı içinde zorunlu eğitim, millî hazine, zorunlu askerlik gibi kurumlara da önem vermiştir<sup>553</sup>. Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı'nın daha yeni zaferle bitirildiği günlerde 27 Ekim 1922 günü Bursa'da öğretmenlere hitap ederken eğitim öğretim konusu üzerinde durarak şu sözleri söylemiştir<sup>554</sup>:

“Gözlerimizi kapayıp mücerret yaşadığımızı farz edemeyiz. Memleketimizi bir çember içine alıp dünya ile ilgisiz yaşayamayız. Aksine ilerleyen medeni olan bir millet olarak medeniyet sahasının üzerinde yaşayacağız. Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve bunu her ferdin, milletin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur. Okulun vereceği ilim ve fen sayesinde ki, Türk milleti, Türk sanatı, ekonomisi, Türk şiir ve edebiyatı bütün güzellikleriyle gelişir”.

Mustafa Kemal Atatürk, bu ve bunun gibi pek çok ifadesinde açıkça vurgulandığı gibi Türk Ulus Devleti ve modern Cumhuriyet rejiminin halka benimsetilmesinde ve inkılâpların halka ulaştırılmasında eğitim kurumları olan okullara büyük görev düşmüştür. Ekonomik yetersizlikler ve eğitimli öğretmen eksikliği, istenen eğitim hamlelerinin yapılmasını engellemiştir. Okullaşma ve okuma yazma oranının son derece düşük olduğu Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim kurumlarına verilmiş olan görevlerin önemli bir bölümünü zorunlu olarak TSK üstlenmiştir.

Bu anlamda TSK'nın halk ile ulus devlet ve rejim arasında kurulan ilişkide üstlendiği eğitim faaliyetlerinin üzerinde önemle durulması gerekmektedir. Ordu, eğitim öğretim konusundaki faaliyetlerini kendi içerisinde organize ettiği eğitim süreçleriyle gerçekleştirmiş olup, zorunlu askerlik uygulaması ile milyonlarca gencin

<sup>553</sup>Mehmet Yüksel, **Küreselleşme, Ulusal Hukuk ve Türkiye**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001, s.102.

<sup>554</sup>Afetinan, a.g.e., s.187-188.

ilk kez devletle ilişki kurması TSK aracılığıyla sağlanmıştır<sup>555</sup>. Ulus devlet ve Cumhuriyet rejiminin inşa evresinde kapalı toplum özelliği taşıyan Türkiye Cumhuriyeti'nde askerlik hizmeti özellikle kırsal kesimden gelen erkeklere yönelik olarak bir eğitim ve ideoloji aşılama fırsatı sunmuş olup, zorunlu askerlik modernleştirici ve dönüştürücü işleviyle iç içe geçen bir milli bilinç aşılama işlevini gerçekleştirmiştir<sup>556</sup>.

Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme çabalarının başladığı dönemlerden itibaren Türk modernleşmesinde Türk Ordusu önemli ve etkin bir konuma sahip olmuştur. Önce teknik sonra da düşünce dünyası bakımından modernleşen ordu, daha sonra topyekûn devletle birlikte toplumunda modernleştirilmesi gerektiğini savunarak bu yönde açık müdahalelerde bulunmuştur. Siyasal alandaki ve devlet aygıtı üzerindeki etkinliği sayesinde TSK, zorunlu askerlik sistemini bir tür toplum mühendisliğinin aracı olarak değerlendirmiştir. Uzun yıllar boyunca, toplumun nitelikli bir çoğunluğunu oluşturan ve henüz modern ekonomik ve toplumsal ilişkilere katılmamış köylü gençlerin eğitilerek dönüştürülmesine yönelik faaliyetler, zorunlu askerlik uygulaması aracılığıyla yürütülmüştür<sup>557</sup>. Bu amaç TSK tarafından “Anadolu köylerinden birinde yaşayan bir çocuk için askerlik hizmetine çağırılma dış dünya ile ilişki fırsatı sağlayacak ve görüş ufkunu açacak bir imkan oluyor” şeklinde ifade edilmiştir<sup>558</sup>:

Askerlik hizmetini yapmaya gelen gencin ilk kez köyden ayrılp, yeni bir dünya ile karşılaşmasının kendiliğinden ortaya çıkacak sonuçları bulunmakla beraber TSK, o gencin düşünsel dünyası kadar toplumsal ilişkilerini de farklılaştıracak eğitim süreçlerini hayata geçirmiştir. Okuma yazma bilmeyenlere kurslar açılarak okuma yazma öğretilmiş, modern yaşam, sofrta kültürü, görgü ve nezaket kuralları gibi konularda eğitimler verilmiştir. 1930'lu yıllarda tek parti iktidarına sahip CHF'nin yayınladığı bir posterde ordu “halk okulu” olarak övülmüştür. Posterde anlatılana göre, “acemi bir asker orduya toy bir genç olarak girerken, dinç bir erkek olarak çıkar;

---

<sup>555</sup>Serdar Şen, **Silahlı Kuvvetler ve Modernizm**, s.30.

<sup>556</sup>Bora, a.g.e., ss.58-66.

<sup>557</sup>Serdar Şen, **Türk Silahlı Kuvvetlerinin Toplum Mühendisliği**, s.38.

<sup>558</sup>Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s.42'den aktaran Serdar Şen, a.g.e., s.38.

askerde kendisine okuma yazma öğretilir, spor ve sağlık hizmetlerinden yararlandırılır ve yurt sevgisi artar”<sup>559</sup>.

Ordunun asker kaynağının ve halkın büyük çoğunluğunun yaşadığı köylerin büyük bölümünde, okullaşmanın yetersiz kalması ve öğretmen gönderilememesi üzerine Cumhuriyet yönetimi tarafından çalışmalar başlatılmıştır. 1930’lu yılların ortalarına köylerdeki eğitim durumunu gösteren bir rapor, Kültür Bakanı Saffet Arıkan tarafından hazırlanarak Cumhurbaşkanına sunulmuş olup raporu değerlendiren Mustafa Kemal, ordudaki çavuşlardan yararlanılarak, köylerde eğitim sorunun çözümlenebileceği düşüncesini ortaya koymuştur<sup>560</sup>. Bu düşünce doğrultusunda köylü erler içerisinde seçilen öğretmenlerin yetiştirilmesi amacıyla açılan ilk öğretmen kursu, 1934-1935 ders yılında Eskişehir’e bağlı Çifteler bucağındaki Mahmudiye Köyü’nde Ankara’nın köylerinden toplanan askerlerden oluşan bir grup öğretmen adayı ile açılmıştır<sup>561</sup>. “Köy Eğitim Kursları” adıyla faaliyete geçen bu kurslarda, köyde yaşayan ve okuma yazma bilen başarılı erler arasından seçilen öğretmen adaylarına, bir taraftan teorik dersler ile okuma-yazma ve yurt bilgisi dersleri verilirken, diğer taraftan görev yapacakları köylerde, köylülere tarlada, bahçede, hayvancılıkta yardımcı olmak, yani köyün ve köylünün yaşam seviyesini yükseltmek için gerekli olan bilgiler öğretilmiştir<sup>562</sup>. Köy Enstitülerinin ilk adımı olarak başarılı çalışmalar yürüten Köy Eğitim Kursları’nın başlangıç dönemindeki öğrencileri, Mustafa Kemal Atatürk’ün görüşleri doğrultusunda orduda yetişen askerler olmuştur.

Zorunlu Askerlik hizmeti süresince orduya katılan gençlerin askerlik dışı konularda da eğitilmesine yönelik amaç, TSK İç Hizmet Kanunu’nda şu şekilde yer alarak vazife ve sorumluluk olarak TSK’ya verilmiştir<sup>563</sup>:

Madde 41- Erbaş ve erlere askerliğe ait bilgilerden başka okuyup yazmak yurt ve hayatta ait genel kültür bilgileri de öğretilir.

---

<sup>559</sup>Hale, a.g.e., s.120.

<sup>560</sup>Çiğdem Erdem, **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, ss.187-200

<sup>561</sup>Hasan Ali Koçer, “Türkiye’de Köy ve Eğitimi”, **Ankara Üniversitesi Dergisi**, ss.89-129 <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/494/5815.pdf> Erişim Tarihi:28.05.2016

<sup>562</sup>Çiğdem Erdem, **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, ss.187-200

<sup>563</sup>**TSK İç Hizmet Kanunu**, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.211.pdf> Erişim Tarihi:20.04.2016.

TSK'ya kanunla verilen bu vazife doğrultusunda yürütülen eğitim öğretim faaliyetleri ile silah altına alınan askerlere okuma yazma kurslarının yanında yurt sevgisi ve lider eğitimi gibi dersler adı altında milli tarih, Türkiye Cumhuriyeti tarihi, coğrafya, devlet idaresi, vatandaşlık bilgisi, milli güvenlik, modern toplumsal yaşam, din kültürü, sağlık, aile bilinci gibi konularda bilgiler sistemli bir şekilde verilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün bu konuda söylediği “Kışla, bizde sadece bir harp öğretim yeri değil, aynı zamanda bir kültür ocağı, bir sanat okuludur. Ve böyle olmakla da memlekete yaptığı hizmet ölçülemeyecek kadar büyüktür.”<sup>564</sup> sözü, TSK'nın eğitim öğretim ve meslek edindirme faaliyetlerinin çıkış noktası olmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda milli ekonomi ve üretime katkı sağlamak amacıyla askerlik hizmetini yapan gençler, makine kullanımı, inşaat işleri ve modern tarım ve hayvancılık bilgisiyle donatılarak ve çok sayıda çiftçi, marangoz, şoför, iş makinesi operatörü, inşaat ustası, oto tamircisi, demirci, nalbant, elektrikçi, berber gibi meslek sahipleri yetiştirilmiştir. Meslek edindirme faaliyetlerinin sadece askerleri değil onların ailelerini ve memleketlerinde hizmet verdikleri vatandaşları da Türk Ulus Devletine olan sevgi ve bağlılıklarını artırdığını söylemek faydalı olacaktır. Osmanlı döneminde çiftçilik ve askerlik dışındaki meslek ve sanatları hemen hemen hiç bilmeyen Türk halkı, TSK'nın eğitim öğretim faaliyetlerinin de yardımıyla meslek ve sanat sahibi olmaya ve öğrendiklerini başkalarına da aktarmaya başlamışlardır.

Bununla birlikte TSK İç Hizmet Yönetmeliğinde de 102, 103, 104 ve 107. Maddelerinde askerlik vazifesini yapan erlere de çeşitli vazifeler verilmiştir. Bunlar:<sup>565</sup>

**Madde 102** - Erbaş ve erler mesleğine ait bilgileri öğrenmeye mecbur olduğu gibi, bir yurttaş olmak sıfatı ile de milletini, memleketini ve dünyasını tanımak ve yurttaşlık hak ve vazifelerini bilmek yolunda umumi bilgilere de sahip olmalıdır.

<sup>564</sup> Kara Kuvvetleri Komutanlığı, **Yurt Sevgisi Eğitimi**, Kara Kuvvetleri Basımevi, Ankara, 2007, s.1.

<sup>565</sup>TSK İç Hizmet Yönetmeliği,  
[http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.5905&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=iç hizmet](http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.5905&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=iç%20hizmet) Erişim Tarihi:20. 03.2016.

Okuyup yazmak, hesap öğrenmek, tarih ve coğrafyadan basit ve kâfi bilgi edinmek, yeni ziraat usul ve kaidelerini bilmek, vergi kanunlarını, seçim ve adliye usullerini, idare teşkillerini öğrenmek, umumi bilgilerin kısımlarıdır.

**Madde 103** - Erbaş ve erler, askerlik hizmetine gelinceye kadar okuma ve yazmayı öğrenmemiş ise Silâhlı Kuvvetlerde bulunurken bunları öğrenmeğe mecburdur. Silâhlı Kuvvetlerdeki vazife ve hizmetlerden hakkı ile istifade ederek memlekete daha yükselmiş bir yurttaş olarak dönmek, erbaş ve erlerin başlıca emeli olmalıdır.

**Madde 104** - Yukarıda yazılı bilgiler, erbaş ve erlerin kendisi ve memleketi için faydalı olduğu gibi terfi ve terakkide de mühim âmillerdir. Bilgili, emniyetli ve ciddi erbaş ve erler her işte yardımcı ve öğretmen olarak kullanılacaklarını bilmeli ve bunu kendileri için mükâfat sayarak bilmeyen arkadaşlarına bildiklerini sabırla ve usanmaksızın öğretmeğe çalışmalıdır. Erbaş ve erler aldığı tâyin ile veya bedeli muayyen zamana kadar kendini idare etmelidir. Savaşta her er kendine verilen demirbaş erzak ve istihkakı ancak büyük zaruret halinde ve yiyeceğe dair hiç bir şey bulunmadığı zamanlarda ve birlik kumandanının emri ile sarf edebilir. Erbaş ve erlerin kendi keyif ve arzularıyla demirbaşlara dokunmaları yasaktır. Bazı mıntıkada suyun idaresi de demirbaş erzakın idaresi kadar mühimdir. Er kendisine verilen muayyen miktardaki suyu emredilen zaman içinde idareye mecbur olup buna alışmalıdır.

**Madde 107** - Erbaş ve erler, Silâhlı Kuvvetlerde öğrendiği askerî vazifeleri terhisten sonra da unutmamağa ve silâh altında kazanılan çeviklik, dayanıklılık ve sporculuk hassalarını muhafazayı gayret etmeli, askerliğin meziyetini ve yüksek ruhunu sivil arkadaşlarına, çocuklarına ve akrabalarına aşılamağa çalışmalıdır.

Yönetmelikte emredilen ve askerlere sorumluluk yükleyen maddelerle yeni kurulan ulus devletin eğitimli, disiplinli ve vatansever vatandaş inşa etme amacı gereği her Türk genci askerde verilen bilgileri öğrenme ve sivil hayatında uygulamakla yükümlü kılınmıştır. Bu şekilde askerde verilen eğitimin toplumun her katmanına yayılması amaçlanmıştır. Günümüzde ise silah altındaki askerlere güncel gelişmelerle bağıntılı olarak Trafik Kuralları, Sağlık ve İlk Yardım Bilgisi, Aile Planlaması, Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi, Uyuşturucu madde, alkol ve sigara bağımlılığı ile mücadele gibi eğitim verilerek toplumsal kültür ve eğitim düzeyinin artırılması amaçlanmaktadır.



#### 4.4.2. Ulus ve Ulus Devlet Bilinci ile Vatan Sevgisi ve Türk Tarihinin Zorunlu Askerlik Hizmetini Yapan Erlerle Aktarılması

Türk Ulus Devletinin kurulum sürecinin yaşandığı 1920 ve 1930’lu yıllarda tüm dünyada olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti’nde de, ulusal kimliğin kurgulanması ve milli birliğin muhafazası için ırk kavramı kilit bir kavram olarak kullanılmıştır<sup>566</sup>. Türkiye Cumhuriyeti yeni kurulmuş bir devlet olarak, milliyetçi bir anlayış çerçevesinde milli kimliğin oluşturulması ve yerleştirilmesini gerekli görmüş olup bu amaçla askere katılan gençlere ulus, ulusal tarih ve ulus devlet bilinci aktarılmaya çalışılmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti’nin yıkılış döneminde zedelenen siyasal ve kültürel kimliği kuvvetlendirmek, yeni ulus devlet yapısı çerçevesinde millet tanımlamak ve İslamiyet öncesine dayanan Türk tarihini ortaya çıkarmak amacıyla Türk tarihi çalışmaları yapılmış ve Türk Tarihi tezi ortaya konulmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarında okuma yazma ve okullaşma oranının son derece düşük olması ve sivil toplum kuruluşu, sendika, dernek gibi modern kurumların halkla iletişim kurmasındaki sınırlılık, oluşturulmaya çalışılan yenilik ve ulus devlet bilincinin halka ulaştırılmasını engellemiştir. Yürütülen mücadelede Türk Ocakları ve daha sonra kurulan Halkevleri önemli görevler üstlenmişse de bu kurumların etkisi de sınırlı kalmıştır. Bu nedenle resmi ideolojinin halka aktarılmasında olduğu gibi ulus devlet bilinci ve Türk Tarihinin halka aktarılması da zorunlu askerlik kapsamında orduya katılan erkeklerin eğitilmesi yoluyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda “Askerin Ders Kitabı” isimli kitap basılarak erkekler eğitilmiş olup kitabın “Türk Tarih Bilgisi” bölümü ‘Asker Sen Kimsin?’ sorusuyla başlayarak verilen cevapla askerlere çarpıcı şekilde Türklük şuru anlatılmaya çalışılmıştır. Bu yazı şu şekildedir:<sup>567</sup>

“ASKER SEN KİMSİN?...

SEN TÜRKSÜN! Yeryüzünün en ulu milletindensin:

sana anlatacağımız (tarih) denilen yazılar ortada yokken senin milletin doğdu: kanın temiz yüreğin yılmaz gözün pek yeryüzüne geldi. On binlerce yıl önce yaşadın: yine öyle yaşayacaksın: senin dedelerinin ninelerinin çok önce kurduğu yurtlar şenlikte

<sup>566</sup>Durgun, a.g.e., s.91-92.

<sup>567</sup>Serdar Şen, **Silahlı Kuvvetler ve Modernizm**, s.57.

yeryüzünün cenneti oldular. Bil ki: başka milletlerin bilgide, görgüde, yapıda ilk örneği, desteği, örgütçüsü senin milletin (BÜYÜK TÜRK MİLLETİDİR)dir.

SEN TÜRKÜN! On iki bin yıl evvelinde yeryüzünün başka milletleri, mağaralarda, taş kovuklarında yaban adamları gibi yaşarken senin dedelerin (ORTA ASYA) denilen anayurdunun göbeğinde kurdukları şehirlerde yaşar, altın başlı kargısı, gümüş bezeli terkesi ile ağızlar sulandırır, gözler kamaştırırdı. Yeryüzüne şenliği, medeniyeti senin ataların verdi, atı dağdan indirip kuzu gibi yapan, üstüne binip dağlar aşan ve taş kovuklarına sinmiş başka milletleri şaşkın şaşkın kendisine baktıran senin milletin (BÜYÜK TÜRK MİLLETİDİR)dir.

SEN TÜRKÜN! Yeryüzünün her zaman var ve var olacak en yüce milletin eğilmez: bükülmez aslan yürekli oğlusun!... Senin kolunu bukecek başını eğdirecek başka bir millet yoktur. İlk önce bunu böyle bil ve milletin anlatacağımız anlı açık ve tarihini belleyerek başını dik yüreğini pek tut! Türk yurdunun Türk benliğinin düşmanlarına kıl kadar boyun eğme! ”

Yazıda Türk Tarih Tezinin temel özelliklerini açık bir şekilde görülmekle birlikte Türk milletinin güçlü ve yüce özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkiyi ilk kez bu yoğunlukta kuran vatandaşlara, yeni Türk Ulus Devleti yüzyıllardır yaşanan ağır kayıplar ve geri kalmışlıkların aksine üstünlük ve başarı ekseninde anlatılmaya gayret gösterilerek kendisine ve milletine güvenen bir millet inşa edilmeye çalışılmıştır. Tanıl Bora bu metnin milli kimlik telkini olduğunu ifade ederek insanlık ve medeniyet tarihini ilk Türklerden başlatan Türk Tarih Tezinin bir tekrarı olduğunu ileri sürmekte ve 1930’lu yılların milli özgüveni yaratmaya ve bütüncül bir milli kültür inşasına dönük ideolojisinin orduda süreklilikle tekrar edilerek askerlere aktarıldığını söylemektedir<sup>568</sup>. 1930’lu yıllarda yazılan Harp Okulu Marşı’nın “Yıldırımlar yaratan bir ırkın ahfadıyız” dizeleriyle başlaması ve Onuncu Yıl Marşı’nda “Türk’üz bütün başlardan üstün olan başlarız; tarihten önce vardık, tarihten sonra varız” sözlerinin vurgulanarak Türk milletinin yüceliğine atıfta bulunulması bu çabalara örnek olarak gösterilebilir<sup>569</sup>. Askerlere eğitimlerde ve fırsat bulunan her anda bu tür marşlar tekrar tekrar söylenilerek ezberletilmiş olup, bu şekilde Türk milletini seven, üstünlüğüne inanan ve bunu ifade etmekten çekinmeyen bir halk yaratılmak istenmiştir. Askeri marşlar, “Bir Türk dünyaya bedeldir”, “Her Türk asker

<sup>568</sup>Bora, a.g.e., ss.58-66.

<sup>569</sup>Durgun, a.g.e., s.118.

doğar”, “Türk övün, çalış, güven” gibi yürüyüş kararları ve sloganlar, askeri öğrencilere ve erlere sık sık tekrarlatılarak milli bilinç ve vatan sevgisi yerleştirilmeye çalışılmıştır.

Levent Ünsaldı öncelikle zinde ve mücadeleci, sonra da entelektüel ve öğretisel biçimleriyle Türkiye’de Türk milliyetçiliğinin ordu etrafında şekillendiğini; ulusal kimliğin ordu içinde ve ordu sayesinde oluştuğunu ileri sürmektedir<sup>570</sup>. Gerçekten de Osmanlı İmparatorluğu’ndan başlayarak Türk milliyetçiliğinin ana hatlarının subaylar tarafından şekillendirildiği gerçeği görmezden gelinemez. Bununla birlikte Türk milliyetçiliğinin inşa edilme sürecinde “ordu-millet miti” çok önemli bir yere sahip olup bu mite göre Türklerin tarihsel olarak en belirleyici özellikleri iyi asker olmaları ve kendilerini orduyla özdeşleşmeleri olup, 1931 yılında Mustafa Kemal Paşa’nın kurup çalışmalarına önderlik ettiği Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından yazılan ve Türk Tarih Tezi’nin ilk ifadelerinden olan Tarih ders kitaplarının “Türklük ve Askerlik” bölümünde bu anlayış, şu şekilde ifade edilmiştir<sup>571</sup>:

“Türk en iyi askerdir... Türk Milleti, askerlik ruhu en mükemmel olan millettir... Askerlik ruhu yüksek millet demek derin ve engin irfan ve medeniyet tarihi yaşamış millet demektir. İnsanlığın ilk gününden beri bütün ana medeniyetlere ata olan Türk ırkında bu ruhun en mükemmel derecede bulunması tabiidir.”

Tarihin ilk dönemlerinden beri, göçebe hayat yaşamalarının da etkisiyle Türkler gerek kendi yönetimleri altında, gerekse başka devletlerin yönetimi altında, askeri toplum olarak boy göstermişlerdir. Tarih boyunca kurdukları pek çok bağımsız devlet ve imparatorlukta, Türk milleti askerlik özelliğiyle ön plana çıkmıştır. Diğer imparatorluklarda daimi bir ordu yokken, Osmanlı İmparatorluğu hem yeniçerilerden oluşan daimi bir orduya, hem de tımarlı sipahilerden oluşan bir tür modern öncesi zorunlu askerlik sistemine sahip olmuştur<sup>572</sup>. Askerlik ve savaşçılık Türkler için bir kültür haline gelmiş olup ulusal mit ve efsaneler ile destanlar bu kültürü beslemiştir.

---

<sup>570</sup>Ünsaldı, a.g.e., s.259.

<sup>571</sup>Bora, a.g.e., ss.58-66.

<sup>572</sup>Celal Işıklar, “Günümüz Türkiye’inde Ordunun Askeralma Sisteminin Korunması Meselesi ve Milli Devlet (Ulus Devlet) Anlayışı İle İlgisi Makalesi”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XII, Yıl 2008, Sayı 1-2, s.810.

Ulus devletinin inşaa sürecinde bu ruh yeniden ortaya çıkarılarak Türk halkına aşılarmaya çalışılmıştır.

Askere alınanlara teknik ve medeni bilgiler eğitimi ile birlikte vatan sevgisi eğitimi de verilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında verilen eğitimlerle Subaylar yurtseverlik ve Türk Ulus Devletinin ateşli savunucusu haline gelmişler ve zorunlu askerlik uygulaması çerçevesinde ulus devlet ve vatandaşlık bilincini askerlere aktarma çabası içerisinde olmuşlardır<sup>573</sup>. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin zorunlu askerlik hizmetini yapan Türk gençlerine ulus devlet, millet ve vatandaşlık bilinci kazandırma ve Vatan ve Cumhuriyete bağlı vatandaşlar yetiştirme hedefi Yurt Sevgisi Eğitimi kitabının "Sunuş" kısmında şu şekilde ortaya konulmuştur<sup>574</sup>:

"İnsan toplumsal bir canlıdır. Bu nedenle içinde yaşadığı ve ait olduğu toplumda varlığını sürdürebilmesi için sosyal davranış kurallarını bilmeli bu kurallar çerçevesinde hareket etmelidir. Sosyal hayatta ve hukukta yazılı veya yazılı olmayan ahlaki ve kültürel değerler olarak karşımıza çıkan kurallara uygun hareket edildiğinde toplumla uyumlu anlamlı ve mutlu bir yaşam gerçekleşmiş olacaktır.

Gelişmiş toplumlar kendisine, ailesine, çevre ve toplumuna katkıda bulunan hak ve sorumluluklarının bilincinde bilgi ve beceri ile donatılmış bireylerden oluşmaktadır. Türkiye Cumhuriyetinin her ferdinin öncelikle yurt sevgisi ve yurttaşlık bilinci ile yetiştirilmesi gelişmiş toplumlar seviyesine ulaşmak bakımından büyük önem taşımaktadır. Toplumumuzun sorumluluk alan ve bu sorumluluğu yerine getirecek bilgi ve becerileri kazanmış yaratıcı insanlara ihtiyacı vardır. Ulusumuzun Atatürkçü düşünce sistemi doğrultusunda aynı görüş ve inançta birleşmesi milli birliğimizin teminatıdır. Bu sebeple; Türk ulusunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarmak demokratik laik ve sosyal hukuk devleti niteliklerini korumak milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde toplumun huzurunu sağlamak her Türk vatandaşının görev ve sorumluluğudur.

Yurt Sevgisi Eğitimi ile askerlik hizmetini yapan bütün Türk gençlerin yaşamları boyunca vatan ve cumhuriyete bağlı topluma saygılı ülkesini seven ve onun geleceğini düşünen yurttaşlık görevinin farkında olarak iyi bir yurttaş olmalarına katkıda bulunacak bilince ulaşmaları hedeflenmiştir."

<sup>573</sup>Ünsaldı, a.g.e., s.45.

<sup>574</sup>Kara Kuvvetleri Komutanlığı, **Yurt Sevgisi Eğitimi**, s.1.

Askerlik sanatını öğretmenin yanında bir kültür ve vatandaşlık okulu görevini de yerine getiren TSK, ülkede yaşayan erkek nüfusun neredeyse tamamına ulaşarak halkın vatan ve ulus devlet sevgisi ile uluslaşma bilincini en üst düzeye çıkaracak bir çalışmanın içerisine girmiştir. Türk Ulus Devletinin kurulum sürecinde milli tarih, ahlaki değerler ve vatandaşlık bilgileri eğitilen Türk gençlerinin, memleketlerine döndüklerinde aile ve arkadaş çevrelerini etkiledikleri görülmüştür. Günümüzde ise Yurt Sevgisi Eğitimlerinde güncel gelişmelerle bağıntılı olarak Trafik Kuralları, Sağlık Bilgisi ve İlk Yardım, Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi, Tasarruf Bilinci gibi bilgiler halka aktarılarak bilinçli ve ulusa faydalı vatandaşlar oluşturma amacı güdülmüştür. Yurt sevgisi eğitimleriyle vatan, millet ve devlet sevgisi erkek nüfus aracılığıyla toplumun geneline yayılmak istenmiştir.



## SONUÇ

Ulus Devlet, toplumun gelişen ihtiyaçları ve değişen isteklerine göre şekillenen yeni ve modern bir siyasi yapılanma biçimi olarak ortaya çıkmış ve dünya üzerindeki en yaygın devlet biçimi olmayı başarmıştır. Feodal yapının yıkılması ve Fransız Devrimi sonrasında artan milliyetçilik akımlarının etkisiyle uluslar siyasi yapılanmalara damgasını vurarak ulusal egemenlik ilkesi çerçevesinde kendi ulus devletlerini inşa etmişlerdir. Ulus devlet, aynı dili konuşan, aynı tarihi geçmişe sahip olan, aynı kültürel değerleri paylaşarak yaşatan ve ortak yaşama arzusuna sahip olan insanların, vatandaşlık bağıyla birleşerek kendilerini yönettikleri bir yönetim ve devlet modelini ifade etmektedir. Ulus devlet yapılanması, egemenlik alanındaki her türlü topluluğu egemenliği altına alarak devleti ve iktidarı merkezileştirmeyi, kültürü standartlaştırmayı, hukukta vatandaşların eşitliğini ve ekonomide bütünleşmeyi sağlamıştır.

Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkarak etki alanını büyük bir hızla genişleten milliyetçilik akımları, bünyesinde çok sayıda farklı etnik ve dini unsuru barındıran Osmanlı İmparatorluğu'nu derinden etkilemiştir. İmparatorluğun gücünün ve zenginliğinin zirvesinde olduğu dönemlerde hallerinden memnun olarak devlete sadık bir şekilde yaşayan gayrimüslim toplumlar, devletin gerileme döneminde otorite ve ekonomisinin bozulması üzerine birbirini ardına isyan etmeye ve imparatorluktan kopmaya başlamışlardır. Kopmaları önlemek amacıyla biraz da batılı devletlerin zorlamasıyla azınlıklara haklar verilerek modernleşme çabalarına girişilmişse de istenilen başarıya ulaşılamamıştır. Modernleşme çabaları öncelikle ordudan başlamış olup, bu durum komutanların milliyetçilik ve çağdaşlaşma düşünceleriyle etkileşim kurmasını sağlamıştır.

Ulus devletlerin ortaya çıktığı ve çok uluslu imparatorluk yapılarının çözülmeye başladığı 19. yüzyılda, pek çok sıkıntıyla karşı karşıya kalmış olan Osmanlı İmparatorluğu içerisinde bu sancılı süreci en az hasarla atlattırmayı hedefleyen ve devleti kurtarmayı amaçlayan fikir akımları ve kurtuluş çareleri ortaya atılmıştır. Bu fikir akımlarına Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük adı verilmiştir. Osmanlıcılık fikri, Osmanlı İmparatorluğu içindeki bütün millet, cemaat ve unsurları din, mezhep ve etnik

farklılıkları gözetilmeksizin adalet, hürriyet, eşitlik ortamında Osmanlılık ruhu içinde, Osmanlı vatandaşlığı ekseninde birleştirmeyi amaçlamıştır. Osmanlı devlet adamları ve aydınlarının girişimleri, dönem olarak milliyetçilik akımları karşısında geç kalınmasının yanında, Avrupalı emperyalist devletlerin etnik temelli ulus devletlerin ortaya çıkması sürecini desteklemeleri nedeniyle başarısız olmuş ve devletin dağılmasına çare olamamıştır. İslamcılık fikri, Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu kötü durumun nedeni olarak İslam dininin gereklerinden uzaklaşılmasını gösteren ve çözüm olarak yeniden dine dönmeyi öneren bir yaklaşım olup özellikle Sultan II. Abdülhamit döneminde resmi politika olarak kullanılmış olsa da istenen faydayı sağlayamamıştır. Kurtuluş çareleri içerisindeki üçüncü fikir akımı olan Türkçülük fikri ise milliyetçilik fikirlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun asli unsuru olan Türk ulusuna geç de olsa ulaşması sonucunda ortaya çıkmıştır. Osmanlı'da ilk kez ırk esasına dayalı bir Türk milliyetçiliğini önermekle birlikte tüm Türklere ve Türkleşmiş topluluklara Türklük bilincinin aşılması ile dünya üzerindeki tüm Türklerin siyasi birliğini öngören Türkçülük akımı, Türk milliyetçiliği ve Türk Ulus Devleti kurulma düşüncesinin temellerini atarak, fikri altyapısını oluşturmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun birliğinin korunması için devletin kurucusu ve asli sahibi sıfatıyla en çok çaba gösteren etnik topluluk olan Türk milleti, bu nedenle Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışını geciktirmiştir. Türk milliyetçiliği, özellikle II. Meşrutiyetin ilanından sonra kültürel ve dil alanlarında ortaya çıkan Türkçülük hareketiyle güç kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde Türk milliyetçiliği idealinin fikri altyapısını oluşturan çalışmalar yapan Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Gaspıralı İsmail gibi aydınlar, Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından temelleri atılarak kurulan Türk Ulus Devleti düşüncesinin ortaya çıkmasında da büyük pay sahibi olmuşlardır. 1914-1918 yılları arasında yaşanan I. Dünya Savaşı boyunca çeşitli cephelerde bütün yokluklara rağmen devletin geleceği için kahramanca savaşılmıştır. Savaşın ilerlemesiyle birlikte kıt kaynakların azalması ve ittifak yaptığımız devletlerin verdiği kayıplar sonucu yenilginin kaçınılmaz olduğu 1917'den itibaren görülmeye başlanmıştır. Bu gerçek karşısında çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu'nun artık canlandırılmayacağı ve bir Türk Ulus Devletinin kurulması gerektiği düşüncesi bazı komutanlar ve aydınlar arasında yerleşmeye başlamıştır. I. Dünya Savaşı'ndan büyük bir yenilgi ve dağılma ile çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nun elinde Anadolu'da ve

sadece Türklerin yaşadığı bir toprak parçası kalmış olup, bu vatan toprakları da haksızca işgal edilmiştir. Ülkenin işgale uğraması ve Türk milletinin bağımsızlığının elinden alınmak istenmesi sonucunda Türk milleti kendi kaderini eline alarak, Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşları liderliğinde Milli Mücadele Hareketini başlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919 günü Samsun'a çıkmasıyla başlayan Kurtuluş Savaşı ile ülkenin işgalden kurtarılmasının ardından Türk Ulus Devletinin kurulması amaçlanmıştır. Gerçekleştiren ulusal kongrelerde tam bağımsızlık ve ulusal egemenlik ilkeleri benimsenmiştir. Kongrelerde alınan kararlar sonucunda kabul edilen Misak-ı Milli ile ulus devletin sınırları belirlenmiştir. 23 Nisan 1920 günü Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile milli egemenlik ilkesi hayata geçirilmiştir. Milli Meclis, Türk Ordusu ve Türk milletinin elbirliği ile yürüttüğü Kurtuluş Savaşı, büyük bir zaferle sonuçlanmıştır. Milli Mücadele hareketi, ulusal egemenliğini kendi iradesi ve ulusal mücadelesiyle kazanan Türk millete hür ve bağımsız bir ulus devlet kazandırmıştır. Milli Mücadele'nin başlatılması ile Kurtuluş Savaşı'nın yürütülmesinde Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşlarından oluşan asker kökenli lider kadronun etkinliği en üst seviyede olmuştur. Bu etkinlik, Cumhuriyet'in ilanından itibaren ordunun elde ettiği güçlü konumun temel dayanağını oluşturmuştur.

Vatanın işgalden kurtarılması ile birlikte sıra, ulus devlet esasına dayanan ve çağdaşlaşmayı hedef alan bir devlet modeli kurmaya gelmiştir. Bu model Mustafa Kemal Paşa'nın yillardır aklında olan Türk Ulus Devleti temelindeki Cumhuriyet rejimi olmuştur. Öncelikle saltanat kaldırılarak egemenlik Türk millete verilmiştir. Lozan Barış Antlaşması ile Misak-ı Milli sınırları içerisinde Türk Ulus Devletinin kurulduğu bütün dünyaya ilan edilmiş ve nihayet 29 Ekim 1923 günü Cumhuriyet ilan edilmiştir. Çağdaşlaşmayı hedefleyen Cumhuriyet rejimi ve Türk Ulus Devletinin kuruluşu ve yerleştirilmesi süreci kolay gerçekleşmemiştir. Saltanat ve Hilafetin kaldırılması gerek meclis içinde gerekse halk arasında tepkilerle karşılanmıştır. Bu tepkilerin susturulması ve muhalefetin bastırılmasında ordunun varlığı ve Mustafa Kemal Paşa'nın yanında saf tutuşu kilit rol oynamıştır.

Bununla birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın yönetim tarzı ve uygulamalarına ilk örgütlü muhalefet "Milli Mücadele Beşlisi" olarak da bilinen Milli Mücadele



Hareketinin Mustafa Kemal Paşa dışındaki dört kudretli isminden gelmiştir. Kazım Karabekir Paşa, Ali Fuat Cebesoy Paşa, Refet Bele Paşa ve Rauf Orbay yeni rejimde kendilerine hak ettikleri değer ve görevlerin verilmemesi ve ordu içerisinde etkisiz hale getirilmek istenmeleri üzerine, Mustafa Kemal Paşa yönetimine muhalefet etmeye başlamışlardır. Bu muhalefetin ortaya çıkmasında yeni rejimin otoriter bir yapıya doğru gidişinin yanı sıra Kurtuluş Savaşı'nı birlikte kazandıklarını düşünen komutanların bu zaferden ve Cumhuriyet yönetiminden istedikleri payı elde etme ve iktidarı paylaşma istekleri etkili olmuştur. Devlet işlerinin yürütülmesinde TBMM çalışmalarına devam ederken, asıl kararların TSK tarafından alınacağını düşünen Ali Fuat, Kazım Karabekir ve Refet Paşalar ile Mustafa Kemal Paşa arasında ordu üzerinde egemenliği ele geçirme mücadelesi başlamıştır. Mustafa Kemal ve Hükümetin girişimleri ile meclis çalışmalarından uzaklaştırılmak istenen Muhafız Paşalar, askerlik görevlerinden ayrılarak ilk muhalif siyasi parti olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuştur. Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta bu mücadeleyi "Paşalar Komplosu" olarak adlandırmıştır. Konu tarafsız bir bakış açısıyla ele alındığında bir komplodan söz etmek mümkün değildir. Muhafız Paşalar ordu üzerindeki etkinliklerini kullanarak bir komplo ve darbe girişimde bulunmamışlar, sadece kendilerinin de yönetimde söz sahibi olmalarını istemişlerdir. Mustafa Kemal Paşa ise aklındaki devlet şeklinin kurulması ve çağdaşlaşma hedefiyle uygulamaya koyduğu inkılapların hızla gerçekleştirilmesi için kendisinden başka otorite ve gücün var olmasını istememiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu tavrı ortaya koymasında güçlü ve halkta karşılığı bulunan rakipler istememesi de etkili olmuştur. Bu bağlamda Milli Mücadele'nin lider kadrosu arasında yaşanan çatışmanın sebebinin tamamen siyasi güce sahip olma ve iktidarı paylaşmama isteği ile ilgili olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Cumhuriyet ve ulus devlete karşı gerek rejim karşıtı gerici güçlerin ayaklanmaları gerekse dış güçlerin kışkırtmaları ile bazı isyan hareketleri gerçekleşmiştir. Bunların en etkili olanları Şeyh Sait Ayaklanması ve Dersim İsyanı olup, hükümetin kararlı tutumu ve TSK'nın etkili müdahaleleri ile isyanlar bastırılarak devlet otoritesi ülkenin tamamında tesis edilmiştir. İsyanların bastırılması ve ulus devlet esasına dayalı Cumhuriyet rejiminin yerleştirilmesinde Ordu, rejimin koruyucu silahlı gücü olarak etkin rol almıştır. Mareşal Fevzi Çakmak'ın komutasında

Cumhuriyet'e ve Mustafa Kemal Paşa'ya tam bir sadakat içerisinde faaliyetlerini sürdüren TSK, Türk Ulus Devletinin kurulum sürecinin sigortası görevini üstlenmiştir. Mustafa Kemal, rejimi yerleştirmek ve ulus devlet kurulum sürecini başarıyla tamamlamak amacıyla ihtiyacı olan ordu desteğini sağladıktan sonra orduyu güncel siyasi tartışmaların dışında tutmaya özen göstermiştir. Buna karşın ihtiyaç duyulduğunda ordunun gücü ile siyaseti etkilemekten de geri durmamıştır. Hilafetin kaldırılması kararı ilk önce ordu komutanları tarafından alınarak sonra meclise gönderilmiştir. Bazı inkılâpların halka yayılması ve muhalefetin ortadan kaldırılmasında İstiklal Mahkemeleri ile birlikte TSK etkin rol oynamıştır. Bu zorlu süreçte Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ve yönetici kadronun elindeki en önemli ve organize gücü oluşturan Ordu, Türk Ulus Devletinin otoritesini kurması ve kurumsallaşmasını sağlayan en önemli ve organize aktör olmuştur. Bu başarı ordu ile siyaset kurumunun kontrollü bir şekilde sergilediği yakın ilişkileri ile gerçekleşmiştir. Osmanlı'nın aydın kadrolarının ordu içinden çıkarak meclise ve siyaset sahnesine katılmış olması, Kurtuluş Savaşı'nı örgütleyip yöneten kadroların çoğunlukla subay kökenli olmaları ve ulus devlet kurulum sürecinin en organize kurumun ordu olması bu yakın ilişkilerin kaynağını oluşturmuştur.

Ordu, silahlı gücü ile rejimin koruyucusu olmasının yanında zorunlu askerlik uygulaması ve ülkenin her tarafına yayılması gibi özellikleri sayesinde ulus devlet ideolojisi ile inkılâpların halka ulaştırılması ve halkın eğitilerek milli bilinç oluşturulması konularında da önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Askerlerin sistemli bir şekilde eğitilmesi ve bu şekilde halkın gelişimine katkı sağlanması TSK'ya kanunla verilmiş bir görev olarak ortaya çıkmış olup TSK bu görevi başarılı bir şekilde yerine getirmiştir. Atatürk'ün "Kışla, bizde sadece bir harp öğretim yeri değil, aynı zamanda bir kültür ocağı, bir sanat okuludur. Ve böyle olmakla da memlekete yaptığı hizmet ölçülemeyecek kadar büyüktür." şeklindeki anlayış ve emri, TSK'nın uygulamaya koyduğu eğitim öğretim ve meslek edindirme faaliyetlerinin çıkış noktası olmuştur. Bu kapsamda ordu inkılâp ve yeniliklerin erkek nüfusa ve böylece toplumun tamamına ulaştırılmasında bir halk okulu görevi üstlenerek, Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş ve milletini seven vatandaşlar yetiştirme idealini başarıya ulaştırma yolunda önemli çalışmalar yapmıştır.

Çalışmada ortaya konulan zorlu ve meşakkatli sürecin sonunda kurulumu tamamlanan Türk Ulus Devleti, Türk milletinin varlığını koruyarak bugünlere ulaşmasını sağlamıştır. Türk çağdaşlaşması ve milli benliğinin oluşması, ulus devlet esasına dayalı olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin eseridir. Bu eserin ortaya çıkarak kurumsallaştırılması ve korunmasında Türk milletinin bağrından çıkmış olan TSK'nın büyük emeği bulunmaktadır. TSK'nın, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda ortaya koyduğu çalışmalar ile oynadığı etkin rol, ulus devlet, üniter yapı ve Cumhuriyet rejimine olan bağlılığının temelini oluşturmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin gücünü koruyarak bağımsız ve çağdaş yapısıyla gelecek çağlara ulaşabilmesi, milli egemenlik ilkesine olarak kurulan dayalı ulus devletin varlığı ve üniter yapısını koruması ile mümkün olacaktır. Türk Ulus Devletinin, Türk milletinin birlik ve bütünlüğü ile Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği için taşıdığı önem önümüzdeki süreçte daha iyi anlaşılacaktır. Bu amaç doğrultusunda Türk Ulus Devletini her türlü bölücü, ayrılıkçı ve parçalayıcı etkiden korumak ve yüceltmek için çalışmak, her Türk vatandaşının geçmişine ve gelecek kuşaklara olan borcudur.

## KAYNAKÇA

### KİTAP

Afetinan, Ayşe, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.

Ağaoğlu, Samet, **Kuvayı Milliye Ruhu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999.

Ağaoğulları, Mehmet Ali, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.

Akbal, İsmail, Hacıfettahoğlu, İsmail, “Milli Mücadele Dönemi-I”, **Osmanlı’dan İkibinli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi** (Ed: Adem Çaylak, Mehmet Dikkaya), Savaş Yayınevi, Ankara, 2014.

Akçura, Yusuf, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Akşin, Sinan, **Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi (1789-1980)**, Kırılmaç Yayınları, Ankara, 2004.

Akyaz, Doğan, **Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914–1980**, Cilt I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Cilt I, 6. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Cilt II, 6. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

**Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt I, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1981.

Aybars, Ergün, **Atatürkçülük ve Modernleşme**, Ercan Kitabevi, İzmir, 2003.

Baumann, Gerd, **Çok Kültürlülük Bilmecesi** (Çev.:Işıl Demirakın), Dost Yayınevi, Ankara, 2006.

Beriş, Hamit Emrah, **Küreselleşme Çağında Egemenlik**, Lotus Yayınları, Ankara, 2006 .

Bottomore, Tom, **Siyaset Sosyolojisi**, (Çev.: Erol Mutlu), Teori Yayınları, Ankara, 1987.

Carnoy, Martin, **Devlet ve Siyaset Teorisi**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2013.

Cunbur, Müjgan, **Atatürk ve Milli Kültür**, Trabzon Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

Çeçen, Anıl, **Ulus Devlet: Türkiye Cumhuriyeti**, Kilit Yayınları, Ankara, 2009.

Çetin, Halis, **Siyaset Bilimi**, Orion Kitabevi, Ankara, 2012.

Çolak, Yılmaz, “Milli Mücadele Dönemi-II”, **Osmanlı'dan İki binli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi** (Ed: Adem Çaylak, Mehmet Dikkaya), Savaş Yayınevi, Ankara, 2014.

Demirci, Aliyar, “Osmanlı Meşrutiyet Dönemi”, **Yakın Dönem Türk Politik Tarihi** (Editör: Süleyman İnan, Ercan Haytaoğlu), Anı Yayıncılık, Ankara, 2007.

Demirel, Ahmet, **Tek Partinin İktidarı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Durgun, Şenol, **Ulus İnşası ve Milliyetçilik**, A Kitap, Ankara, 2014.

Eroğlu, Hamza, **Türk İnkılap Tarihi**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2008.

Erözden, Ozan, **Ulus-Devlet**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997.

Ersel, Hasan ve diğerleri, **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

Gellner, Ernest, **Uluslar ve Ulusçuluk**, (Çev: Büşra Ersanlı, Behar Günay), İnsan Yayınları, İstanbul, 1992.

Georgeon, François, **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura**, Tarih Vakfı, İstanbul, 2005.

Giddens, Anthony, **Ulus Devlet ve Şiddet**, (Çev.: Cumhur Atay), Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2008.

Glosneck, Johannes, **Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye I**, Onur Yayınları, İstanbul, 1998.

Gökalp, Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014.

Gökalp, Ziya, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, Akvaryum Yayınevi, İstanbul, 2013.

Güvenç, Bozkurt, **Türk Kimliği**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.

Habermas, Jürgen, **Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti**, (Çev.: Medeni Beyaztaş), Bakış Yayınları, İstanbul, 2008.

Hale, William, **Türkiye’de Ordu ve Siyaset**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014.

Hallı, Reşat, **Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar**, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1972.

Heper, Metin, **Türkiye’de Devlet Geleneği**, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2006.

Hobsbawm, Eric J., **1789’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik** (Çev.: Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.

İba, Şaban, **Ordu Devlet Siyaset**, Çiviyazıları Yayınları, İstanbul, 1998.

İnan, Afet, **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları**, XVI. Seri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1969.

İnönü, İsmet, **Hatıralar**, 2. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987.

Kadioğlu, Ayşe, “Türkiye’de Vatandaşlığın Anatomisi”, **Küreselleşme, Avrupalılaşıma ve Türkiye’de Vatandaşlık** (Ed: Fuat Keyman, Ahmet İçduyu), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.

Türkdoğan, Orhan, **Türk Ulus-Devlet Kimliği**, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2005.

Kalyon, Levent, **Türkiye’nin Savunma Politikaları Üzerine- Kırmızı Kim?**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010.

Kara Kuvvetleri Komutanlığı, **Yurt Sevgisi Eğitimi**, Kara Kuvvetleri Basımevi, Ankara, 2007.

Kara, İsmail, **Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi**, Kitabevi Yayıncılık, İstanbul, 1997.

Karpat, Kemal, **Osmanlıdan Günümüze Asker ve Siyaset**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

Koçak, Cemil, **Türkiye Tarihi** (Ed.: Sina Akşin), Cilt: 4, Cem Yayınevi, İstanbul, 2008.

Mumcu, Uğur, **Kürt Dosyası**, UM-AG Vakfı Yayınları, Ankara, 2007.

Ortaylı, İlber, **Cumhuriyet'in İlk Yüzyılı 1923-2023**, Timaş Yayınları, 2015.

Özbudun, Ergun, **Atatürk ve Devlet Hayatı, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II**, Ankara, 1986.

Özdağ, Ümit, **Atatürk ve İnönü Dönemlerinde Ordu-Siyaset İlişkisi**, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul, 2006.

Özeren, Süleyman, **Devlet Güvenliği**, Polis Akademisi Yayınları, Ankara, 2012.

Öztürk, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi – TBMM II. Dönem, II. Cilt**, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1994.

Öztürk, Metin, **Ordu ve Politika**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993.

Öztürk, Saygı, **İsmet Paşa'nın Kürt Raporu**, Doğan Kitap, İstanbul, 2008.

Sadiq, Mohammad, **Türk Devrimi**, (Çev.: Funda Keskin Ata), Destek Yayınevi, İstanbul, 2013.

Sarıbay, Ali Yaşar, **Siyasal Sosyoloji**, Der Yayınları, İstanbul, 1998.

Sarıca, Murat, **100 Soruda Fransız İhtilali**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1970.

Sarınay, Yusuf, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004.

Smith, Anthony D., **Milli Kimlik**, (Çev.: Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

Smith, Anthony D., **Ulusların Etnik Kökeni**, (Çev.: Derya Kömürcü), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002.



Sunay, Cengiz, **Türk Siyasetinde Sivil - Asker İlişkileri**, Orion Kitabevi, Ankara, 2010.

Şaylan, Gencay, **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

Şen, Serdar, **Silahlı Kuvvetler ve Modernizm**, Su Yayınları, İstanbul, 2010.

Şen, Serdar, **Türk Silahlı Kuvvetlerinin Toplum Mühendisliği**, Su Yayınları, İstanbul, 2011.

Şen, Y. Furkan, **Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus-Devlet**, Yargı Yayınevi, Ankara, 2004.

Şenalp, Cemil, **Ulusal Kurtuluş Savaşında İngiliz İşgal Bölgelerinde Sivil İşler/Askeri Hükümet Faaliyetleri**, Harp Akademileri Basımevi, 2009.

Tekin, Yusuf, Okutan, Çağatay, **Türk Siyasal Hayatı**, Orion Kitabevi, Ankara, 2012.

Tiftikçi, Osman, **Osmanlı'dan Günümüze Ordunun Evrimi**, Sorun Yayınları, İstanbul, 2006.

Touraine, Alain, **Modernliğin Eleştirisi**, (Çev.: Hülya Tufan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000.

Tunçay, Mete, **Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1981.

Turan, Şerafettin, **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.

Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005.

Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi III**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996.

Türk Ocağı Türk Tarihi Heyeti-1930, **Türk Tarihinin Ana Hatları**, Kaynak Yayınları, Ankara, 2014.

**Türk İstiklal Harbi 2. Cilt Batı Cephesi - 1. Kısım**, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, 1994.

**Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri**, Genelkurmay Harp Tarihi Yayınları, Ankara, 1972.

Türkdoğan, Orhan, **Türk Ulus-Devlet Kimliği**, IQ Kültür Sanat yayınları, İstanbul, 2005.

Uluğ, Naşit Hakkı, **Tunceli Medeniyette Açılıyor**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007.

Ulusoy, Mehmet, **Türk Devrimi ve Milliyetçilik**, Kaynak Yayınları, Ankara, 2014.

Ünsaldı, Levent, **Türkiye’de Asker ve Siyaset**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.

Yazıcı, Nevin, **Osmanlılık Fikri ve Genç Osmanlılar Cemiyeti**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

Yazıcı, Nuri, **Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi**, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.

Yeşil, Ahmet, **Türkiye Cumhuriyeti’nde İlk Teşkilatlı Muhalefet Hareketi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Cedit Neşriyat, Ankara, 2002.

Yıldız, Ahmet, **Ne Mutlu Türküm Diyebilene**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

Yüksel, Mehmet, **Küreselleşme, Ulusal Hukuk ve Türkiye**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001.

Wood Meiksins, Ellen, **Kapitalizmin Kökeni** (Çev.: Cevdet Aşkın), Epos Yayınları, Ankara, 2003.

## **DERGİLER**

Ay, Kemal, “Atatürk’ün Önderliğinde Ümmetten Ulusa”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Sayı:386, Ankara, Ekim 2005.

**Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı:79, Mayıs 1981, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1981.

Bora, Tanıl, “Ordu ve Milliyetçilik”, **Birikim Dergisi**, Sayı 160-161, Ağustos- Eylül 2002.

Erdem, Çiğdem, “Küreselleşme ve Ulus Devlet”, **Demokrasi Platformu Dergisi**, Sayı 15, Yaz 2008.

Erdem, Çiğdem, “Cumhuriyet Yönetiminin 1930’lu Yıllarda Köyde ve Köylülükte ‘Dönüşüm’ Gerçekleştirme İsteğinin Bir Aracı Olarak ‘Köy Eğitim Kursları’ ”, **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı 10/3, Ankara, 2008.

Işıklar, Celal, “Günümüz Türkiye’inde Ordunun Askeralma Sisteminin Korunması Meselesi ve Milli Devlet (Ulus Devlet) Anlayışı İle İlgisi”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XII, Sayı 1-2, Yıl 2008.

Laçiner, Ömer, “Türk Militarizmi”, **Birikim Dergisi**, Sayı 160-161, Ağustos- Eylül 2002.

Ortaylı, İlber, “Millet Kimliği”, **Türkiye Günlüğü Dergisi**, Mart- Nisan 1998.

Ögün, Süleyman, “Türk Milliyetçiliğinde Hakim Millet Kodunun Dönüşmesi”, **Türkiye Günlüğü Dergisi**, Sayı 75, 2003.

## İNTERNET KAYNAKLARI

[http://tdk.gov.tr/index.php?option=com\\_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5650ee98e759b7.64682504](http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5650ee98e759b7.64682504) Erişim tarihi:21.10.2015

[http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com\\_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.56c9c594cdbfa4.32207619](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.56c9c594cdbfa4.32207619) Erişim tarihi: 01.02.2016

**TSK İç Hizmet Kanunu**, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.211.pdf>  
Erişim Tarihi:20.04.2016

<http://www.amasya.gov.tr/ataturk-amasyada-kategori.asp?SayfaAltCatId=2> Erişim Tarihi:18.03.2016

Koçer, Hasan Ali, “Türkiye’de Köy ve Eğitimi”, **Ankara Üniversitesi Dergisi**, ss.89-129 <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/494/5815.pdf> Erişim Tarihi:28.05.2016

[http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=7.5.5905&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=iç hizmet](http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=7.5.5905&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=iç%20hizmet)

<http://www.ttk.gov.tr/index.php?Page=Sayfa&No=244> Erişim Tarihi:18.03.2016

<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm> , Erişim Tarihi: 03.12.2015

